

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN NİHİLİZM EVRELERİ
VE KİŞİLİK TİPOLOJİLERİNİN PSİKANALİTİK
BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatice Rümeysa SANLI

Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Cihad KISA

İZMİR - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Friedrich Nietzsche’nin Nihilizm Evreleri ve Kişilik Tipolojilerinin Psikanalitik Bakımdan Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/04/2022

Hatice Rümeysa SANLI

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Friedrich Nietzsche'nin Nihilizm Evreleri ve Kişilik Tipolojilerinin
Psikanalitik Bakımdan Değerlendirilmesi
Hatice Rümeysa SANLI

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Felsefe tarihinin önemli simalarından biri olan Friedrich Nietzsche 19.yüzyıldan günümüze değin farklı disiplinlerde çalışılmış bir isimdir. Friedrich Nietzsche'nin düşünce dünyası veya psikolojisi göz önünde bulundurulmadan onun ele aldığı konuların ya da hayatının anlaşılması oldukça güçtür. Felsefesini çelişkili kılan özellikler, yaşamındaki temel noktalardan bağımsız ele alınamaz. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin düşünce sistemindeki sebeplerin incelenmesinin yanı sıra o düşünceye etki eden sürecin de ele alınması gereklidir. Özellikle dünya tarihinin vazgeçilmez bir unsuru olan din kavramı Friedrich Nietzsche'nin nihilizmden/ yoksayıcılık felsefesiyle doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda Friedrich Nietzsche'nin ifade etmeye çalıştığı tüm konu ve kavramları modern psikolojinin güncel yaklaşımıyla değerlendirmek sağlıklı bir yöntemdir. Çünkü onun felsefesi, yaşamı ve tecrübelerinin altındaki asıl düşünce sistemi olarak görülmelidir. Yaygın ve yanlış kanı ise Friedrich Nietzsche'yi sadece hayatıyla değerlendirmeye tabi tutmaktır. Hâlbuki onun felsefesini inşa ederken verdiği mücadele kişilik yapısını sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Psikanaliz, Nihilizm, Tanrı, Myres Briggs Tip Göstergesi, Beş Büyükler, Kişilik

ABSTRACT

Master's Thesis

A Psychoanalytic Evaluation of Friedrich Nietzsche Stages of Nihilism and Personality Typologies Hatice Rümeysa SANLI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religion Sciences

Philosophy and Religious Sciences Program

Friedrich Nietzsche, one of the important figures in the history of philosophy, has been studied in different disciplines since the 19th century. Without considering Friedrich Nietzsche's world of thought or psychology, it is very difficult to understand the subjects he deals with or his life. The features that make his philosophy contradictory cannot be considered independently of the main points in his life. Therefore, besides examining the reasons in Friedrich Nietzsche's thought system, it is necessary to deal with the process that affects that thought. . The concept of religion, which is an indispensable element of world history, is directly related to Friedrich Nietzsche's philosophy of nihilism/neglect. In this context, it is a healthy method to evaluate all the subjects and concepts that Friedrich Nietzsche tries to express with the current approach of modern psychology. Because his philosophy should be seen as the main thought system underlying his life and experiences. The common and misconception is to evaluate Friedrich Nietzsche only with his life. However, the struggle he gave while building his philosophy presents his personality structure.

Keywords: Consciousness, Psychoanalysis, Nihilism, God, Myres Briggs Type Indicator, The Big Five Personality, Personality.

FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN NİHİLİZM EVRELERİ VE KİŞİLİK TİPOLOJİLERİNİN PSİKANALİTİK BAKIMDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİ TARİHİ ÇALIŞMALARI

1.1. PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER	5
1.2. MODERN PSİKOLOJİNİN KISA BİR TARİHİ VE PSİKANALİZ	11

İKİNCİ BÖLÜM

FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN HAYATI

2.1. FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN ÇOCUKLUĞU	21
2.2. OLGUNLUK DÖNEMİ VE FELSEFESİ	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİHİLİZM NEDİR?

3.1. NİHİLİZMİN KISA BİR TARİHİ	62
3.2. NİHİLİZMİN ÇEŞİTLERİ VE EVRELERİ	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİŞİLİK NEDİR?

4.1. PSİKANALİZ VE SONRASI KİŞİLİK TANIMLARI	75
4.2. PSİKANALİTİK YAKLAŞIMIN GELİŞİM SÜRECİ	79
4.3. TEMEL SAVUNMA MEKANİZMALARI	83
4.4. KİŞİLİK ENVANTERLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ	88
4.6. CARL GUSTAV JUNG'TAN MYRES BRİGGS TİP GÖSTERGESİ' NE KİŞİLİK GELİŞİM TESTLERİ	983
4.5. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI	97
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	107

KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
Der.	Derleme
s.	Sayfa
s.s.	Sayfadan Sayfaya
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Çağlar boyunca insanlığın ilgilendiği ana konuların en etkili ve vazgeçilmezi dindir. Tarihin her döneminde kendini farklı formlarda hissettiren din kavramı birbirinden farklı algılanması sonucunda farklı tanımların oluşmasına ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Farklı kültürler ve coğrafyalar birbirinden benzer inanç sistemlerini akla getirmektedir. Ancak dinle ilgili yapılan tüm tanımların farklılık göstermesi kültür, coğrafyaya birlikte bir toplumdaki maddi-manevi değer yargılarıyla da ilintili haldedir. Bununla birlikte inançların birbiriyle benzer oluşu insanların aynı veya birbirine çok benzer ihtiyaçları hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Duygu, düşünce, tutum ve davranışların üzerinde etkili olan din bireyin beraberinde getirdiği bir varlığa sığınma isteği ve ihtiyacına cevap vermektedir.

Dünya tarihinde ise din-inanç önemli bir yeri oluşturmaktadır. Öyle ki savaşların çıkmasında, devlet liderlerinin kendini halka arz etmesinde veya bir işgal söz konusu olduğunda ortaya konulan temel duygu ve düşünce bireyin inancı etrafında şekillenmektedir. Komutanlar kendilerine itaat eden asker yetiştirir, kral-yöneticiler ise tebaasının kendisine inanmasını isterler. Aslında bir toplumdan arz edilen zaten o toplumda var olan potansiyeldir. Yani eğer istenilen şey temelde inançsa, talep edilen makamda o olgu mevcuttur. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi inanç, insan doğasının vazgeçilmez bir unsurudur. Aynı zamanda insanın onun bir parçasıdır.

Yukarıda dinin insan doğası gereği vazgeçilmez olduğunu ifade ettik. Dolayısıyla 19.yüzyılda Friedrich Nietzsche'nin Tanrı'yı öldürmesine kimsenin seyirci kalmayacağı bir gerçektir. Nihilizmin veya ateistik düşüncenin temelleri pozitivizm, materyalizm gibi akımlarla atılmış olsa da şurası bir gerçektir ki insan hiçbir zaman Tanrısını öldürmeye açık bir doğaya sahip değildir. Friedrich Nietzsche'nin bu denli net ve keskin olması hissettiği duygu yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Çünkü Friedrich Nietzsche'nin yaşamında *merhamet/ das mitleid* duygusunu yoğun yaşadığı dönemler belirgindir. Özellikle kırbaçlanan bir ata sarılıp Tanrı'nın öldüğünü haykırması insan psikolojisi açısından kritik bir durumun göstergesidir.

Felsefe tarihinin en kışkırtıcı ve çelişki dolu düşünürü olarak Friedrich Nietzsche'nin davranışlarındaki anlaşılmazlık esrik durumundan kaynaklanıyordu. Onun felsefesi bireyi ve bireyin içsel dünyasını merkeze almıştı. Hâlbuki Avrupa insanı ve çağı birey merkezli bir bilinçten tamamıyla yoksundu. Friedrich Nietzsche'yi Friedrich Nietzsche yapan çağına rağmen ancak çağı sayesinde sesini duyurabilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Örneğin Friedrich Nietzsche'den önce nihilist düşünce sistemini temellendiren düşünürler vardı. Ancak onların isimleri Friedrich Nietzsche kadar duyulmadı ve Friedrich Nietzsche'nin eserleri kadar okunmadı. Dolayısıyla kavranması gereken öncelikli mesele Friedrich Nietzsche'yi Friedrich Nietzsche yapan kişilik unsurlarını doğru tanımlamaktır. Neden bir düşünür bir sonraki yüzyılı öngördüğü için yaşadığı zamandan dışlanmıştı? Pek çok kimse Friedrich Nietzsche'nin ateist düşünce sistemini temellendirdiği fikrindedir. Hâlbuki o *Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesinde* adlı metninde bile var olan hiçbir şeyi yıkmamıştır. Aksine kavramların akla ilk gelen anlamlarından ziyade aynı kavramların içinde bulunduğu çağa göre farklılık gösterebileceğini izah etmek istemiştir.

Friedrich Nietzsche'nin kendini topluma ait hissedememesi sadece felsefesiyle ilgili değildir. Onun felsefesi geniş anlamda hayatının sonucudur ve kendisini inşa ettiği bazı temel unsurları içinde barındırır. Örneğin *gezgin/ wonderer* kavramı bariz bir biçimde çaresizliğini sembolize eder. Çocukluğunda düştüğü boşluğu ve yaşamı boyunca aradığı sevgiyi akıllara getirir. Friedrich Nietzsche'nin sık sık rahatsızlanması biyolojik yetersizliğiyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir konudur. Ancak onun temel problemi ruh sağlığıyla alakalıydı. Çocukluk döneminde başlayan baş ağrıları, yetişkinlik dönemindeki diğer rahatsızlıklarıyla birleşmişti. Aslında Friedrich Nietzsche hastalıklarından dolayı çok mutsuzdu. Çünkü ona göre kendini gerçekleştirmek bireyin temel vazifeleri arasındaydı. Bu bağlamda kimliğini inşa etme de hastalıkları bir sorun teşkil ediyordu.

Friedrich Nietzsche'ye göre birey kendini inşa etme sürecinde her şeyi aşmalıdır. Hiçbir şey bireye engel olmamalı veya ket vurmamalıdır. Aynı zamanda toplum, değer, Tanrı, din, kural, etik gibi tüm kavramlar bireyin kendini inşasına eşlik edebilir ancak müdahale etmemelidir. Bu bağlamda çalışmamızın bir diğer konu başlığını oluşturan kişilik inşası Friedrich Nietzsche'yi biraz olsun anlaşılır

kılacaktır. Çünkü İlk çağ filozoflarının tanımlamaya çalıştığı arkhe ile 19.yüzyılın arayışı belki de aynı şey üzereydi.

İnsanın kendini tanınması tek bir zaman ve durumla açıklanamaz. Az önce bahsettiğimiz zaman aralığı bile bugün bizim açımızdan sonlanmış değildir. 1900'lü yıllarda Friedrich Nietzsche'yi tanımlamak ile 2050'li yıllarda tanımlamak veya algılamak farklı olacaktır. Dolayısıyla onun şahsiyetindeki farklılık yine farklılaşan insanlığa göre değişkenlik gösterecektir. Örneğin Friedrich Nietzsche'nin hastalığı kendi zamanında onun toplum tarafından dışlanmasına yol açmıştır. Ancak göstermiş olduğu semptomlar ve felsefesi arasındaki özdeşliği kurabilmek ancak bireyi tanımladığımız zaman mümkün olmaktadır. Bundan dolayı çalışmamızın bir bölümü Friedrich Nietzsche'nin hayatı ve düşünce sistemi üzerineyken kalan bölümler onu anlamamızı kolaylaştıran bölümler olacaktır.

Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin kavramların varlığıyla değil, birey merkezli kendisiyle ilgilendiğini anlıyoruz. Çünkü toplumun yarısından fazlası Friedrich Nietzsche'nin tüm değerleri yerle bir ettiği görüşündedir. Hâlbuki Friedrich Nietzsche toplumun, bireyin bağlı olduğu ahlaki değer yargılarının ussal bir kaynağı olmadığını savunur. Çünkü insanoğlunun doğasında var olan değişkenlikte Tanrı ve kuralları olamazdı. Bundan dolayı kendini gerçekleştirmek isteyen her birey ilk önce kendine güvenmeliydi. Bu durumda inandığı Tanrı'ya veya dine güven duyamamalıydı.

Tanrı'nın ölmesi birçok kimsenin aklına ahlak yoksunluğunu çağrıştırmaktadır. Ancak Friedrich Nietzsche'ye göre zaten din temelli ahlak yok sayılmalıydı. Yani insan kendini aşması gereken bir varlık iken aşkından gelen kural ve normları hayatına uyduramayabilirdi ve bu Friedrich Nietzsche'ye göre gayet normaldi. Bununla birlikte insanın gelişimini tamamlaması ve *üstinsana/ übermensch* ulaşması gerekiyordu. Ayrıca Tanrı öldüğüne göre üstinsan yaşamalıydı. Varoluşunu devam ettirmeye çalışan bu üstinsan ise asla feminen bir karakterde değildi. Ayrıca Friedrich Nietzsche'nin kadın hakkındaki görüşleri modern toplumdaki bulgularla taban tabana zıttır. Çünkü kız kardeşi Elizabeth Förster-Nietzsche, Friedrich Nietzsche'nin kadınlar hakkında olumsuz fikirlerinin oluşmasına sebep olan başkarakterden biridir. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin fikirlerini yaşamından bağımsız ele alamayacağımız açıktır.

Sıklıkla sosyal medya mecralarında cümlelerini gördüğümüz Friedrich Nietzsche hem kendi zamanında hem de modern dünyada doğru anlaşıldığı sanılan düşünürlerden biridir. Bu bağlamda araştırmamızın temel yönteminde Friedrich Nietzsche'nin hayatı esas alınmıştır. Onun ortaya atmış olduğu fikirler veya felsefi kavramlar aslında tamamıyla kendini yansıtır. Ancak toplumda Friedrich Nietzsche'yi yaşamından bağımsız eleştiren pek çok kimse mevcuttur. Örneğin nihilizm kavramı Friedrich Nietzsche'yi tamamen dinsiz ve ateist bir düşünür yapmıştır. Ancak durum temelde dinle ilgili değil, Friedrich Nietzsche'nin reformist yapısıyla da alakalıydı.

Birey sadece tek yöntemle incelenecek bir varlık değildir. O hem etkileyen hem de etkilenen bir varlıktır. Bu etki statik değil aksine devamlılık gösteren bir süreci ifade eder. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'yi değerlendirirken tek bir kavramını ele alıp onu değerlendiremeyiz veya dile getirdiği cümleleri yaşantısından bağımsız tutamayız. Çünkü çocuklukta yaşanan ufak bir diyalog yetişkinlikte travmatize bir olayı tetikleyebilir. Yetişkinlikte açıklanmayan bazı durum ve olgular çocukluk yıllarıyla anlam bulabilir. Dolayısıyla araştırmamızdaki yöntem ve kuramlar Friedrich Nietzsche'yi ve felsefesini bu bağlamda izah etme amacını taşımaktadır.

Araştırmamızda güncel kişilik kuramlarına değinmemizin başlıca sebebi Friedrich Nietzsche'nin yanlış anlaşıldığı veya anlaşılamadığı konuları temellendirme amacıyladır. Çünkü yapılan çalışmalar kişiliğin kalıtsal, zihinsel faaliyetlerle birlikte fiziksel ve çevresel birçok uyarıcıyı içinde barındırdığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla kişilik hem iç hem dış etkenlere bağımlıdır ve etkilenendir. Ayrıca Carl Gustav Jung'u ve güncel kişilik kuramlarını vermemizin sebebi ise Friedrich Nietzsche'nin tek düze anlaşıldığı konuları ve kalıplara sığmayan davranış örüntülerini anlamlandırabilmektir. Özellikle günümüzde küresel anlamda popüleritesini koruyan Myres Briggs Tip Göstergesi pek çok kişinin kendini tanımasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Friedrich Nietzsche'nin esrik hallerini, davranışsal bakımdan açıklamakta güçlük çektiğimiz noktaları daha anlaşılır kılmak için Myres Briggs Tip Göstergesi kişilik tiplerini çalışmamızın sonunda verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİ TARİHİ ÇALIŞMALARI

Çalışmanın temel yaklaşımını anlayabilmek açısından psikoloji disiplinin hangi zaman itibariyle ve diğer alanlarda kendini nasıl hissettirdiğini bilmek önem arz etmektedir. Bu bölümde psikoloji tarihini ve psikolojinin belirli ekollerini kısaca özetlemeye çalışacağız. Bu düşünce ekollerini tarihsel ve felsefi düzlemde koparmadan bulunduğu entelektüel çağ ile inceleyeceğiz.

1.1. PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Ruh bilimi olarak da adını sık sık duyduğumuz psikoloji insanın varoluşundan itibaren pek çok formla kendini göstermiştir. Günümüzde varlığını hissettiren bu disiplin, kaydedilen tüm disiplinlerin en eskisidir. Çünkü insan; davranışları, tepkileri, duyguları ve zihinsel varlığı üzerine düşünmeyi kendine alışkanlık haline getirmiş bir canlıdır.

Psikoloji bireyin geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kurmak üzere programlanmış bir alandır. Davranışlarındaki noktaları çözümleyemeyen insanoğlu varlığı hakkındaki sorgulamalarından asla vazgeçmemiştir. Felsefe tarihinde, birey ve bireyin doğası üzerine sorulan ilk sorular Aristo, Platon, Thales'e aittir. Psikoloji disiplini bu bağlamda M.Ö 4. / 5.yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Psikoloji resmi olarak 19. Yüzyıl itibariyle başlamış gözükse bile kökleri antik zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu yüzyıla kadar psikoloji disiplinin doğmasına yardımcı olan filozof ve düşünürleri fizyologlar takip etmiştir. Uzun süre felsefenin alt disiplini olarak görülen psikoloji sistemini, yaklaşımlarını belirledikten sonra günümüzdeki müstakil halini almıştır. Aynı yüzyıl içerisinde gelişen pozitivizm / olguculuk, empirisizm / deneycilik, materyalizm / maddecilik akımlarının insan ve toplum üzerindeki etkisini gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü felsefede, psikolojinin ayrı ayrı tanımladığı zihin, bellek, algı gibi kavramlar monad, tin, ruh gibi bir başka kavramla ifade ediliyordu. Burada amacımız felsefesiz bir psikoloji disiplinin varlığından söz etmek değildir. Bilim tarihinin birikimli ilerlediğini göz önünde bulundurduğunda filozofların psikoloji tarihine yaptığı

katkı yadsınamaz. Bu bağlamda psikoloji felsefi sorgulamadaki kaynaktan beslenmiştir.

Psikoloji bir anda ortaya çıkmış bir alan olmamakla birlikte bu kavramı tek bir disiplin uzmanı da incelememiştir. Bilinci hem metafiziksel düzlemde felsefeciler hem de psikolojik rahatsızlıkları inceleyen nörolog, psikiyatrist gibi tıp alanındaki uzmanlar da incelemektedir. Fakat az önce belirttiğimiz gibi psikoloji İlk çağ filozoflarının da ele aldığı bir konudur. Örneğin Platon'un Mağara Alegorisi'ni¹ Sigmund Freudyen perspektifte değerlendirdiğimizde bireyden yansıyan gölgelerin/ shadow yine bireyin kendisine ait bir parça olduğu yorumlayabiliriz. Dolayısıyla mağaradan dışarı çıkamayan insanla kendini tanımlamalara kapatan insan arasında bir fark yoktur. Bu bağlamda insanın kendi doğasına yabancılaşması kitlesel değerlendirilmelidir.

Felsefenin insan üzerindeki tüm söylemleri çağlar boyunca onu Tanrı'nın bir parçası olma fikrinde sabit kıldı. Sokrates'in karşı geldiği konular Antik Yunan tanrılarına karşı gelmekle eş değerdı veya Martin Luther'in İncil'i çevirmesi kilise tarafından insanlığı Tanrı'dan uzaklaştırmaktır. Ancak köklerini felsefeden alan psikolojinin amacı bireyin kendini tanıması, belirli motivasyonlarını bilmesi üzerine kurulmuştur.

Charles Darwin Teorisi tüm alanları etkilediği gibi psikoloji alanını da etkilemiştir. C. Charles Darwin'in insanın mekanik bir canlı olduğunu (çağına rağmen) dile getirmesiyle birlikte göklere çıkartılan insanoğlu alaşağı edilmeye başlanmıştır.² Mekanik düşünce sisteminin gözlemlediğimiz ve akademik olarak oldukça hareketli bir dönem olan Sigmund Freud'un yetiştiği Viktoryen Çağa değinmemiz yerinde olacaktır. Victorian era/Viktoryen çağ olarak adına aşına olduğumuz bu dönemde Sigmund Freud'un öğretileri aslında büyük bir cesaret örneğidir. Viktoryen dönemin altyapısı aslında zengini daha zengin fakiri ise fakirliğiyle baş başa bırakmayı amaçlayan bir dönemdi. Bu dönemde insanlar gündüzleri halk arasında bacak, göğüs, kol gibi normal kavramları kullanmama konusunda fakir halkı meşgul ederlerdi. Mesela kapının kolu tamlamasını dile getirmek halk arasında büyük bir ayıp sayılırdı. Fakat yine aynı halk, geceleri

¹ Mehmet Türdeş, **Platon Seçmeler**, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2004.

² Duane P. Schultz- Sydney Ellen Schultz, **Modern Psikoloji Tarihi**, çev. Yasemin Aslay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s.224.

istedikleri gibi hareket eder, çeşitli parti organizasyonlarına katılırdı. Toplumda cinselliğe işaret edecek herhangi bir kavram ayıp sayılmakla birlikte kişinin toplumdan dışlanması için bu kavram yeterli görülürdü. Dolayısıyla bu dönemde cinsellik Sigmund Freud'un da belirttiği üzere büyük bir tabuydu.

Tüm bunlara rağmen Sigmund Freud'un düşüncesi, içerisinde bulunduğu toplumla sınırlı kalmamıştır. Sigmund Freud bilim dünyası tarafından bilimsel olmamakla suçlansa da büyük ilgi görmüş ve yaklaşımı hakkında insanları meraklandırmıştır. Sigmund Freud'un araştırma yöntemi ise laboratuvarla veya deneyle değildi. O, bireyi gözlemler ve normal dışı sayılan davranışlarını anlamlandıırırdı.

Viktoryen döneme olan hâkim düşünce insanın mekanik bir yapıya sahip olduğu fikri üzerineydi ve Charles Darwin bu düşünceyi bilimsel temelle inceleyen bilim insanlarından sadece biriydi.³ Yapmış olduğu gibi birçok çalışma bireyin evren gibi bir mekanizmaya sahip olabileceği konusu üzereydi. Bu düşünce sistemine göre birey evrenin mikro düzeydeki *mekanik ruhudur/ The spirit of mechanism*. Evren atomlardan oluşan, nedeni gözlemlediğimiz bir mekanizmadır. İnsanoğlu da Tanrı'nın yarattığı ulvi özelliklerden değil, doğa yasalarının sistemli bir sonucu olarak meydana gelmiş bir canlıdır. Bu noktada zamanın ruhuna uygun iki ismi de hatırlatmakta fayda vardır: Copernicus (1473- 1543) ve Charles Darwin (1809- 1882). Copernicus dünyanın merkezde olmadığını, güneşin etrafında dönen gezegenlerden oluştuğunu açıklamıştır. Charles Darwin ise tekrar belirtmek gerekirse insanın üzerine konuşulacak derecede üstün özelliklere sahip bir varlık olmadığını aksine orta veya yüksek dereceli bir hayvan olduğunu kendi gözlemleriyle ortaya koymuştur. Psikolojinin her yaklaşımı ve yöntemi Charles Darwin'in çalışmalarından hiçbir disiplinin etkilenmeyeceği kadar etkilenmiştir. Psikoloji; organizmanın çevreye uyum sağlaması, davranışlarını adapte edebilme yeteneğini geliştirmesi, bedensel ve şekilsel tüm formlarını açıklamaya çalışan bir disiplindir. Bu bağlamda Charles Darwin'in fikirlerinden etkilenmemesi imkânsızdır.⁴

17. yüzyılın mekanik düşünce sistemini hızla takip eden farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Pozitivizm, materyalizm, empirisizm gibi düşünce akımları da

³ Atkinson ve Hilgard, **Psikolojiye Giriş**, çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016, s.54-55.

⁴ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.209.

psikolojinin sorularını cevaplayacak düzeydedir. Örneğin İngiliz düşünür John Locke (1632- 1704) zihnin bilgiyi elde etme sürecini aslında bilişsel sistemle açıklamıştır.⁵ Ona göre birey yaşadığı durumların kaynağını açıklayamamakla birlikte öğrenme sürecini hatırlayamamaktadır. Dolayısıyla pratiğe dökülen bir takım davranışlar alışkanlıkla açıklanır. John Locke bu duruma bağlı olarak da bilgiyi elde etme sürecinin deneyim ve tecrübeyle olduğunu temellendirmiştir. Yani zihnin elde ettiği tüm bilgiler John Locke’a göre deneyim ve tecrübenin eseridir.

İngiliz empirizminden etkilenen ve hayatının bir döneminde papazlık yapan John Stuart Mill (1773- 1836) *İnsan Zihni Fenomeni Analizi* eserinde psikolojiye önemli bir katkıda bulunmuştur. John Stuart Mill zihnin işlevselliğini bir makine olarak görmekte ve onu pasif bir öge olarak tanımlamaktadır. Zihin algıladığı uyarıcılara cevap vermekle birlikte –ayrıca bu yapının tamamen özgür olamayacağını da savunmuştur– aynı duyumları çağrışım yoluyla akılda tutabileceğini savunmuştur. Zihin çağrışım yoluyla işleyen pasif bir yapı olmakla birlikte etkileşime ve yaratıcılığa açık değildir. Ancak John Stuart Mill’in babası olan James Mill’in görüşlerinin aksine zihin pasif değil çağrışımlar arasında bağlantı kurabilen, karmaşık fikirleri yalınlaştırabilen aktif bir yapıdır. Ayrıca John Stuart Mill hayvan davranışlarını ve adapte olma süreçlerini inceleyen bir disiplini de destekleyen mekanizmanın incelenmesini önemle tavsiye etmiştir.⁶

17. yüzyıla hâkim olan fikir insanların genel olarak takip ettiği yöntem gözlem- deney- ölçme üzerine kuruludur. Bu yüzyıla hâkim bazı sosyal fenomenler mevcuttur. Örneğin aristokratların bahçelerinde, partilerinde, müzik repertuarlarında ve gündelik yaşamlarında gözlenen her şeyin temelde insanında saat benzeri bir evrenmiş gibi hareket etmesi düşüncesi hâkimdir. Saatlerin her boyutta inşa edilmesi ve yaşam alanının her noktasına konumlanması mekanik kavramını daha da güçlendirmiştir. Yine bu dönemde saray halkını eğlendiren insan veya hayvan otomatların ortaya çıkması kurulu bir mekanizmayla insanın varlık yapısının değerini düşürmüştür. Otomatlar insan benzeri bir yapıydı, insan gibi giydirilir, insan gibi hareket etmesi sağlanırdı ve onlarla eğlenilirdi.

Günümüzde Avrupa’nın merkezi yerlerinde görebileceğimiz bu otomatlar dönemin sanatkârları tarafından özenle yapılmış ve sergilenmiştir. Amerikalı yazar

⁵ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.209.

⁶ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.96.

Frank Baum' un eseri *Frankenstein* buna bir örnektir. Saatlerin evrenin mikro düzeydeki incelediğimiz bir alanı sembolize etmeleri, insanların otomatikleşen bir canlı olduğunun kültürel dünyada kendini göstermesine ek olarak İngiliz matematikçisi Babbage (1792- 1871) yaptığı hesap makinesi çalışmalarıyla aslında günümüzde adını yeni yeni duymaya başladığımız yapay zekânın ilk fikir insanı olmuştur. Babbage İngiliz Kraliyet Topluluğunu bir üyesi olmakla birlikte finansman desteğini yine bu kanaldan sağlayan bir araştırmacıdır. Babbage'in amacı insan düşüncelerini tahmin etmektir. Babbage makinelerin verilen talimat doğrultusunda bilişsel süreçlerini yürütülebileceğini iddia etmiştir.⁷

İnsanın mekanikleşmesinde ruh - beden problemini çözümleyen önemli isimlerden biri Fransız R. René Descartes'tir (1596- 1650).⁸ René Descartes içe dönük, yalnız ve sonu trajik biten bir düşündürdür. Günlerini bedeninin bir makine olması fikriyle süslü, havuzlu Versailles Bahçelerinde yürüyerek geçiren René Descartes, fizyolojideki ilerlemeleri de yakından takip etmiştir. René Descartes'in fikirleri İlk çağ filozoflarından itibaren ruh ve bedenin kendine ait bir habitata olduğu görüşü üzerine şekillenmiştir. Ancak ruh veya bedenin nereye ait olduğu ve birbirini ne şekilde tetiklediği sorusu gündeme gelmiştir. René Descartes ruh ve bedenin düalistik bir temelle incelenebileceğini, ikisinin ayrı yapılar değil birbirini etkileyen, sarmal yapılar gibi ele alınması gerektiğini savunmuştur.

Genel kanı ruhun bedene etkisinin olduğu, bedeninin ise ruh üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğu yönündedir. Ancak René Descartes ruhun temel işlevinin düşünce ve fiilleri üzerine olduğunu önemle belirtmiştir. İnsanın makineleşmesi fikri farklı coğrafyalarda da kendini hissettiren bir konu olmuştur. Fransa'yla birlikte Almanya'da bir grup araştırmacı konuyu fizik temelinde incelemiştir. Johannes Peter Müller ve öğrencilerinden oluşan *Berlin Fizik Topluluğu* canlıların içerisindeki tüm maddeleri fiziksel terimlerle açıklamak üzere kurulan topluluklardan sadece biridir. René Descartes fikirlerini fizyolojiden beslemiştir. Ayrıca ruh-beden arasındaki ilişkiyi beyin fonksiyonlarıyla açıklamıştır çünkü ruh ve bedenin buluşacağı bir nokta gereklidir, bu nokta ise beyin epifizidir. Bu organ hipofiz bezin hemen ardında nohut tanesi büyüklüğünde ışığa karşı duyarlı bir yapıdır. Ancak bu organizmanın beyinde nasıl bir görev üstlendiği henüz saptanmış değildir. Fakat René Descartes'e

⁷ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.63-68.

⁸ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.75.

göre bu yapı ruh ve beden arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Epifiz bezini kulakların seslerini ve gözlerin görüntülerini tek bir şekilde birleştiren bir konuma yerleştirmiştir. René Descartes ne bedeni ne de salt ruhu öncelemiştir. Ona göre ruh, bedenin tümüyle etkileşim halinde olmalıdır ve beden ruhun merkezi bir konumu haline gelmelidir. René Descartes'ın ruh- beden etkileşimi fikrinin yanı sıra ruhun iki tür fikre sebep olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle ruh; doğuştan gelen fikirlere sahip olabilir veya dışarıdan gelen bir etkiyle üretilen fikirlerden oluşmalıdır.⁹

Tarihsel süreçte René Descartes'ın fikirlerini George Berkeley'in (1685- 1753) bedenin sadece zihin algısı fikrine, William James'in (1842- 1910) ise bilincin müstakil bir varlık olup olmayacağı araştırmasına yönlendirdiğini gözlemliyoruz.¹⁰ René Descartes'ten sonra Gottfried Wilhelm Leibniz (1646- 1716) monad olarak isimlendirdiği her varlığı, ruh olarak kabul etmiştir. Monadlar algı benzeri yapılardır ve sürekli dinamik haldedirler. Aslında Gottfried Wilhelm Leibniz bilim dünyasında bilinçaltının kâşifi olarak bilinen bir düşünürdür. Gottfried Wilhelm Leibniz'in bilinçaltını derecelendirerek matematiksel işleme döken ise Alman düşünür J. F. Johann Friedrich Herbart (1776- 1841), *bilinç eşiğinin/ limen of conscious* hemen altındakileri bilinçaltı olarak tanımlamış, onları bilinç düzeyine çıkarmamıştır. Ayrıca Johann Friedrich Herbart Sigmund Freud'un *engellenmiş fikirler (inhibited ideas)* kavramının prototipini tasarlayan bir düşünürdür.

Bilim tarihinin birikimli ilerlemesi ve disiplinlerin birbirinden bağımsız olmaması psikoloji alanını zenginleştirmiştir. Dolayısıyla felsefeden ve diğer disiplinlerden bağımsız değerlendirilmemesi gereken bu alan 19. yüzyıl itibarıyla yöntemini insan davranışlarının gözlemi üzerine yoğunlaştırmıştır.

⁹ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.78.

¹⁰ Richard J. Gerrig- Philip G. Zimbardo, **Psikoloji ve Yaşam Psikolojisi Giriş**, çev. Gamze Sart, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012, s.136.

1.2. MODERN PSİKOLOJİNİN KISA BİR TARİHİ VE PSİKANALİZ

Modern psikoloji tarihinin kurucu ismi olan Wilhelm Wundt (1832- 1920) bilim dünyasına önemli katkılar sağlayan bir araştırmacıdır. Modern psikoloji tarihinin kurucusu olarak kabul edilen Wilhelm Wundt Almanya'nın küçük bir kasabasında bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Wilhelm Wundt, psikolojiyi metafiziğe yakın bir disiplin olarak ele almış Hermann von Helmholtz'un yanında asistan olarak çalışmıştır. Ancak daha sonra yardımcı profesör olarak Heilderberg'e geçmiştir. Wilhelm Wundt'un ilk çalışmaları deneysel psikoloji üzerinedir. *Duyusal Algılama Teorisine Katkılar* başlıklı kitabında çalışmalarına yer vermektedir. Uzun yıllar *Halk Psikolojisi / Völkerpsychologie* veya kültürel psikoloji dediğimiz bu alanda sanat, dil, gelenek, görenekler, yasa ve ahlakta zihinsel gelişmeyi gösteren uzun bir süreci anlamlandırmaya çalışmıştır. İleride bu durum psikoloji disiplinini sosyal ve deneysel psikoloji olmak üzere ikiye ayıracaktır.¹¹

Wilhelm Wundt psikoloji tarihinde insan davranışlarını laboratuvar ortamında inceleyen ve ilk psikoloji laboratuvarını kuran isimdir.¹² Wilhelm Wundt psikolojisinin ana teması ise bilinç/ consciousness kavramı üzerine kuruludur. Bilinç; insanın diğer canlılardan farklı olarak, kendisinin belirli bir anda farkında olduğu şeyleri kapsayan durumları ifade etmektedir.¹³ Wilhelm Wundt'un bilinç tanımında İngiliz ampiristlerin etkisi vardır. Ancak Wilhelm Wundt bilincin aktif bir organizma olduğunu ve yapılarına indirgenerek incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü tek tek incelenen bu aktif yapı ancak anlaşılır olacaktır ve bu noktada psikolojik sürecin açıklanmasını daha sağlıklı kılacaktır. Wilhelm Wundt zihnin elemanlarını indirgememiş, zihin elemanlarını esas kabul etmiştir. Zihnin yapısını organize eden kavramı ise iradecilik/ Voluntarism olarak tanımlamıştır. Wilhelm Wundt'a göre bu bileşenler olmazsa zihnin organize edebileceği hiçbir şey olmaz ve doğrudan zihnin bir anlamı kalmazdı.¹⁴

Wilhelm Wundt için üzerinde çalışılması gereken iki konu mevcuttur: Dolaylı yaşantılar/ *mediate experience* ve anlık yaşantılar/ *immediate experience*. Örneğin

¹¹ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.131.

¹² Atkinson- Hilgard, s.6.

¹³ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017, s. 127.

¹⁴ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.152.

“Gömlek pamukludur.” ifadesinde gömleğin pamuklu olmasını fark etme durumu anlık bir durum olarak tecrübedir. Fakat dolaylı yaşantılar bireye aynı konu hakkında bir fikir ve bilgi aktarımıdır. Sözgelimi birey bir nesnenin pamuklu olup olamayacağı bilgisine gömlek olmasa da sahip olmaktadır. Wilhelm Wundt psikoloji tarihinde gözlemlenen bu iki durumu sentezleyen, önemli bir isimdir. Zihindeki küçük parçaları bir tabloda gözlemlemiş, çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür.¹⁵

Psikoloji tarihinde Wilhelm Wundt’la ortaya çıkmayan fakat popüler olan bir diğer kavram *içsel algıdır/ internal perception*. Wilhelm Wundt’un tartışma yaratacak bir diğer kuramı ise üç boyutlu *duygu teorisidir/ Tridimensional Theory of Feeling*. 1940’lı yıllara gelindiğinde psikoloji Almanya’da felsefenin bir alt disiplini olarak görülüyordu. Buna rağmen Wilhelm Wundt insan davranışlarını deneysel bir yöntemle çalışmakta ısrar ediyordu. En sert eleştirilerini iç gözlem metodundan dolayı almış olsa da bu yaklaşım biçimi ilerleyen yıllarda diğer metotlarla bir anlam kazanacaktır.¹⁶

Aynı yıllarda Amerika’da ortaya çıkan işlevselcilik ve davranışçılık, Avusturya’da hissedilen psikanaliz, Wilhelm Wundt’un tarihteki önemini kaybettirmemiştir. Oxford eğitimi almakla birlikte İngiliz ampiristlerinden etkilenen Edward Bradford Titchener (1867- 1927), Wilhelm Wundt’un sadık bir takipçisidir.¹⁷ Ancak Wilhelm Wundt’un iddia ettiği zihin yapısını incelerken önem verdiği *tamalgı/ apperception* kavramını görmezden gelerek, zihni oluşturan yapıları inceleme üzerine bir sistem kurmayı amaçlamıştır. Edward Bradford Titchener’a göre zihin ve bilinç birbirine benzer yapılardır ve iki düşünür de bireyin deneyimleri, yaşantısı üzerine odaklanmıştır. Wilhelm Wundt bu yapının tümünü incelerken, Edward Bradford Titchener deneyimlerin kendisini tek tek incelemiştir. Edward Bradford Titchener, Wilhelm Wundt’un aletler aracılığıyla yaptığı içgözlemi onaylamamış aksine içgözlemin bu noktada eğitim almış kimseler tarafından yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Edward Bradford Titchener bilinci üç temel kavramla açıklamıştır: *Duyumlar/sensations, imgeler/images, duygular/affections*. *Duyumlar*; nesneleri algıladığımız süreçte edindiğimiz deneyimlerdir, *imgeler*; duyumlar tanımıyla aynıdır. *Duygular* ise bireyin yaşadığı duygu durumunun dışa

¹⁵ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.131-150.

¹⁶ Gerrig ve Zimbardo, s.7.

¹⁷ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.173.

vurumudur. Kısacası Edward Bradford Titchener bilimsel metodunu bireyi merkeze alarak gözlem kelimesiyle özetlemiştir.¹⁸

Edward Bradford Titchener'la birlikte içgözlem metodunu benimseyen diğer psikologlar da eleştirilmiştir. Fransız düşünür Auguste Comte ifade edilen içgözlemin zihni ikiye böleceğini bu durumdan kaynaklı aynı birey için bir dış göze ihtiyaç duyulacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla içgözlem bilimsel bir metot olarak tercih edilebilir. Ancak epistemolojik açıdan bir fikir birliğinin söz konusu değildir. Çünkü içgözlem genellemez bundan dolayı tümevarımsal bir çıkarım yoktur. William James'in (1842- 1910) çalışmalarında ise bu konuyla ilgili önemli bir kavram mevcuttur: *Bilinç akışı/ Stream of Consciousness*. William James yapısalcılar gibi bilinci elemanlarına indirgememekle birlikte, bu tarz yaklaşımların mantık hatası olduğu görüşündedir. Ona göre bilinç daima değişmekle birlikte varlığını birikimli şekilde sürdürür. Varlığını devam ettirme noktasında ise kendine seçici ve yararlı olanı alır. Çünkü William James'e göre bireyin seçtiği davranış kendisini biyolojik yönden desteklemelidir.¹⁹

Avrupa tarihinde bilinç dışı üzerine geliştirdiği fikirleriyle popüler olan isimlerden bir diğeri ise Alman filozof Eduard von Hartmann'dır (1842- 1906). Eduard von Hartmann; Gottfried Wilhelm Leibniz, Friedrich Schelling, Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte gibi düşünürlerle birlikte şekil verdiği bilinç dışı tanımını içgüdü'nün en önemli yansıması olarak görmektedir. Ona göre içgüdülerimiz refleks olarak yaptığımız davranış örüntüsünden oluşmaktadır ve herhangi bir bilinç durumu aranmamalıdır. Bilinç dışımıza komut veren organın ise vücudumuzdaki *omurilik/ spiral cord* olduğunu belirtmiştir. Eduard von Hartmann'ın görüşlerinin içgüdü kavramıyla şekillenmesini etkileyecek isimlerden bir tanesi Arthur Schopenhauer'dır. Ayrıca Friedrich Nietzsche *Çağa Aykırı Düşünceler* kitabında Eduard von Hartmann'dan bahsederken felsefesinin bir uydurma ve kalpazanlıkla dolu olduğunu dile getirmiştir.²⁰ Eduard von Hartmann, Arthur Schopenhauer'ın eserlerinde irade olarak tanımladığı tüm kavramları bilinç dışı irade olarak yorumlamıştır. Eduard von Hartmann'ın çalışma metodunun materyalist tutum

¹⁸ Duane P. Schultz ve diğerleri, s.180.

¹⁹ William James, **Dinsel Deneyimin Çeşitleri**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, 2017, s.179-203.

²⁰ Friedrich Nietzsche, **ÇAD Tarihin Yaşam için Yararı ve Sakıncası**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.70.

üzerine şekillense de bilinç dışı kavramına yaklaşımı materyalist bir düzlemde dir. Ancak Sigmund Freud, Eduard von Hartmann'nın irade kavramına tamamen psikolojik bir içerik kazandıracaktır.

Modern psikoloji verilerine göre bilinç kavramı bugünkü anladığımız tanıma yaklaşık 1770'li tarihlerde ulaşmıştır. Bu tarihten öncesinde ise bilimsel bilgiyi manyetizma ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışan araştırmacılar vardır. Kanadalı psikiyatrist ve tıbbi tarihçi Henri Ellenberg (1905- 1993) 1970 yılında Dinamik psikoloji yaklaşımına ait *Bilinçsiz'in Keşfi* isimli ayrıntılı bir eser meydana getirmiştir. Henri Ellenberg, bu eserinde Dinamik psikolojiyi etkileyen ancak pozitivistin gelişmesiyle birlikte tamamen reddedilen manyetizma kavramı açıklar.²¹ Manyetizma, Orta Çağ Avrupa'sında Anton Mesmer'in (1734-1815) "*Mesmer Metodu*" olarak tanımladığı ancak unutulmaya yüz tutmuş şeytan çıkarma ayinlerini andıran bir manyetizma yöntemidir.²²

Anton Mesmer bireyin sessiz bir ortamda telkinlerle uykuya dalmasını sağlıyor, onları gözlemlenemeyen bir enerji akışı içerisinde tedavi etmeye çalışıyordu. Sigmund Freud Anton Mesmer'in hastalarına uyguladığı telkin yönteminden etkilenmiştir. Bilim dünyası ilerleyen günlerinde Anton Mesmer'in manyetizmasını hipnoz olarak isimlendirecek ve hastaların tedavi sırasında uygulayacaktı. Henri Ellenberg hipnozu bilinmeyen zihne giden kral yolu olarak tanımlamıştı. Hipnoz özellikle Anton Mesmer'in yönteminden sonra Paris'te akıl hastası kadınlar üzerinde yapılan çalışmalarla anlam kazanmıştı. Fransa'da La Salpetriere akıl hastanesinde çalışmalarını yürüten aynı zamanda Sigmund Freud'un ve Pierre Janet'in (1859- 1947) uzun süre hocalığını yapan Jean Martin Charcot (1835- 1893) anıların hipnoz sayesinde geri getirildiği düşüncesindedir.²³

Pierre Janet'in anıların ve bilinçli davranışların birbiriyle uyumun ve farkındalık üzerine bir kuramı *Dissosiyasyon kuramına* değ inmek faydalı olacaktır. Bu kurama göre örneğin bisiklet sürmek başlangıçta bireyin dikkatini, odağını isteyen bir davranıştır. Ancak daha sonra bu davranışın otomatik bir alışkanlık halini almaktadır. Pierre Janet bilinçlilik halini aktif ve merkezi, bilinçaltını ise periferde

²¹ Henri Ellenberg, **The Discovery Of The Unconscious: The History And Evolution Of Dynamic Psychiatry** , New York Basic Books, 1970.

²² Duane P. Schultz ve diğerleri, s.574.

²³ Canlı Manyetizma ve Hipnoz için bkz. Aydın Ertekin, Lanetli Çocuk ve Hipnoz, **Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2013, Cilt:1, Sayı:2.

bulunan inaktif bir durum olarak tanımlamıştır. Perifer beyin ve omurilik haricindeki sinirlerden oluşan bir yapıdır. Pierre Janet aktif ve inaktif durumların belirli zamanlarda bilinçli hale gelebileceği görüşündedir. Aslında Pierre Janet'in bu kuramı dinamik psikolojiye de önemli bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca o bilinçaltını klinik bir kavram olarak, bilinç dışını ise felsefi bir kavram olarak değerlendirmiştir.²⁴

Sigmund Freud ise dissosiyasyonu, *bastırma/represyon* kavramından tamamıyla ayırmıştır. Çünkü bastırılan anılar, duygular otomatik bir şekilde bilinç yüzeyine çıkmaz. Bilinç dışında toplanır, kendini rüya, edim hataları gibi davranışlarla dışa vurur. Sigmund Freud bilinç dışı kavramını Josef Breuer'le ayrıldıktan sonra ayrıntılı bir şekilde revize etmiş, bilinç dışının süreçlerinden bahsetmiştir.²⁵ Alman tıp doktoru Wilhelm Fliess (1858- 1928) Sigmund Freud'un bilinç konusunda fikirlerinin oluşuma katkı sağlamış bir isimdir. Sigmund Freud ve Wilhelm Fliess'in 1896- 1897 yıllarında bilim tartışmalarını içeren mektuplaşmaları vardır. Bir mektubunda Sigmund Freud açık açık Wilhelm Fliess'in migrenle ilgili görüşlerinin kendisini yeni düşüncelere götürdüğünü dile getirmiştir. Sigmund Freud daha sonra *bilinç dışı/ unbewusste* süreçleri çalışmaya başlamıştır.²⁶ Sigmund Freud *Metapsikoloji* isimli çalışmasında bilinç dışının tüm süreçlerini adım adım ele almıştır. Bu eserinde bireyin zihninde bulunan bazı kavramların bir süre kaybolup, algıladığı bir uyarımla yeniden ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Anı, zihinde kendini gizlemiş ve bir uyarımla birlikte ortaya çıkmıştır. Anının gizlendiği süreci ve ne şekilde gizlendiğini henüz net değildir çünkü psişenin tanımı bilincin tanımıyla farklı başlıkları konu alıyordur ve bu bir sıkıntı oluşturmaz. Ancak bilinç ve psişenin aynı konu başlıklarını içerdiğini öne sürülürse bu gizli bölge için dış taraflarda bir yer düzenlenilmesi gerekmektedir ve buna bilinç dışı denilir.

Bu bağlamda Sigmund Freud bilinçte olmayıp psişede olan kavramları ortaya çıkarmak için hipnoz yöntemini tercih etmiştir.²⁷ Bu noktadan sonra ise bilinç ve bilinç dışı kavramlarını ayrı ayrı değerlendirmiştir.

²⁴ Atkinson ve Hilgard, **Psikolojiye Giriş**, çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016, s.198-199.

²⁵ Sigmund Freud, **Bilinçaltı**, çev. Ahmet Necip Yılmaz, Yason Yayınları, Ankara, 2020.

²⁶ J. M. Masson, **The Complete Letters of S. Sigmund Freud to W. Wilhelm Fliess**, Harvard University, Massachusetts, 1985, s.159.

²⁷ Gerrig ve Zimbardo, s.149.

Öncelikle bilinç, bilinç dışı, bilinçaltı, bilinçsiz kavramlarına etimolojik anlamda değinmemiz yerinde olacaktır.

İlk psikologlar zihnin bilinçten ibaret olduğunu savunmuşlardır.²⁸ Ancak modern psikoloji tanımını bilincin hem bireyi hem de etrafında olup biten her duruma hâkim olması, etrafındaki farklılıkları ayırt edebilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte duyumsadığı fenomenleri kontrol edebilme ve pratik yaşantısına dökebilme becerisini içerisinde barındırır.²⁹

Psikanalitik yaklaşıma göre bilinç oldukça karmaşık kavramdır. Ancak genel kanı bireyin farkında olduğu anı kapsayan bir zaman diliminden ibarettir.

Bilinç kavramı etimolojik açıdan İngilizcede; consciousness, Almancada; bewusstsein, Türkçede; şuur anlamdadır. Bilinçaltı, İngilizcede; subconsciousness/ sub-below- altında, Almancada; das unterbewusstsein Türkçede; tahte's- şuurdur. Bilinç dışı ise İngilizcede; unconscious, Almancada; das unbewusstsein, Türkçede ise; gayr-ı şuurdur. Bilinç öncesi İngilizcede; preconscious Almancada; vorbewusstsein anlamındadır. Bilinçaltı ve ön bilinç kavramlarında büyük bir sıkıntı görülmemekle birlikte kafa karışıklığı "Bilinçaltı" terimimizdedir. Çünkü İngilizcedeki –un eki –sız/ siz anlamına gelir. Böylece doğru çeviri bilinçsiz gibi bir anlamı ifade eder.³⁰

Psikanalistik yaklaşımın kurucusu kabul edilen Sigmund Freud yöntemini oluştururken bu bağlamda zorluk yaşamış olabilir. 1916- 1917 yıllarında bilinç, bilinç dışı, önbilinç, bilinçaltı, bilinçüstü, bilinççi gibi tüm kavramları derslerinde ifade ederken temellendirmesinin fantastik görüldüğünü dahi dile getirse de çalışmalarına devam etmiştir. Sigmund Freud bilinç terimini açıklarken bireyin duyumsadığı tüm öğelerin bekçi tarafından elimine edildiğini, başka oda veya koridorlara yönlendirildiğini betimleyerek temellendirmiştir. Bekçiyle yüz yüze gelen itkileri salt bilinç olarak kabul etmiştir. Sigmund Freud'un betimlediği bu bekçi davranışların hangi yöne kanalize olacağını da belirliyor geçişe ancak o izin veriyordur. Onam verilmez, önbilinç sistemine geçiş yapılamazsa Sigmund Freud'un tanımına göre bastırma meydana gelmiş olur.³¹

²⁸ Atkinson ve Hilgard, **Psikolojiye Giriş 14. Edisyon**, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2016.

²⁹ Duane P. Schultz ve diğerleri, 2007.

³⁰ David Matsumoto, **The Cambridge Dictionary of Psychology**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2009, s.128- 395- 465.

³¹ Selçuk Budak, **Psikanalize Giriş Dersleri**, İstanbul, Öteki Yayınları, 19. Ders.

Sigmund Freud buraya konumlandığı bekçisini sansür olarak da görmektedir. Klasik psikanalizde sansür; bireyin açık rüyalarındaki boşlukların dolmasıdır.³² Peki, kapalı rüyada var mıdır? Sigmund Freud rüyaları ruhsal uyarımlardan, yanılsamalardan / halüsinasyonlardan ayırmamızı sağlayan şeydir. Rüyalar, rüyayı gören kişinin bilicinin erişilemez olduğunu noktada yani bilinç dışında -Sigmund Freud bilinç dışı yerine bilinçsiz terimini de kullanmıştır- gerçekleşir. Açık ve kapalı rüya sınıflandırmasında açık rüya; rüyanın direkt, dolaysız anlamını ifade ederken, kapalı rüya; rüya görenin aklına gelen düşünceleri eleyerek elde edeceğimiz verilerden oluşur. Ancak açık rüyada bilinçsiz düşüncelerinde önemli bir rol aldığını unutmamak gerekir. Bilinç terimi çeviri farklılığından kaynaklanan bir karmaşıklıkta içinde barındırır. Bundan dolayı birçok araştırmacı bu kavram için ortak paydada buluşamaz.³³

Bilinçaltı çoğu zaman bilinç dışı ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Bu terim psikanalistler tarafından zihninin yüzeyine çıkarılan olası durumları ifade etse de Sigmund Freud'a göre böyle bir kategorizasyon eleştirilmeye müsaittir. Ancak genel kanı bilinçaltının tüm bilginin saklandığı yer olduğu fikrindedir.

Birey değişken bir canlı olduğu için bu pek mümkün değildir. Nerede, ne zaman ve ne şekilde davranacağı belirlenen gizlilik ve saklılık durumuyla örtüşmez. Örneğin birey motivasyonunu kaybettiği zaman veya görünür nedenleri bulamadığında “Evet! Ben neden bunu söyledim? / Neden bu davranışı gerçekleştirdim ki!” diyerek sonradan bazı şeylerin farkına varabilir. Farkında varabilir diyoruz çünkü Sigmund Freud bireyin davranışlarını, dürtülerini eşikten geçirmekle meşguldür. Yani birey davranışı gerçekleştirmekle nedensel bağımlı kendi de kuramaz. Aslında bu hemen hemen herkesin yaşadığı bir durumdur. Her ne kadar birey davranışlarını gizlese veyahut zihninde planlasa da bu cümleleri kendisine sormayan kişi yok denecek kadar azdır.

Bilinç dışı terimini uzmanlar genel olarak koma, uyku gibi durumlarla tanımlarlar ki bu nokta en tartışmasız olanıdır. Fakat ikinci anlamı Sigmund Freud'a göre insan yapısında ulaşılması en zor kısımdır. Çatışmaların, saldırganlıkların, cinsellik gibi içgüdüsel yaşama yönelik durumların kendini gizlediği yerdir. Sigmund

³² Gerrig ve Zimbardo, s. 147.

³³ Sigmund Freud, **Psikanalize Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2020, s.115-295.

Freud'a göre bu kendini gizleyen durumlar *dil sürçmeleriyle, edim hataları/parapraxes* veya rüya gibi formlarla kendini gösterir. Aslında bu konu bastırma kavramıyla ortaya koyduğu düşünce sistemiyle doğrudan ilintilidir.³⁴

Sigmund Freud *bastırma/ repression* terimini bilinç dışında ötelenen, görmezden gelinen duygu ve düşüncelerin sözde kaybolduğuna dair yanlış bir algının olduğunu gözlemlemiş olsa da hali hazırda dinamikliğini koruyan bir yapıdan ibaret olduğunu da savunur.³⁵Varlığını sürdüren bu duygu, düşünce veya fiiller kendini rüyalarda ve çeşitli semptomatik durumlarda gösterir. Sigmund Freud semptomun ortaya çıkabilmesi için bireyde bastırmanın gerekli olduğunu savunur. Çünkü ona göre bastırma süreci ego bilgisinin dışında gerçekleşir. Sözgelimi birey, danışanına terapi esnasında tedavinin akışını değiştirecek şekilde direnme gösterir, görmezden geldiklerini dışa vurmamak istemezse sağlıklı bir aktarım gerçekleşmez. Bu durum aslında insanın her durumda bilincini koruma³⁶ isteğini gizliden gizliye gösterir.³⁷

Tüm bunlarla birlikte Sigmund Freud'un bireyi incelerken yaptığı bir tanım daha söz konusudur; psişe. Bu kavram insan zihninin, bilincinin ve bilinç dışının tamamını ifade eder. Freudyen psikolojide psişe üç bölümden oluşur: Bilinç, önbilinç, bilinç dışı. Aslında psişe felsefe ve psikolojide antik dönemden itibaren kullanılmakla birlikte insan doğasını bilimsel bir düzlemde açıklayan temel kavramlardan biridir. Örneğin Hindu Vedaları bilinci soyut, bütünleşmiş alan olarak tanımlar.³⁸

Doğu felsefesinden ve Sigmund Freudyen tanımdan etkilenen İsviçreli C. Carl Gustav Jung'da da bilinç dışını ortak bir paydadan yani mitler ve semboller aracılığıyla zihnimize gelen, deneyimlerimizle ortaya çıkan arketip ve her insanın parçasını ifade eden kolektif bilinç dışı kavramını açıklar.³⁹ Sigmund Freud'la

³⁴ Freud, Giriş Dersleri, s.52-91.

³⁵ Freud, Giriş Dersleri, s.343.

³⁶ Burada sözünü ettiğimiz bilincini koruma akademik bir kavram değildir. Bilincini korumak; bireyin kendini hâlihazırdaki tüm tehditlere karşı savunması, sözlerine, davranışlarına dikkat ederek yaşamını sürdürmesi demektir. Bu durum hasta- danışan diyalogunda da gözlemlenebilir. Birey kendini ilerideki tüm tehditleri düşünerek şeffaf bir şekilde sunmamayı tercih edebilmektedir. Bu konu ileride bizi savunma mekanizması (defensive mechanisms) kavramına, Alfred Adler'ın ise aşağılık kompleksi (inferiority complex) kuramına götürecektir.

³⁷ Sigmund Freud, **Dinin Kökenleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2018, s.403 fan.

³⁸ Sigmund Freud, **Psikanalize Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2020, s.288, s.354.

³⁹ Carl Gustav Jung, **Freud ve Psikanaliz**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayınları, 2020, s.136-140.

yolları bir süre sonra ayrılan Alfred Adler ise dengeli bir psişenin bireyin aşağılık duygusundan kurtulmasıyla ulaşabileceği bir nokta olduğunu savunur.⁴⁰

Sigmund Freud bilinç dışını bilinç alanına kabul etmez, bilinç öncesinin işlevini ise belirli şartlarda bilince ulaşabilir pozisyona konumlandırır. Bilinç ve bilinç dışı arasında bir *perdeden/ screen memory* söz eder onu ise bilinç olarak isimlendirir.⁴¹ Bilinç ve bilinç dışının farkını ise az önce ifade ettiğimiz gibi bastırılmış duygularla açıklar. Bilinç dışı bastırılmış duygu, davranış örüntülerinden oluşan ve arzular, dürtülerle birlikte bilinçsizliği de içerisinde barındıran yapıdan (id) oluşur.

Sigmund Freud'un üç parçalı ruhsal yapı modelinin ilk basamağını oluşturan id, tamamen isteklere dayanan, toplumun normlarına uymayacak derecede haz ilkesini gözetten bir yapıdır. Bu yapıyı ego ve süperego takip eder. Ego; id mekanizmasının kontrolünün sağlandığı alan olarak ifade edilir. Ego, idin istediği her şeyi yapmaz, durumu veya davranışı sorgular, içerisinde barındırdığı her enerjiyi dışa vuramaz. Aslında bastırma kavramımız da bu noktada devreye girer. Çünkü içteki enerji tüm bedenin dışa vurmak istediği bir enerjidir. Ancak tıpkı bir kuklanın yönlendirilmesi gibi id toplum ve toplumun kurallarına göre, nesnel dünyaya göre rolünü üstlenir. Ruhsal yapıyı takip eden son basamak ise süperegodur. Süperego; idin ve egonun üstlenemediği sorumluluğu alan bir yapıdır. Toplumdaki ahlakın, kuralın ve değerlerin farkındadır ve tüm davranışlarını bu kırmızı çizgilere göre gerçekleştirir. Dolayısıyla çevrenin, nesnel dünyanın farkında olan ego aslında toplum içerisinde daha bilinçli bir yaşam sürer. Bu bilinçli yaşayışı onu ahlaklı, değer sahibi, kurallara uyan, toplum tarafından tanımlanan mükemmel kişiye dönüştürür.⁴²

Dolayısıyla Sigmund Freud bilinç kavramıyla psişe kavramını özdeşleştirmemiş aksine onları farklı süreçleriyle değerlendirmiştir. Tüm psişik süreçler bilinç dışının, içsel dürtülerin bir ürünüdür. Ancak Sigmund Freud'un ilk çalışmalarını incelediğimizde Fransız psikoloji geleneğinden etkilenerek bilinçaltı/

⁴⁰ Alfred Adler, **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev. Ayda Yörükan, Türkiye İŞ Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s.61-70.

⁴¹ David L. Smith, **The Mirror Image of The Present: Freud's Theory of Retrogressive Screen Memories**, Psychoanalytische Perspectieven, nr.39, 2000.

⁴² Sigmund Freud, **Psikanalize Yeni Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2018, s.95-121.

subconsciousness terimini kullandığını gözlemleriz. Ancak o teorisini geliştirdikten sonra bu kavramı kullanmamayı tercih etmiştir.

Sigmund Freud ve P. Pierre Janet'in hipnoz üzerine yaptığı çalışmalarda insan zihninin iki yapıya sahip olduğunu belirlenmiştir. *İkili psişizm/ dipsychism*; biri açık bir diğeri gizli alanı ifade eder. Bilinçten gelen fantezileri, hatıraları, duyguları içeren bilinç veya bilinç dışı yapıların varlığını sürdürdüğü alandır.⁴³

Aslında bu ayrımı Sigmund Freud'un id- ego- süpereo üçlemesinin ilk hali gibi düşünebiliriz. Çünkü bu ikili ayrımında bilinç ve bilinç dışını iki ayrı yapı olarak ele almıştır. Ancak zamanla polipsişizm kavramına doğru bir eğilim göstermiştir. *Polipsişizm/ polypsychism* ise birden fazla egonun olduğunu buna ek olarak yönetici egonun/ ego in chief aslında bireyin bilincini temsil ettiğini, her alt egonun kendi bilincinin olduğunu ve bunların toplamının ise bilinç dışını oluşturduğunu dile getiren bir kuramdır. Polipsişizm kavramına kollektif bir bakış açısı kazandıran Carl Gustav Jung ise psişeyi bireyle sınırlı tutmamış topluma yaymış ve bu şekilde yorumlamıştır.⁴⁴

Özetle psikanaliz genç bir disiplin olmasına rağmen kökleri tarihsel geçmişe sahiptir. Bu geçmişle onu sadece fizyoloji, tıp veya antropoloji disiplinine dayandıramayız. Ancak psikanalitik perspektifte bireyi veya bireyi ilgilendiren herhangi bir durumu tek bir noktayla ele alıp incelememiz veyahut bir yorumda bulunabilmemiz mümkün gözükmemektedir.

Araştırmanın ana konusu Friedrich Nietzsche'nin hayatının belirli dönemleri ele almaktadır. Friedrich Nietzsche'nin deneyimlediği içsel ve dışsal tüm etmenler yaşamı boyunca felsefesindeki tüm noktaları doldurmamızı sağlayacaktır. Öne sürdüğü kavramlar onun bastırdığı duygulardan mı yoksa olmak istediği figürlerden mi oluşuyordu? Friedrich Nietzsche'nin yanlış anlaşılmasının nedeni çelişkili ve çalkantılı hayatı yüzünden miydi? Aslında tam olarak neyi ifade etmek istemişti?

Bu soruların hepsi Friedrich Nietzsche'yi doğrudan tanımamıza izin vermez. Ancak psikanalitik yaklaşım araştırmamızı olumlu yönde doğrudan etkileyecektir. Çünkü eserlerindeki vurguları, kullandığı kavram ve yaşadığı birçok çelişki

⁴³ Kenan Sevinç, "Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıkları", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kilitbahir Dergisi**, 2019, Sayı:15, Sayfa:125-158.

⁴⁴ Engin Geçtan, "**Psikanaliz ve Sonrası**", Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.163.

hayatındaki pek çok noktayla örtüşmektedir. Bu bağlamda psikanalizimin araştırmamıza zenginlik katacağı aşîkârdır.

İKİNCİ BÖLÜM

FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN HAYATI

Friedrich Nietzsche’nin Nihilizm Evreleri ve Kişilik Tipolojilerinin Psikanalitik Bakımdan Değerlendirilmesi adlı bu çalışmanın netlik kazanması açısından Friedrich Nietzsche’nin doğduğu coğrafya ve kültüre, yaşamı ve kişiliğine değinmek faydalı olacaktır. Çünkü her düşünür gibi Friedrich Nietzsche’yi anlamak, özgün yaklaşımlarını anlamlandırmak yaşamındaki ayrıntılara hâkim olmamızla doğrudan alakalıdır.

2.1. FRIEDRICH NIETZSCHE’NİN ÇOCUKLUĞU

Friedrich Nietzsche Almanya’nın Saksonya eyaletine bağlı Lützen kasabasının Röcken köyünde Ekim 1844 yılında dünyaya gelmiştir. Röcken Protestanlığın başkentlerinden küçük ve sakin bir köydür. Babası Carl Ludwig Nietzsche Luther köy kilisesinde baş diyakozluk yapmıştır. Friedrich Nietzsche’nin ebeveynleri ve soyu, dini bir inanca sahiptir. Onlara göre Hristiyanlık saldırgan bir tutumdan uzak, erdem üzerine kurulu bir dindir.

Protestanlığın beşiğinde dini bir yaşam tarzı olarak gören iki aileden kimse Friedrich Nietzsche’nin Avrupa tarihini sarsacak o cümleyi kurmasının beklemezdi. Ancak felsefesinin en önemli figürlerinden biri olan Zerdüş’tün Protestan kimlikle birebir örtüşmektedir.⁴⁵ Örneğin *Ecco Homo* eserinde en koyu Hristiyanların kendisini sevdiğinden bahsetmesine rağmen Friedrich Nietzsche *Antichrist* ve *Deccal* olarak bilinir.⁴⁶ Aslında Friedrich Nietzsche’nin sorun olarak gözlemlediği şey merhametsizliktir. Ancak öldürdüğü Tanrısı merhamet (*das mitleid*) duygusuyla doğrudan orantılı bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir kavramdır.⁴⁷

⁴⁵ Carl Gustav Jung, *Nietzsche’nin Zerdüş’tü Üzerine Seminerler*, çev. Turgut Berkes, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019,s.391- 400.

⁴⁶ Thomas H.Brobjer, *Nietzsche’s Philosophical Context*, University of Illinois Press, 2008, p.8.

⁴⁷ Jung, s. 851.

Friedrich Nietzsche Prusya Kralı IV. Wilhelm'in doğum gününde dünyaya gelmiştir. Aynı gün doğdukları için Carl Ludwig Nietzsche ona Friedrich ismiyle vaftizini yaptırmıştır. Prusya Krallığını ilgilendiren her şey Friedrich Nietzsche ve ailesini de doğrudan ilgilendirmiştir. Carl Ludwig Nietzsche'nin annesi Erdmuthe Nietzsche geb Krause'nin, Fransa-Prusya savaşlarında (19 Temmuz 1870-10 Mayıs 1871) Napoleon'a olan tutkusu bir süre sonlanacak. Yerini Prusya, Bismarck yanlısı bir tutum alacaktır. Babaannesiyile denetimiyle yaşamını devam ettiren Friedrich Nietzsche'de zamanla arketipik bir Prusyalı meydana gelecektir. Eğitim aldığı pek çok okulu Prusya eğitim sistemini benimsemişti. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin Prusyalı yanlısı bir tipolojiyi taşımaması imkânsızdı. Friedrich Nietzsche bu arketipi ise daha sonra "İyi Avrupalı"⁴⁸ya" çevirecek⁴⁹ ve tanıştığı "iyi, eğitilmiş, kendini yetiştirmiş" insanlarda hep bu formu görecektir.⁵⁰

Friedrich Nietzsche ve ailesini dönemin siyasetinden bağımsız ele almayız. Napoleon'un 10 Ekim 1813'te şehre girmesiyle eş zamanlı gerçekleşen babasının doğumunu ilişkilendirmiştir. Avrupa için dönüm noktası olan bu savaşın ihtişamı ve gücünü babasında da gördüğünü düşünmüştür.⁵¹

Carl Ludwig Nietzsche, oğlu için iyi bir ebeveyni. Friedrich Nietzsche'yi uzun doğa yürüyüşlerine çıkarırdı, babası vefat ettikten sonra Friedrich Nietzsche, Pobles'le -yani annesinin babasıyla- de uzun doğa yürüyüşleri yapmıştır. Daha sonra uzun doğa yürüyüşlerini felsefi bir yöntem olarak benimsemiştir.

Carl Ludwig Nietzsche yetişkinliğinde başarılı bir ebeveyn ve papaz olsa da çocukluğu kusma, baş ağrıları ve asosyal davranışlarıyla geçmiştir. Erdmuthe Nietzsche geb Krause, Carl Ludwig Nietzsche'nin eğitimi dâhil oğluyla yakından ilgilenen bir anneydi. Carl Ludwig Nietzsche hayatının amacının ilkinin Tanrı'ya hizmet ikincisinin ise annesini mutlu etmek olduğunu dile getirmiştir. Ancak Erdmuthe Nietzsche geb Krause'nin oğluna karşı bazı gaddarlıkları mevcuttu. Örneğin sosyal olması konusunda Carl Ludwig Nietzsche'yi motive etmek yerine arkadaşlık ilişkilerinin onu derslerinden alıkoyacağından bahsederdi. Bunun üzerine Carl Ludwig Nietzsche'nin dindar tutumu eklenince çevresinden tamamen

⁴⁸ Young, s.787.

⁴⁹ Friedrich Nietzsche, **Güç İstenci**, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2020, s.110.

⁵⁰ Julian Young, **Nietzsche Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi**, çev. Bülent Doğan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s. 4.

⁵¹ Young, s. 5.

soyutlanmıştı. Erdmuthe Nietzsche geb Krause'nin anlayışsız tavrını onu tatillerde para sıkıntısından dolayı eve gelemeyeceğini bildiren cümleler kurmasından da anlayabiliriz. On yaşlarındaki bir çocuğun uzun bir süre evinden ayrı olması onun aidiyet duygusunu zedelemekle beraber durumu maddi boyutla çocuğa açıklamak onu metalaştırmaktadır. Carl Ludwig Nietzsche üniversite zamanında sosyalleşmeye çalışmış, annesinin gölgesinden uzaklaşma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş iş bulma konusunda annesinden onay alabilmek için papazlığı tercih etmiştir. Çünkü o yıllarda papazlar hemen iş bulabiliyorlardı.⁵²

Carl Ludwig Nietzsche sadece annesiyle değil iki kadınla –kız kardeşleri- daha yaşamını sürdürüyordu. Röcken papaz evi Nietzsche ailesiyle birlikte kadınlar tarafından yönetilme geleneğini devam ettiren bir evdi. Rosalie Nietzsche evin gergin ve entelektüel yanını temsil ediyor Augusta Nietzsche ise mutfaktaki anaç rolü üstleniyordu. Kısa bir süre sonra bu eve Franziska Nietzsche Oehler adında bir kadın daha gelecekti.⁵³

Oehler ailesi on bir çocuğa ve bir köpeğe sahip gürültülü, misafirperver bir ailedir. Bu aile her ne kadar Carl Ludwig Nietzsche'ye hitap etmese de -ki bazı kaynaklar sırf ona bu yaşam biçimi farklı geldiği için evlendiğini yazar- Franziska Nietzsche 'nin müstehcen tavırları Carl Ludwig Nietzsche'i etkilemiştir. Carl Ludwig Nietzsche'nin arkadaşları bu evliliği hiçbir zaman onaylamamışlardı ancak kaynaklar Carl Ludwig Nietzsche'in politik, sert duruşuna rağmen Franziska Nietzsche 'ye kendini duygusal noktada açtığını belirten duygu yüklü cümlelerle doludur. Carl Ludwig Nietzsche muhtaç olduğu duygu eksiliğini sert mizacıyla sadece perdelemiştir. Çünkü o sevgiye, bakıma aç bir çocuk olarak büyümüştür. Dolayısıyla Carl Ludwig Nietzsche zihin dünyasını Franziska Nietzsche'ye projekte etmiştir.⁵⁴

Franziska Nietzsche ise küçük, evlilik konusunda tecrübesiz ancak entelektüel bakımdan kendini sürekli geliştirmeye açık bir kadındı. Carl Ludwig Nietzsche vefat ettikten sonra Erdmuthe Nietzsche geb Krause, kızları ve kendisinin yaşadığı evde Rosalie; Franziska Nietzsche'nin çocuklarla ilgilendikten sonra kesinlikle kendisine

⁵² Daniel Blue, **The Making of Friedrich Friedrich Nietzsche The Quest for Identity**, United Kingdom, 2016, s.74.

⁵³ Carl Pietsch, **Young Nietzsche: Becoming a Genius**, United States of America, 1991, s.32.

⁵⁴ Young, s. 6.

de bir süre ayırdığını kaydeder. Dolayısıyla Franziska Nietzsche, Carl Ludwig Nietzsche'nin vefatından sonra güçlü ve çocuklarına yetmeyi bilen başarılı bir kadın olmuştur.⁵⁵

Franziska Nietzsche ve Carl Ludwig Nietzsche evlilikleri boyunca mutlu, işbirlikçi bir yaşam tarzı benimsemişlerdir. Ancak Franziska Nietzsche'nin Carl Ludwig Nietzsche'den on üç yaş küçük olması ve Carl Ludwig Nietzsche'in daha önce bir evlilik yapmış olması evliliğe önemli bir katkı sağlamıştır. Örneğin Friedrich Nietzsche'nin çocukken eğitim ve pratik rolünü Franziska Nietzsche üstlenirdi, Friedrich Nietzsche sık sık öfke ve inat nöbetlerine tutulduğu sırada ise Carl Ludwig Nietzsche kontrolü alırdı. Bu noktada bir ayrıntıyı belirtmekte fayda olacaktır; Nietzsche'nin öfke ve inat nöbetleri sırasında Carl Ludwig Nietzsche onu cezalandırmayı Tanrı kavramıyla birlikte kullanmıştır. Ancak Carl Ludwig Nietzsche vefat ettikten sonra Naumburg yaşantısında Friedrich Nietzsche cezalarını, suçlarını düşünürken sessiz bir yere geçip olanları düşünüp, iç sesini yani babasını dinleyecekti. Öfke ve yanlış davranışlarını dinlediği sırada ona eşlik eden ses bir süre sonra babası değil Demon'u olacaktır.⁵⁶

Carl Ludwig Nietzsche hastalanmadan önce Saksonya'da küçük bir beyliğin üç kızına öğretmenlik yapıyor baş diyakozluk görevini de aksatmıyordu. 1848 yılında Avrupa'yı sarsan devrimlerle birlikte Carl Ludwig Nietzsche'nin de çocukluğunda yaşadığı hastalık ve baş ağrıları tekrar gün yüzüne çıkmaya başladı. Hastalığının farkında olan, vaazlarını etkileyen bu durumdan Carl Ludwig Nietzsche'de şikâyetçiydi. Kusma, baş dönmesi ve diğer çeşitli rahatsızlıkları için homeopati tedavisi⁵⁷ gördü ancak sonuç alamadı ve nöbetleri şiddetli bir şekilde devam etti. Semptomlar körlükle sonuçlandı ve Carl Ludwig Nietzsche 30 Temmuz 1849'da vefat etti.

Başta Friedrich Nietzsche olmak üzere ailesini zorlu bir dönem bekliyordu. Franziska Nietzsche için yirmili yaşlarda yalnız başına iki çocukla kalmak ise tam bir trajediydi.

⁵⁵ Blue, s.16.

⁵⁶ Wilhelm Reich, **Karakter Analizi**, çev. Leyla Uslu, Cem Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.505.

⁵⁷ Homeopati, bir hastalığın, hastalık belirtilerini sağlam bir insanda ortaya çıkarabilecek maddelerin çok düşük dozlarda hastaya verilmesiyle tedavi edilebileceği inancına dayanan sözde bilimsel bir alternatif tıp yöntemidir.

Franziska Nietzsche, Elizabeth ve Friedrich'le beraber kalmıştı. Babasının vefatından etkilenen Elizabeth çok sağlıklı bir ergenlik geçirmemiştir. Yetişkinlik ağında babasının ölümünü merdivenlerden düşmesiyle, kocasının ise intiharını kalp kriziyle süslemiştir. Aslında Elizabeth sağlam bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Toplum-merkezli bir yaklaşımı benimseyen Alfred Adler'e göre Elizabeth *erkeksi bir protesto/ masculine protest* içerisindedir. Pasif duygulardan ziyade daha saldırgan tutumla bir takım dürtülerin ortaya çıkmasıdır. Alfred Adler'e göre bu itki kadınlarda gözlemlenmektedir.⁵⁸ Yani Elizabeth'in saldırgan tutuma sebep olacak olaylar yaşaması, toplum içerisinde babasız, yalnız kalması onu ergenlik ağında Friedrich Nietzsche'nin göz önünde bulunmasıyla tetikleyen bir duygu durumuna sürüklemiştir.

Elizabeth'in kimsesizliği, Friedrich Nietzsche'nin hanedeki tek savunucu erkek rolünü üstlenmesi gibi faktörler de incelendiğinde Elizabeth'in bazı tutum ve davranışları anlaşılabilir olmaktadır. Onun kendini yaşamının bazı noktalarında aşağı hissetmesi/ *aşağılık kompleksi* bir süre sonra kendini savunmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca Elizabeth yaşamına Paraguay'da devam ederken Nazi subaylarına sunabilmek için Friedrich Nietzsche adına kendisinin yazdığı mektuplar ortaya çıkmıştır. Elizabeth'in yalan söylemesi, davranışlarını ve çevresindekileri bu şekilde yönlendirmesi veya yönetmesi kendisinin nevrotik bir süreç içerisinde olduğunun başlıca göstergelerindendir.⁵⁹ Onun temel sorunlarından biri ise benlik inşası ve kurgularındaki çelişkidir. Örneğin o Friedrich Nietzsche Arşivi'ni kurarken sanki bir tapınağı inşa ediyor, bir dini yayıyor, bir peygamberi koruyan bir lider gibi davranışlarda bulunuyordu.⁶⁰

Elizabeth nevrotik sürecin içerisinde olmasına rağmen zeki bir kadındı. Örneğin eşi Bernhard Förster intihar ettikten sonra Avrupa'da pek çok sektörde sınırlarını zorlamış, ardından Nietzsche'yle birlikte fikirlerinin savunuculuğunu yapma kararı almıştır. Soyadını Bernhard Förster' den Nietzsche'ye çevirirken bile o, aşağı durumdan kendini kurtarmayı amaçlamıştır. Bu yönüyle Elizabeth'in kişilik inşasından ziyade kimlik bozukluğu yaşadığını varsayabiliriz. Çünkü Elizabeth'in

⁵⁸ Maryam Rostami, Razieh Eslamieh, "A Comparative Study of Adlerian Masculine Protest in Jonathan Franzen's *The Corrections* and *Freedom: Individuality despite Similarity*", **Theory and Practice in Language Studies**, Vol. 8, No. 6, pp. 640-648, June 2018.

⁵⁹ Jung, s.531- 532.

⁶⁰ Young, s. 833.

meslek ve sosyal yaşantısında bir sıkıntı yoktur. Elizabeth benliğini her noktada farklı şey ve kişilerle inşa etmeye çalışmıştır. Son olarak onu Friedrich Nietzsche'nin acziyetinden faydalanan biri olarak görmekte bir sakınca yoktur.

Elizabeth'in ağabeyinin kurduğu ilişkileri zedeleyen, iletişiminin kopmasına yol açan davranışları da mevcuttur. Paul Ree' nin yüksek komutan diye hitap ettiği Lou Salome için dahi Elizabeth rezil, uygunsuz kadın şeklinde dedikodular yaymıştır. Ünlü kırbaç fotoğrafını Naumburg' ta herkese göstererek Lou Salome için kötü cümleler söylemiştir. Friedrich Nietzsche'de olanlardan etkilenip Lou Salome'ye karşı aşkını gizleyip mektuplarına geri dönmemiştir. Ayrıca Lou Salome, Friedrich Nietzsche'nin felsefesi için bir kırılma noktasıdır.

Elizabeth ve Friedrich Nietzsche'nin *vaterhauslarını* kaybetmiş olmaları ve birinin yaşının üç bir diğerinin dört yaşında olması gibi hassas bir zamana denk gelmesi, ikisinin de hayatının bir kısmını olumsuz etkileyecektir. Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde başsız olmak, gökten gelen kimsesizlik, *gezgin ve gölgesi* gibi kavramları babasız büyüdüğünü gösterir. Friedrich Nietzsche'nin on üç yaşında yazdığı şiirleri ise olgunluk felsefesindeki düşüncelerinin cümlelere dökülmüş halidir. Onun yersiz, yurtsuz olması babasıyla başlamış Schulpforta, Bonn, Köln, Leipzig, Torino, Sils Maria ve daha pek çok şehir değiştirmesine de sebep olmuştur. Amacı sağlığına kavuşmak olsa bile altında yatan sebep tamamlamadığı, eksikliğini hissettiği babasına kavuşmak üzerineydi.⁶¹

Friedrich Nietzsche kendine bakamayan özellikle Arthur Schopenhauer' dan sonra çileci bir yaşamı benimseyerek garip diyetler uygulayan bir insana dönüşünce hastalıkları sık sık nüksetmiştir. Onun hastalığı onu sevenlere göre fizyolojik, sevmeyenlere göre ise psikolojiktir. Friedrich Nietzsche' yi mezarından çıkarıp inceleyemeyeceğimiz için bu yüzyılda net bir kanıya varmak mümkün değildir. Aslında onun sorunu patolojik bir boyuttadır. Çünkü zihninde sürekli bir intihar düşüncesi ve bu düşünceyle birlikte felsefesinde hayat bulan bir yaşamı olumlama, yazgı ve benlik kavramlarının olması çelişkidir.

2.2. OLGUNLUK DÖNEMİ VE FELSEFESİ

⁶¹ Daniel Blue, s.15.

Bir düşünürü tek taraflı ele almak, incelemek bilim felsefesinin metoduyla uyum sağlamamaktadır. Ancak söz konusu Friedrich Nietzsche ise insanlar çoğu din sınırlarına giren, o kısmı bulanıklaştıran, bir takım sorunları olan, babasız, gezgin bir insanı dinlemeyi bilinçli bir şekilde tercih etmezler. Friedrich Nietzsche zamanına, kendine yabancı bir kimsesiz babasız bir adamdır. Ancak onun öngörülleri *-biz bunu ileride kâhin ve dahi kavramlarıyla açıklayacağız-* vefatından hemen sonra Avrupa toplumu ve diğer pek çok ülkede kendini hissettirmeye başlamıştır.

Friedrich Nietzsche'nin hastalığı Torino'da – o sırada manastır yaşamını sürüyordu-⁶² kaldığı süre boyunca Salome ve Ree ile birlikteyken Salome'nin kaydettiğine göre duygu durumlarını çok uç noktalarda yaşamıştır.⁶³ Bireydeki duygu durumun değişikliği ve o an yaşadığı duyguyu abartması, görkemli bir şekle bürünmesi, olaylara karşı dikkatsiz davranması, gereksiz bir heyecan veya sebepsiz bir mutluluk yaşaması, nesneye veyahut kişiye arzu duyması halk tabiriyle kafaya takması gibi belirli semptomları göstermesi bireyin manik depresif bir süreçte olduğunu gösterir. Friedrich Nietzsche'nin manik bir vaka olduğunu söyleyebiliriz ancak bu tanım 1900 yılından sonra yerini şizofreniye bırakacaktır.⁶⁴

Friedrich Nietzsche ergenlik, yetişkinlik ve orta yaşlarının her bir diliminde iştahsız, umutsuz, pasif olmuş ancak bu durumu ani ve hızlı bir şekilde değiştirip aşırı heyecanlı, az uyuyan birine dönüşmüştür. Friedrich Nietzsche her anlamda uç noktalarda dolaşmayı başarmış bir düşünürdür. Onu bu bağlamda gözlemleyen ve aynı zamanda arkadaşı psikanalist Lou Salome Friedrich Nietzsche'nin kendini mektuplarda Deccal, Dionysos, Mesih ve başka isimlerle tanıtmaya beraber manik depresif teşhisini koymuştur. Tüm bunların yanında Nietzsche'yi takip eden doktorlar vardır. Örneğin onu Basel'de Dr. Wille - onun bu teşhisi diğer doktorlar tarafından da onaylanmıştır- Leipzig genelevinden kaptığı bir virüsün tüm vücudunu tetiklediğini açıklamıştır. Ancak bazı kaynaklar bu virüsü Cenova'da kaldığı bir genelevden kaptığını iddia ederler. 1875 Temmuz ayında Dr. Wiel ise ona mide zarı iltihabından ve mide genişlemesinden dolayı beynine kan gitmediğini bundan dolayı da şiddetli baş ağrılarına maruz kaldığını, sağ gözündeki körleşmesinin ise ırsi

⁶²Young, s.371.

⁶³ Lou-Andreas Salome, **Eserlerinde Nietzsche**, çev. Ayça Göçmen, Africano Yayınları, İstanbul, 2019, s.36, 40.

⁶⁴ Wilhelm Reich, s.507.

olduğunu açıklamıştır. 1876 yılbaşı itibariyle tamamen kötüleşmeye başlamıştır. Friedrich Nietzsche o yıllarda iyi beslenme, kaplıca ve sülük gibi çeşitli tedavi yöntemlerini denemesine rağmen iyileşemiyordu.⁶⁵

Friedrich Nietzsche için sağlık ve erdem kavramları olgunluk felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Olgunluk felsefesini kendisine sürekli şifa aradığı zaman dilimlerinde oluşturmuştur. Hastalık; çileci monistik geleneğe göre insan hatalarının bedeliydi. Günahlarının kefareti bu şekilde ödüyordu. “*Tanrı iyi ve güzel olan her şeydir bundan dolayı yarattığına sebepsiz acı çekmez*” düşüncesi Hristiyan teolojisinde yer edinmişti. Ancak Friedrich Nietzsche’nin Tanrı hakkındaki düşüncelerini üstü örtülü bir biçimde dile getirmesi kötü olan her şeyle savaşını da gözler önüne sermektedir.⁶⁶

İnsanlar yüzyıllar boyunca hastalıklarını günahlarına kefaret saymışlardır.⁶⁷ Bu algı psikosomatik durumun yanı sıra bireyde paranoid kişilik bozukluğunu tetikleyen bir durumu gösterir. Yüksek sesten dolayı başının ağrıdığını gözlemlediğimiz bireyin kendisinde bir günah olduğu fikrine sahip olduğunu kısa süreli de olsa düşünelim. Yüksek ses, güneşe maruz kalmak ya da fazla kahve tüketimi baş ağrısına sebep olmaktadır. Bu gibi etmenleri düşünmenin aksine birey Tanrı ve beraberindeki cezasını yargısını ön planda tutuyorsa sağlıklı gözlem yetisi kaybolmuştur.

Dr. Wille’ den sonra Jena’ da Dr. Binswagner Friedrich Nietzsche’ye frengi, nörosifiliz⁶⁸ teşhisi koydu.⁶⁹ Sifiliz frenginin bir çeşidi olmakla beraber kronik bir hal alırsa her türlü hastalığa sebebiyet verir. Sifilizin evrelerini incelediğimizde Friedrich Nietzsche ile örtüşen noktaları saptayabiliyoruz.⁷⁰ Genital bölgede görülen bu hastalık ilk evrede tedavi edilmezse vücuda %25 oranında enfeksiyon yayıyor ve tipik olarak iştahsızlık, halsizlik, kusma gibi tepkilerle kendini gösteriyor. İlerleyen evrelerinde vücutta lokal döküntülere sebep oluyor ve son evresinde kardiyovasküler

⁶⁵ Young, s. 82.

⁶⁶ Jung, s.721.

⁶⁷ Oswald Spengler, **Batının Çöküşü**, Giovanni Scognamiglio- Nuray Sengelli, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s.429.

⁶⁸ Alıntı: Nihat Alpay, “Nörsifiliz: Bir Vaka Bildirimi”, **Düşünen Adam ve Nörolojik Bilimler Dergisi**, Cilt:20, No:2, 2007.

⁶⁹ Young, s. 843.

sistemle beraber merkezi sinir sisteminde tutulmalar görülüyor. Merkezi sinir sistemi tutulmasına ise nörosifiliz denir. Sifiliz kendi içinde erken ve geç evreleri barındırmakla beraber o evrelerde kendi içinde sınıflanmaktadır. Örneğin erken sifiliz primer evresi ilk evreyi temsil eder, süresi on ve doksan gün olarak belirlenmiştir. Geç sifilizde ise hastalığın belirtisi olan bir semptom, primer enfeksiyondan beş veya otuz sene sonra da tutulma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Friedrich Nietzsche'nin çocukluğunda şikâyetçi olduğu noktalar yetişkinliğine doğru ortaya çıkan bir takım rahatsızlıklarıyla da örtüşmektedir.

Ancak bu varsayım imkânsızdır çünkü tutulmanın üzerinden yılların geçmesi Friedrich Nietzsche'nin daha çocuk yaşta bir birlikteliğine işaret eder ki böyle bir veri elimizde mevcut değildir. Gençlik yıllarında arkadaşlarıyla gittiği genelevlerinden bu virüsü kapma ihtimal dâhilindedir ve hastalığın belirtileri vardır ancak tutulma süresi kısadır bunda ise hiçbir sakınca yoktur.

1800'lü yıllarda frengi teşhisinin konulması 1980'lerin başında kendini gösteren AIDS ile eşdeğeri.⁷¹ Bu hastalıklardan kurtulmak ise mümkün değildi. Ancak 1928 yılında penisilinin üretilmesi ile görülme sıklığı ve ölüm oranı azalmıştır. Dr. Binswagner ve Dr. Wille'de psiyaktrik olarak Friedrich Nietzsche'nin delilere özgü paralizden⁷² yani kısmi felçten mustarip olduğunu dile getirmişlerdir. Öncelikle parazi kas kuvvetinin azalmasıdır, paralizisi ise kas kuvvetinin tamamen kaybıdır. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin hastalığı kısa zaman içinde tespit edilmiş bir şey değildir. Aslında frengi teşhisi on dokuzuncu yüzyılın en tipik vazgeçilmez teşhisidir.

Tıp biliminin gelişmesiyle konulan frengi teşhisi aslında pek sağlıklı bir teşhis olmamıştır. Çünkü Friedrich Nietzsche'nin çocukluğundan beri çektiği basit miyopluk yetişkinlik zamanlarında retina iltihabı⁷³ -göz tutulması olarak da isimlendirilmektedir- nörosifilizin geç döneminde ortaya çıkan ilk bulgu olmasına rağmen ona frengi tanısı konulmuştu. Aynı şekilde paralize edici frenginin göstergelerinden bir tanesi de titremedir ancak Jena kliniğinde titreme

⁷¹ Buradaki eşdeğer kıstasımız HIV'in savunma sistemini çökerten bir hastalık olması ve HIV'li bireylerde sifilizin görülme olasılığının artmasıyla ilişkilendirilmiştir.

⁷² N. Görkem Şirin, Gülşen Akman- Demir, Saro Zarko Bahar, Edip Aktin, **Felçler**, <http://www.itfnoroloji.org/semi1/semi3.htm>, (31.08.2021).

⁷³ Nazlım Aktuğ-Demir, Şua Sümer, Gizem Çimen, Banu Öztürk, Onur Ural, **Üveitle Başvuran Nörosifilis Olgusu**, <https://www.klimikdergisi.org/wp-content/uploads/2021/01/uveitle-basvuran-norosifilis-olgusu.pdf>, (31.08.2021).

gözlemlenmemiştir. Bunun yanı sıra migren ağrısı paralize edici frengi belirtisidir ancak bu ağrılardan yaklaşık bir iki hafta ya da bir ay sonra birey vefat etmelidir. Hâlbuki Friedrich Nietzsche bu ağrılara on bir yıl katlanmıştır. Son olarak frengi beynin iki lobunu da etkiler. Ancak Friedrich Nietzsche’de sadece sağ tarafla sınırlı kalmıştır.⁷⁴

Aslında tüm bu görüşleri bir kenara koyduğumuzda Friedrich Nietzsche’nin frengi kapıldığını açıkça reddettiğini ifade eden birtakım bulgulara da ulaşabiliyoruz. Göz doktoru Sax’a göre ise Friedrich Nietzsche’de çocukluğundan itibaren menenjiyomdan kaynaklı -sinirde oluşan iyi huylu tümör-⁷⁵ bir tümörü vardı. Bu tümör Friedrich Nietzsche’yi yalnız bırakmamış zaman zaman baş ağrılarının ve özellikle sağ gözünün kapanmamasının sebebi olmuştur. Friedrich Nietzsche henüz beş yaşındayken sağ gözü daha büyük ve çıkık bir durumdaydı. Vefat ettiğinde sağ gözünü kapatmak için yakınları zorlanmıştır. Sağ gözünün yetersiz beslenme ve fazla okuma yapmasıyla beraber yorulması üzerine tümör büyümeye başlamıştır. Ancak tıbben tümörün büyümesi gözün büyümesi demektir, bundan dolayı bu görüş geçerliliğini pek korumamıştır. Bunların yanı sıra göz tutulması nörosifilizin geç döneminde ortaya çıkan ilk bulgudur.⁷⁶ Aslında Friedrich Nietzsche’nin frengi rahatsızlığına yakalanması, beyin tümörü teşhisi konulması eleştiriye açık olsa yaygın kanı durumunun tamamen psikiyatrik olmasıyla açıklanmaktadır. Bu seçeneklerin hemen hepsi eleştiriye açıktır. Çünkü Friedrich Nietzsche’ye herhangi bir otopsi müdahalesi yapılmamıştır. Özellikle psikolojik bir durum olup olmadığını anlamamız imkânsızdır.

Friedrich Nietzsche’nin içinde bulunduğu uzun süreli sağlık problemleri nörosifiiz tanısıyla örtüşmektedir. Çünkü nörosifilizin evrelerindeki semptomların çoğu Friedrich Nietzsche’yi hayatının herhangi bir zaman diliminde gerek hafif gerek ağır bir biçimde yakalamıştır. Örneğin Friedrich Nietzsche bazen gece dört saat boyunca aralıksız piyano çalmış ya da dışkılarını çekmecelerinde biriktirmiş,

⁷⁴ Young, 843.

⁷⁵ Tümör; kontrolsüz hücre bölünmesidir. Sebebi bilinmediği için tedavisi de bulunmamaktadır. Eğer bulunduğu organa invaze edilmiş yani yapışmış bir şekilde konumlanmışsa bu fark edilemez ve organdan sökülüp alınmaz, bu kötü huylu tümördür. Ancak ne kadar az organa invaze ise o iyi huylu bir tümördür. Friedrich Nietzsche’nin sağ gözüne yakın bir yerde iyi huylu tümör olduğunu belirten doktorlar vardır ancak tümörün büyümesi gereklidir, kafatasımız ise buna müsait değildir. Bundan dolayı bu tez dönemi içerisinde bir teşhis olarak görülmekle birlikte geçerliliğini sürdürmemektedir.

⁷⁶ Young, s. 845.

kendini peygamber ilan edecek veya mektuplarda ismini deðiřtirecek kadar kimlik bunalımı yaşamış biridir.

Nörösifiliz vakalarında psikiyatrik olarak görülen tüm semptomlar Friedrich Nietzsche’de mevcuttur.⁷⁷ Kendini başkalarından ya da halktan farklı görmesi, onun kulağına fısıldayan bir ses olduğına insanları ikna etmesi ve özellikle son zamanlarda gerçekte, zihninizdekini ayırt edememesi gibi durumlar nörösifilizin çeşitli evreleri ve Friedrich Nietzsche’nin yaşadıklarıyla doğrudan örtüşen durumlardır. Friedrich Nietzsche’nin duygularını kontrol edememesi ve ani ataklarla olağan durumlara beklenmedik tepkiler vermesi bunun yanı sıra vücudunun parsiyal ya da jenerilza nöbetlerine maruz kalması onu oldukça yıpratmıştır (Parsiyal nöbet, lokal nöbet demektir. Jenerilza nöbet ise tüm vücudun nöbet geçirmesi demektir). Ayrıca yaptığı Arthur Schopenhauerci diyetler ve çileci tutumları vücudunun tüm dengesini bozmuştur.⁷⁸

Ayrıca Friedrich Nietzsche’yi gören doktorların birçoğı onun derin düşünmesi ve zihnini yorması üzerine sinirlerinin aşırı uyarıma maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Friedrich Nietzsche için *grandiyozite* tanısını koymuş olmaları ihtimal dâhilindedir. Bu hastalık ise kişinin kendini çok bilgili ve çok yetenekli üstün zannetmesi üzerine geçirdiğı psikotik sanrıdır. Bu tanı ihtimal dâhilinde olsa bile doktoru Friedrich Nietzsche’ye daha az düşünmesini tavsiye etmiştir.⁷⁹ Ancak Friedrich Nietzsche için genel kültür seviyesi ne kadar üst düzeyde ise bireyde dâhinin ortaya çıkması o kadar yüksek olasılıktaydı. Bundan dolayı Friedrich Nietzsche için bilgi, öğrenmek çok kıymetliydi. Kendisi de bu konuda sınırlarını zorlayan bir düşünürdü. Örneğın günde dört saat yürümeyi olması gereken bir şey gibi kabullenmiş veya uyukladığı zaman -kış mevsimi olsa bile- ayaklarını soğuk suda bekletmeyi normalleştirmiştir. Friedrich Nietzsche’nin bu davranışları içindeki dehanın⁸⁰ ortaya çıkması için vücudunu zihnen ve bedenen yorması gerektiğı anlamına geliyordu.⁸¹ Yani Friedrich Nietzsche’ye göre onda bir tür deha gizliydi ve

⁷⁷ Jung, s.1117.

⁷⁸ Salome, s.161.

⁷⁹ Young, s. 842.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Nancy C. Andreasen, **Yaratıcı Beyin**, çev. Kıvanç Güney, Arkadaş Yayın Grubu, Ankara, 2019.

⁸¹ Nietzsche, İnsanca s.125, s.167.

o dehanın ortaya çıkması için gerekli koşullar sağlanmalıydı. Koşullar içinde acı ve toplumdan kendini soyutlamak vardı.⁸²

Yaratıcı deha ve verimli olabilmek adına kendini seve seve feda edebilecek dışıl deha sınıflandırmasını yapan Friedrich Nietzsche felsefesini oluştururken dışıl deha dönemindeydi. Ayrıca dışıl deha onun için asillikti. Dışının hamilelik sürecindeki sabrıyla doğumu eş tutardı. Bundan dolayı da eserlerini yazarken sık sık hamileyim ifadesini kullanırdı. Anneler bebeklerine hamileyken, ruhsal gebe olan erkek insanlar da fikirlerine hamileydi.

Friedrich Nietzsche'nin yaşantısı ve zihin dünyasında gözlemlediğimiz tuhaf benzeri şeyleri dünya tarihindeki düşünürlerinde de görebiliriz. Örneğin Leonardo Da Vinci her dört saatte bir yirmi dakika uyur, günün yirmi iki saatini çalışmakla geçirirdi, Alexander Graham Bell ise günde sadece iki üç saat uyumaktaydı.

Friedrich Nietzsche yaşamına bir kayıpla başladığı için hayatının ilerleyen yıllarında tuhaf alışkanlıklar ve davranışlar geliştirmiştir. Ancak Friedrich Nietzsche hiçbir zaman çevresi tarafından yalnız bırakılmamıştır. Ancak kendisi bir süre sonra yalnızlığı tercih etmiştir. Onun kendisini toplumdan yalıtma, soyutlama halini ise çektiği fiziksel acılarla ilişkilendirebiliriz. Baş ağrıları, kusma ve titreme nöbetleri, görememesi ona hep kendini fazlalık veya eksik gibi hissettirirdi. Ancak aforizmaların birinde bilginin kazanımı için acıyı gerekli gördüğünü ifade etmiştir. Ruh halindeki etkileri hasta olmasıyla ilişkilendirirken bir yandan düşüncesini geliştirebilen özü simgelediğini düşünürdü. Ayrıca Friedrich Nietzsche'ye göre birey tercihen, bireysel alanı için yalnız kalmıyor, acının tarihini yazmıyordur. Ona göre yalnızlık acının da tarihi olduğun için yaygın bireysellikte karıştırılmamalıdır. Friedrich Nietzsche'ye göre yalnızlığın özü ise kendi yetebilmek değil, kendine tahammül edebilme kapasitesidir.

Friedrich Nietzsche'yi yalnız bırakmamaya çalışan büyükbaba Oehler torununun bambaşka bir çocuk olduğunu düşünmüştür. Friedrich Nietzsche sık sık Carl Ludwig Nietzsche' le yaptığı doğa yürüyüşlerini büyükbabasıyla tekrarlamış ve Oehler' in kütüphanesini didik didik etmiştir.⁸³

Friedrich Nietzsche ön ergenliğini çalkantılı ancak kültürel bakımdan zengin Naumburg' ta yaşıyordu. Naumburg taşralı, entel bir halktı. Friedrich Nietzsche

⁸² Salome, s.73, s.93.

⁸³ Daniel, s.53.

burada iki yıl piyano eğitimi almış ve - İngiliz seviyesine göre - sekizinci seviyeye ulaşmıştır. Bu eğitimi almasında Erdmuthe Nietzsche geb Krause' nin etkisi vardır çünkü babasıyla başlamış olduğu bu serüvenin yarım kalmasını büyükannesi istememiştir. Nitekim müziğin ona iyi geldiğini bundan dolayı da Tanrısına şükranlarını sunduğu bir gençlik geçirmiştir.⁸⁴ Yetişkinliğinde müziği hayatından çıkarmamış Wagner'den vazgeçişini babasından ayrılmasıyla eşit tutmuştur. Müzik; Friedrich Nietzsche'nin hayatını ve felsefesini etkileyen dionizyak ve esrik bir unsurdur. Torino'da aralıksız dört saat, çıplak bir biçimde piyano çalmış, komşularının rahatsız olacağını asla düşünememişti.

Mental ve fiziksel rahatsızlıklarını haricinde Friedrich Nietzsche sağlıklı, üretken, sanatla iç içe büyümüş bir çocuktur. Henüz on on üç yaşındayken dört yüz altmış üçe yakın şiir yazmıştır. Bir çocuğun çevresindekilere yüklediği çok anlamlılık Friedrich Nietzsche'de vardı. Nitekim otobiyografisinde *"Hafızamın ellerinden belki her kare kurtulur ama o aziz papaz evini herhalde asla unutamam. Çünkü ruhuma kudretli kalemlerle oyulmuştur."* demiştir.⁸⁵ Friedrich Nietzsche cümlelerini romantik akımın öncülerinden Robert Schumann' dan etkilenererek on üç yaşında yazmıştır. Otobiyografisinin ana temalarından biri teolojinin klasik problemi *Teodise'dir*. Çünkü Friedrich Nietzsche dünyanın en iyi insanı, kendini Tanrı'ya adayan kişiyi kaybetmiştir. Friedrich Nietzsche otobiyografisinde babasının ölümünü şu şekilde dile getirmiştir *"Yer mümin bir ruhu kaybetti, gök bakan bir ruh kazandı."*⁸⁶ Friedrich Nietzsche'yi yazmaya iten sebepleri ve entelektüel bir altyapısı vardı. Çünkü henüz on üç yaşında bir çocuğun bu denli ağıdalı bir dil benimsemesi imkânsızdı.

Friedrich Nietzsche'nin Naumburg'taki yaşantısında ev yönetimi_Erdmuthe Nietzsche geb Krause' ye aitti. Çocukların eğitimi, masrafları gibi durumlarla bizzat ilgilenirdi. Bu noktada rol üstlenen bir diğer isim ise Bernhard Daechsel' di. Ludwig'in üvey kız kardeşlerinden birinin üvey oğlu olan Daechsel, Friedrich Nietzsche ailesi için bir akraba değildi. Ancak Friedrich Nietzsche'nin eğitim hayatını yirmili yaşlarına kadar yakından takip etmiştir. Fakat 1800'lü yıllarda

⁸⁴ F. Nietzsche, **Otobiyografik Yazılar ve Notlar**, çev. M.Sami Türk, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2019, s. 27.

⁸⁵ Nietzsche, Yazılar ve Notlar, s. 8.

⁸⁶ Nietzsche, Yazılar ve Notlar, s. 10.

Franziska Nietzsche'nin çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenmesi toplum tarafından tuhaf karşılanmıştır. Ancak o, çocuklarının Röcken 'de kazandığı mekanik el becerilerini Naumburg gibi çeşitli imkânlarla sahip olunan bir yerde daha fazla geliştirmenin peşindeydi. Ayrıca Fransızca'nın kendisi de haftanın belirli günlerinde kızak eğitimi alıyor, günün belirli saatlerinde bireysel felsefe okumalarını tamamlıyordu. Elizabeth'e göre annesi sadece çocuk doğurmuş, hiçbir entelektüel düzeye sahip olmayan bir kadındı. Aslında bu yorum şaşırtıcı değildir çünkü Elizabeth'e göre çevresindeki her birey/ kadın onun tüm komplekslerine ve hislerine birer rakipti.⁸⁷

Friedrich Nietzsche'ye göre Naumburg kırsal, metropol yapay bahçelere sahip kalabalık bir kentti. Naumburg'u belirleyen ise iki nokta pazar yeri ve Saint Wenceslas kilisesidir. Ancak Nietzsche'yi etkileyen yapay bahçelerin olması - Noel ağacı olarak tanımlardı- ve kimsenin birbirini tanımamasıydı. Friedrich Nietzsche ilk yabancılaşmasını Carl Ludwig Nietzsche 'ten koptuktan ve Naumburg'ta yaşamaya başladıktan sonra yaşadı. Daha sonra kaldığı yatılı okullar ve o okullarda kaybettiği kimseler, gönderildiği savaş meydanları onu alt üst etmiş, tüm dünyaya gardını almasına sebep olmuştu. Friedrich Nietzsche'nin kalabalık bir semtte yalnız kaldığını hissettiği çok açıktır. Otobiyografisinde “*Artık babasız bir yetimim.*”⁸⁸ demiştir.

Friedrich Nietzsche'nin bakım ve ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenen Franziska Nietzsche 'ydı. Ancak her zaman çevresine danışmış ve ona gösterilen yolları takip etmek zorunda kalmıştı. O yüzyılda profesyonel yaşam ataerki tarafından sağlanıyordu ancak Friedrich Nietzsche babasızdı. Eğitiminin her ayrıntısını takip eden Erdmuthe Nietzsche geb Krause, Friedrich Nietzsche'yi özel bir okul yerine kentin tüm erkek çocuklarının gittiği okula *Knaben- Bürgerschule*'ye göndermiştir. Erdmuthe Nietzsche geb Krause' nin özel bir okul tercih etmeyişinin sebebi ise halktan her insanı gerekliliğine inanmasıyla ilgiliydi. Daha sonra ise Katedral Gramer Okulu'na yani *Domgymnasium* 'a gönderildi ve çok yoğun çalışmaya başladı. Friedrich Nietzsche bu okula gitmek zorunluluğu hissediyordu. Çünkü üniversite için *Abitur* belgesi bu okul aracılığıyla elde ediliyordu. Bu belge Almanya'da

⁸⁷ Blue, s.30.

⁸⁸ Blue, s.36.

yükseköğretim, üniversite veya AB ülkelerindeki üniversitelere başvurma imkânı sağlıyordu. Bu sebeple Friedrich Nietzsche için bu okul tercih edilmişti.⁸⁹

Friedrich Nietzsche babasına duyduğu saygı ve özleminden dolayı rahip olmak istemişti.⁹⁰ Onun için bu mesleği seçmek tekrar bir araya gelmeyi, kavuşmayı ifade etmiştir. Hayatı boyunca çekeceği baş ağrılarına ise bu sırada yakalanmıştır. *Schulpforta*'dan burs kazanıncaya dek -1858 güzüne kadar- Domgymnasium'da eğitimini tamamlamıştır. Friedrich Nietzsche bu okula Herr Weber'in tavsiyesi ile gönderilmiştir. Ancak o bu okuldan çok hoşlanmamıştır. Herr Weber Friedrich Nietzsche'nin ilk Yunanca ve Latince hocasıdır. Ayrıca yoğun din eğitimi hafifleten bir eğitim yöntemi benimsemişti. Friedrich Nietzsche Herr Weber'le ayrı bir diyalog kurmuştu. Herr Weber zaman zaman öğrencisinin saldırgan tutum benimsediğini ancak yaşadığı olaylar karşısında duygu durumunun anlaşılabilir olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Friedrich Nietzsche kardeşinin, babasının ölümünü tüm soğukkanlılığıyla karşılamış, haneye dâhil edilen tüm kadınlarla anlaşmış, hayatına, okuluna müdahale eden isimlere dahi karışmamıştı. Ancak hiçbir zaman babasının ölümünü kendi yaşamından uzak tutamamıştır.⁹¹

Friedrich Nietzsche'nin lise çağında etkilendiği bir diğer hocası da Theodor Opitz'di. Ona göre Theodor Opitz din dersinin bayalığına rağmen öğrenciyi meraklandıran bir eğitimciydi. Dr. Silber'den ise Yunanca derslerini almıştır. Ayrıca Friedrich Nietzsche için üslubu bakımından Theodor Opitz'in önüne geçen bir eğitimciydi. Bu isimlerle birlikte Friedrich Nietzsche'nin eğitim hayatı ve yaşamı boyunca çektiği lider özlemi göze çarpmaktadır.

Friedrich Nietzsche okul sürecinde ilk dostluklarını kurmaya, aile kabuğundan sıyrılmaya başlamıştı. Kurduğu dostluklar sayesinde Naumburg'a alıştığını kendi cümleleriyle ifade etmektedir "*Cennetteki Tanrı'ya bilhassa şükretmem lazım, zira dostlarım olmasa Naumburg'u memleket olarak belki asla benimsemeyecektim*".⁹² Bunlardan biri Wilhelm Wilhelm Pinder bir diğeri ise kuzeni Gustav Krug idi. Bu iki isim Friedrich Nietzsche için üstün ailelerin çocuklarıydı. Ancak üniversite seçimlerini Heilderberg'ten yana kullanınca ve Friedrich

⁸⁹ Young, s.18.

⁹⁰ Jung, s.459.

⁹¹ Jung, s. 664.

⁹² F. Nietzsche, Notlar, s. 17.

Nietzsche'de Bonn'a gidince aralarındaki bağ zayıflamıştı. Wilhelm Pinder' in büyükannesi ile Erdmuthe Nietzsche geb Krause' nin sanat ve kültür birliğini oluşturan bir bağları vardı.⁹³ Friedrich Nietzsche ile Wilhelm Pinder'in dostluğu da şiir üzerine kuruluydu. Wilhelm Pinder'in büyükbabası ise ileride Friedrich Nietzsche'nin hayran olacağı Goethe'yi tanıtan kişiydi. Nitekim Goethe, Friedrich Nietzsche'nin olgunluk felsefesinde etkisini epeyce gösterecekti.⁹⁴

Akraba olmalarına rağmen Wilhelm Pinder daha yumuşak huylu bir çocuk, Gustav ise daha sert bir mizaca sahip bir müzisyendi. Böylelikle Friedrich Nietzsche bir arkadaşından edebiyatı, yazını bir diğerinden ise müziği özömsüyordu. Friedrich Nietzsche ailelere ve arkadaşlarının yeteneklerine imreniyor ancak kendini eksik ve onlara yabancı hissediyordu. Bu durum Friedrich Nietzsche'nin yaşamı boyunca karşılaştığı, iç dünyasında büyüttüğü aynı zamanda felsefesine yansıttığı bir gerçektir.⁹⁵

Franziska Nietzsche, Friedrich Nietzsche'nin oğlunun utangaçlığını, yalnızlığını sakinliğini ortadan kaldırmaktı. Çünkü ona göre hayat disipline edilmesi gereken bir şeydi. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin de bunun farkında olarak kendini yetiştirmesini istiyordu. Franziska Nietzsche, Friedrich Nietzsche'nin yaşama karşı adil ve yumuşak olmaması gerekliliğini *bilgiçlik* yani *pedantry*⁹⁶ kavramıyla ifade eder.⁹⁷ Olgunluk felsefesinde Friedrich Nietzsche'nin *güç istenci* / *will to power* kavramının tohumlarını annesi erken yaşlarda atmıştı.

Aslında Friedrich Nietzsche çocukluğunda çekingen olsa da ona verilen tüm kurallara harfiyen bağlı birisidir. Ancak bu kuralları içselleştirmesi zaman almıştır, içselleştiremediğini gözlemlediğimiz noktalar ise onun kültür kuramsal eleştirilerinde kendini gösterecektir. Uyulmayan kurallar, sindirilememiş kültürel davranışlar Friedrich Nietzsche için her zaman eleştiriye açıktır.

Friedrich Nietzsche'nin münzevi tavırları çocukluğunda başlamıştır. Bir hata yaptığında köşesine çekilir, hatasını düşünürdü. Bazen babasının sesini duyar gibi olduğunu ifade etmiştir. Psikolojik bir gerçeklik olan yalnız kalma durumu ve sanrı ilişkisi aslında bu bağlamda Friedrich Nietzsche'de çocukluğundan itibaren başlayan

⁹³ Young, s.21.

⁹⁴ Jung, s.762.

⁹⁵ Young, s.19.

⁹⁶ Ayrıntılı bkz. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/pedantic>.

⁹⁷ Blue, s. 40.

bir olgudur.⁹⁸ Ancak çocukken duyduğu uyarıcı, yumuşak ses yerini zamanla Demon'a bırakmıştır.⁹⁹ İç sesinde babasını duyması din algısında babalık kurumunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰

Nietzsche ailesinin taşındığı sıralarda Naumburg Prusya'ya katılmıştı. Nietzsche ailesi değişime açık ve başka bir kültüre adapte zorundaydı. Naumburg memurlar şehridir ve toplumsal hiyerarşi kendini burada hissettirir. Almanya'nın tamamında gerçekleşen devrimler, siyasi başarılar ve ekonomik hareketlenmeler kenti hep etkilemiştir. Friedrich Nietzsche zanaatkâr ve aristokratların bulunduğu toplumda çevresini sürekli gözlemlemiştir. Böylece gücün tanımını yavaş yavaş yapmaya başlamıştır.

Friedrich Nietzsche'nin kalemi gözlem gücü sayesinde gelişmiştir. Henüz on dört yaşında yazı ve şiir yazması, Slav besteleri yapması onun aynı zamanda çevresine karşı duyarlı olduğunu gösterir. Örneğin "*Kader ve Tarih*" isimli yazısında Hristiyan dinini reddetmekten ziyade yeni bir form almasından, din kurumuna uygulanabilecek bir modernizmden bahsetmiştir.¹⁰¹ Ayrıca karasal bir coğrafyada büyümüş olmasına rağmen denizden, gemiden ve fırtınalardan bahsetmiş ve kendi çağında gerçekleşen -Sivastopol gibi- durumlara kayıtsız kalmamıştır. Henüz on iki yaşında ailesinin dikkatini çekecek temalara değinmiş olması Friedrich Nietzsche'nin kendini keşfetmesini olumlu yönde etkilemiştir.

Friedrich Nietzsche 1857 yılında "*Der Wanderer- Gezin*" temasıyla olgunluk felsefesini şekillendirecek bir tema belirlemiştir.¹⁰² Franziska Nietzsche'nin bu yazıya tepkisi ise olumlu değildir. Friedrich Nietzsche öyküsünde Hristiyan teolojisinin ölümden sonrasına cevap veremeyen kahramanlarını konuşturmuş, üzerine büyük bir tepkiyi çekmiştir. 1857 yılından sonra ise yazılarına ara vermiş, müzik bestelemeye başlamıştır. Franziska Nietzsche bu yönünün gelişmesi için ona Naumburg' un en iyi müzik öğretmenini tutmuştur.

1860 başlarında ise Friedrich Nietzsche'nin ergenlik belirtileri iyiden iyiye göstermeye başlamıştı. O sıralarda yalnızlık, özlem ve ölüm gibi konuları tema

⁹⁸ Jung, s.824.

⁹⁹ Jung, s.131.

¹⁰⁰ Annette Mahoney, Nalini Tarakeshwar, **Din ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları**, Ankara, Phoenix Yayıncılık, 2013, s. 373.

¹⁰¹ Young, s.72.

¹⁰² Jung, s.1060.

edinmişti. Henüz Gymnasium’ da eğitim gördüğü sıralarda hissettiği yalnızlık ve katı tutumlar onu “*Ölüm ve Yolsuzluk*” isimli bir kitap yazmaya kadar götürmüştür. Friedrich Nietzsche yalnızlığını ölüm temasıyla kamufle ediyordu.¹⁰³ Ancak unutmamak gerekir ki Friedrich Nietzsche ‘nin tercih ettiği bir yalnızlığı vardı. Bu yalnızlıkta kendini çevresine göre kıyaslamayı da ihmal etmiyordu ve otobiyografisinde “*Daha çocuk yaşında çok fazla hüznün ve keder gördüğümünden diğer çocuklardaki neşe ve coşku bende pek yoktu. Arkadaşlarım ciddiyetimden ötürü bana takılırlardı.*”¹⁰⁴ ifade ettiği bu cümle aslında onun her şeyin farkında olduğunu göstermektedir. Friedrich Nietzsche’nin Naumburg’ ta kurduğu dostluklar, küçük yaştaki kederi ve Tanrı’ya sığınma ihtiyacı konusundaki gelgitlerinin olması onu belirsiz bir noktaya sürüklemiştir.

Şiirlerinde hayatın bir ayna olduğunu ifade etmiştir. Çünkü onun için hayat ve benlik iç içe iki kavramdır ve biri diğerinin yansımasıdır. Bu iç içe geçmişlik onun beş ve on yaşlarında neler yaşadığı ile ilgilidir. Çünkü bu süreç içinde Friedrich Nietzsche’nin hayatında bir yandan ölümler ve hastalıklar bir yandan ülke ve yaşam düzeni değişiyordu. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche yazı ve davranışlarında uç bir yaşamı benimsemiştir. Bu konuda Ronald Haymann *A Critical Life* eserinde Friedrich Nietzsche’nin Schulpforta’da geçirdiği altı yıl sonucunda bir sado-mazoya dönüştüğünü açıklamıştır.¹⁰⁵ Ancak Schulpforta dört yüzyıl boyunca din adamlarının yönetiminde olmasına rağmen pedagojik formalara açık bir eğitim vermiştir.

Çağımızın kariyer merkezli eğitim anlayışının aksine 19. yüzyıl eğitim anlayışı bireyin gelişimine odaklıdır. Ayrıca eğitim toplumsal hayatta sürdürülebilir olmalıdır. Almanya’nın eğitim anlayışı yukarıdan aşağıya olan bir modeli yansıtmaktaydı ve terbiye yoktu. Modern eğitim anlayış bireyin saygıyı hak ettiği, yeteneklerini sergileyebileceği ve kendini yetiştirebilme becerisi üzerine kuruludur. Ayrıca bu eğitim anlayışına *Erziehung* veya *Ausbildung* yani kendini yetiştirme eklendi. Almanca ’da eğitim için kullanılan bir diğer kelime *Bildung*¹⁰⁶ yani eğitim, oluşum anlamındadır.¹⁰⁷

¹⁰³ Young, s.24.

¹⁰⁴ F. Nietzsche, Yazılar ve Notlar, s. 12.

¹⁰⁵ Young, s.32.

¹⁰⁶ Daniel, s.43.

¹⁰⁷ Jung, s.108.

Günümüzde *Humboldtçu* eğitim modeli olarak bilinen bu anlayış eğitimci Wilhelm von Humboldt'un (1767- 1835) fikirlerinden oluşmaktadır.¹⁰⁸ Humboldt'a göre gerçek ahlak yasası bireyin kendini geliştirmesidir. Ayrıca okulun insanın ruhunu inşa eden bir kurum olmasını savunmaktadır. Ancak Humboldt'un yaşadığı çağın Alman çocuklarını ve din anlayışını unutmamak gerekir. Humboldt kendi zamanına göre seküler¹⁰⁹ bir anlayışı benimsemiştir. Bununla birlikte dini kurumları başka yönde kategorize etme amacı ise asla gütmemiştir. Bu düşünce sistemi Prusya ve BM okullarında ise örnek alınmaya başlamıştır. Friedrich Nietzsche ve Humboldt'un dinin reformasyonu ve eğitimin okulla sınırlı kalmaması yönünde fikirleri benzerdir.

Schulpforta Friedrich Nietzsche'yi yoruyordu, çalışmaktan şiddetli baş ağrılarını burada yaşamaya başlamıştır. Bazen okul çalışmalarını tamamlamak için ayaklarını soğuk suya sokar, uykusunu açardı. Friedrich Nietzsche edindiği bu alışkanlığını daha sonra çileci anlayışıyla birleştirecek ve ritüele dönüştürecektir. Schulpforta Protestan ve öğrencilerini ibadete zorunlu tutan bir okuldu. Bununla beraber Prusya cumhuriyetini savunan, Antik Yunan'a saygılı, hümanistik değerleri de vardı. Latin, Alman, Yunan klasiklerinin vazgeçilmez olduğu Schulpforta'da her şey sistematik ilerler ve disiplin bozulmazdı.¹¹⁰ Öğrencilerinin Prusya askerleri gibi – *Friedrich Nietzsche'de bu şekilde yürürdü-* yürürdü. Friedrich Nietzsche bu disiplini seviyordu ve Schulpforta'daki yaşam şekline alışıyordu Ancak 1863 Nisan ayında kritik ve tatsız bir olay yaşandı. Friedrich Nietzsche gece yarısı Schulpforta' ya sarhoş gelmişti. Bu şekilde hocasına yakalanması ve adını ceza defterlerinde gördüğümüz düşünürümüzü affetmeyen kişi ise annesi olmuştu. Friedrich Nietzsche uzun haftalar boyu annesine özür mektupları yazmış annesi ise onu affettiğini söylemiştir.¹¹¹

Friedrich Nietzsche Schulpforta'da Latince, Yunanca, Fransızca ve annesinin yoğun isteği üzerine öğrendiği İbranice dillerine oldukça hâkimdi. Özellikle bu yıllarda tanıştığı, Almanların kendisini değil barbarlığı eleştiren Hölderlin'in eserleri¹¹² ve Hegel'in fikirleri Friedrich Nietzsche'yi etkilemiştir. Bu iki isimle

¹⁰⁸ Wilhelm von Humboldt, UNESCO: International Bureau of Education, v.23, n.3/4, p.613-23, 2000

¹⁰⁹ Volkan ERTİT, **Sekülerleşme Teorisi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2019.

¹¹⁰ Young, s.35-37.

¹¹¹ Young, s.32-42.

¹¹² Young, s.60.

birlikte filoloji ve kültür kavramaları hayatının merkezini almaya başlamıştır. Filoloji eğitimi alması kritik düşünme ve eleştirel düşünme becerisini dini metinlere yöneltmesini sağlamıştır. Özellikle 24 Mart 1861’ de “*Halkların Çocukluğu Üzerine*” isimli yazısı Hristiyanlığı sert bir dille eleştirmiştir.¹¹³

Friedrich Nietzsche’nin bir kültür eleştirmeni olması cemiyet, dernek gibi kuruluşlarda aktif rol almasına yol açmıştır. Örneğin Wilhelm ve Gustav ile kurduğu *Germania Cemiyeti* sanat ve edebiyat alanıyla ilgiliydi. 1815 yılında ise Bonn kentinde Napoleon savaşından dönen genç Alman askerlerinin kurduğu *Biraderlikler Cemiyetine/ Burschenschaften/ Corps/ Franconia* üye olmuştur. Friedrich Nietzsche bu cemiyetin bira düşkünlüğüne rağmen topluma yararlı olduğunu ancak oraya katılım sağladığı için büyük bir pişmanlık yaşadığını dile getirmiştir.¹¹⁴ Friedrich Nietzsche Leipzig’e geldiğinde Wilhelm Ritschl’in yardımıyla çok seçkin insanların katılabildiği standardı yüksek bir *Filoloji Kulübü* kurdu. Friedrich Nietzsche rol aldığı her cemiyette aslında kendine bir yurt edinme amacını taşıyordu. Ayrıca eleştirilerini çoğunlukla toplumda eksik gördüğü ahlakla noktalıyordu. 1862’de - *George Eliot’un da etkisiyle*- net bir ifadeyle toplumun metafiziksiz bir ahlaka ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir.¹¹⁵

Baskıyla geçen bir eğitim hayatı ve beraberinde gelen bir yalnızlaşma ile yüzleşmiş olsa da Friedrich Nietzsche toplumun farklı kesiminden insanlarla tanışmıştır. Kurduğu arkadaşlıklar onu her zaman diri tutmuştur. Friedrich Nietzsche, ilişkilerini yüzeysel yaşayan bir insan gibi algılanmıştır. Ancak arkadaşlarına karşı titiz davranması ve özellikle seyahatlerinde edinmiş dostluklar onu olgunluk felsefesinde besleyen kaynaklar olmuştur.¹¹⁶

Schulpforta’dan sonra ebeveynlerinin de isteği üzerine bütçesini zorlayan Bonn’a teoloji okumaya giden Friedrich Nietzsche 1864 yılında gittiği Bonn’dan Şubat 1865’te dönmüştü. Bu zaman zarfında okuduğu her eseri ve Hristiyanlığı eleştirmekten kaçınmamıştı. Özellikle *David Strauss’un “İsa’nın Hayatı”* ve *George Eliot’un “İsa’nın Hayatının Alman Halkı İçin İncelemesi”* eserleri onu etkilemiştir.¹¹⁷ Nihayet 1865 Paskalya’da Friedrich Nietzsche alkolün etkisiyle ebeveynlerine

¹¹³ Young, s.48.

¹¹⁴ Young, s.78.

¹¹⁵ Young, s.83.

¹¹⁶ Young, s.88.

¹¹⁷ Daniel, s.192.

teolojiyi bıraktığını açıklamıştır. Friedrich Nietzsche için artık teoloji veya Hristiyanlık yoktur. Ailesine bu kararını açıkladıktan sonra baş ağrıları ve romatizması artmaya başlamıştı. Borca girerek Şubat 1685’ te Bonn’dan ayrılmıştır. Friedrich Nietzsche araştırmacıları -ailesi de dâhil olmak üzere- onun hayatının en güzel ve en sağlıklı yıllarını Bonn’da geçirdiği görüşündedirler.

Leipzig’e geldikten yaklaşık bir ay sonra Arthur Schopenhauer’ın eserleriyle tanışmıştı.¹¹⁸ Ayrıca akademik hayatına önemli katkı sağlayan Profesör Wilhelm Ritschl Friedrich Nietzsche’ye referans olmuştur. Friedrich Nietzsche Wilhelm Ritschl’in dikkatini Schulpforta’da yazdığı *Tehognis* adlı yazısını sunarak çekmiştir.¹¹⁹ Wilhelm Ritschl ise öğrencisini en iyi şekilde akademik yaşama hazırlamıştır. Beraber saatler süren sohbetler ve söylevler neticesinde samimiyetleri ilerlemişti. Friedrich Nietzsche’nin öğrenme duygusunu kamçılayan, ona bir baba gibi kucak açan ve yardımını esirgemeyen Wilhelm Ritschl editörlüğünü yaptığı *Rheinisches Museum für Philologie* dergisini düzeltmeleri için Friedrich Nietzsche’ye sorumluluk vermişti. Leipzig, Friedrich Nietzsche’ye kendini keşfetmesine ve akademik gelişiminin hızlanmasına güzel bir ortam sağlamıştı.¹²⁰

Leipzig, Friedrich Nietzsche’yi sadece yazın bağlamında değil aynı zamanda müzik, sanat alanında imkân sağlamıştı. Hayatının önemli isimlerinden Richard Wagner’in *Die Meistersinger von Nürnberg- Nünbergli Usta Şarkıcılar* eserini bu yıllarda dinlemişti ancak henüz Wagnerci değildi.¹²¹ Yine bu yıllarda düşünce dünyasını derinden etkileyen bir ismi kitapçı da tanımıştı. Friedrich Nietzsche Leipzig yıllarında felsefe notları almaya başlamıştı. Özellikle Immanuel Kant’la birlikte tetiklenen teoloji konusunda derinleşmek istiyordu. Ancak Wilhelm Ritschl’in -erken olgunlaşmış bir delikanlı diyerek- referans olduğu Basel üniversitesi Filoloji kürsüsüne atandıktan sonra Friedrich Nietzsche bir daha felsefeyle ilgilenmemiştir. Ayrıca Wilhelm Ritschl atanma konusunda Friedrich Nietzsche’nin Prusya karşıtı olduğunu, özel bir gelirin olmadığını belirtmiştir.¹²²

¹¹⁸ Young, s.94.

¹¹⁹ Friedrich Nietzsche, **Megaralı Theognis Üzerine**, çev. Yunus Emre Ceren, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021.

¹²⁰ Young, s.96.

¹²¹ Young, s.112.

¹²² Young, s.98.

Basel Leipzig'e göre daha sakin, modernleşmeye açık, dini veya siyasi hiyerarşinin hissedilmediği bir kenttir. 1460 yıllarında kurulan Basel üniversitesi ekonomik olarak kötü bir durumdaydı. Friedrich Nietzsche "*Gönüllü Akademi Birliği*" cemiyetini kurarak ücretsiz felsefe dersleri vermeye başlamış ve bu derslerle Basel'e öğrenci çekmeyi başarmıştır. Çalışma hayatı onu yormasına ve bu tempodan sıkılmasına rağmen başka üniversitelerin kürsü tekliflerini geri çevirmiş ve yaklaşık on yılını Basel' de geçirmiştir. Friedrich Nietzsche Basel'de yaşamasına rağmen koyu bir Alman Birliği destekçisidir. Özellikle Bismarck'ı bir devrimci olarak görüyordu. Ancak Bismarck'ın iktidar düşkünü bir Junker olduğunu 1870'li yıllarda idrak edecekti.

Friedrich Nietzsche'nin devletine bağlılığı ise yavaş yavaş azalıyordu. Başvurduğu askeriyeden üst üste miyopluğundan dolayı ret almıştı. Savaş tehdidi tekrardan ortaya çıkınca at eyerlemesi üzerine orduya çağrıldı fakat görememesinden dolayı bir kaza yaşadı ve birlikten tamamen çıkarıldı. Friedrich Nietzsche savaşta kaybettiği yakınlarının ve çok kıymetli hocalarının acısına yakından şahit olmuştu. 1870'li yıllarda Friedrich Nietzsche'nin İsviçre'de olması ve İsviçre'nin tarafsızlığını ilan etmesi üzerine cepheye sıhhiyeci olarak gönderilmiştir. Friedrich Nietzsche vagonda uzun saatler yaralı, acı çeken, kan kaybeden, bilincini yitirmiş ölmek üzere askerle saatlerce birlikte kalmıştır. ¹²³Bu durum Friedrich Nietzsche'de travmatik izler bırakmakla birlikte siyasi ve felsefi düşünceleri üzerinde önemli etkiler bırakmış. Askerlere acil müdahale için gittiği savaş meydanında fikirlerinden tamamen sıyrılmış biri olarak geri dönmüştü. ¹²⁴Ayrıca Erlangen'de aldığı eğitimler sonucu ilerleyen yaşlarda kendine çeşitli haplar, reçeteler yazmıştı- Friedrich Nietzsche'nin bu ehliyeteye sahip olması ona ciddi zararlar verecekti-. Savaştan döndükten bir süre sonra Friedrich Nietzsche'ye doktoru ağır dizanteri ve difteri teşhisi koymuştu. ¹²⁵

Friedrich Nietzsche çocukluğundan itibaren savaşlarla birlikte büyümüş gençlik çağına kadar savunduğu o ihtişamlı Prusyalı, Bismarck yanlısı tutumu ise cephelerde bir yerlerde sıkışıp kalmıştır. Mektuplarında Bismarck'ın Prusyalı milliyetçiliğini de barbarlık ve kanlı terimlerle ifade etmekten çekinmemiştir.

¹²³Young, s.109.

¹²⁴Jung, s.475.

¹²⁵Young, s.205.

Elizabeth Nietzsche ağabeyinin savaşa yüksek bir moralle gittiğinin ancak döndüğünde giden kişi gibi olmadığını belirtmiştir. Friedrich Nietzsche annesine tek iyi şeyin Alman askeri olduğunu ifade ederken döndüğünde savaşın korkunç ve dehşetinden yakınmıştır. Cephedeki bazı anların zihninde tekrarlandığını, korkunç imgelerin ilk günkü gibi hatırında olduğunu ve en önemlisi bundan kaçamayacağını dile getirmesiyle doktorlar Friedrich Nietzsche'ye travma sonrası gerginlik tanısını koymuşlardı. Friedrich Nietzsche savaştan döndüğünde felsefesinde yoğun olarak çalışacağı bir konu edinmişti. İnsanların şiddete eğilimi ve şiddetle birlikte geliştirdikleri güç ilişkilerinin arasındaki bağlantıyı çalışmıştır.¹²⁶

Friedrich Nietzsche az önce de ifade ettiğimiz gibi savaşların olduğu bir çağda yaşamıştı. Savaşın sürekli ve acımasız olması onu şu fikre itti; insanda tanımlanabilen aşikâr bir zalimlik mevcuttur ve bu ortadan kalkmamaktadır. Önemli olan ise bu gücü ve saldırganlığı sınırlandırabilmektir, bunun da ancak kültürel yaşantıyla mümkün olacağını savunmuştur.

Friedrich Nietzsche her sorun da olduğu gibi buradaki kültür krizini de Yunanlıların kullandığı yöntemle dayanarak çözmeye çalışmıştır. Çünkü ona göre Yunanlılar kendi dünyalarında karşılaştıkları şiddete üç şekilde tepki vermişti ve içerisinde bulunduğu çağ da öyle yapmalıydı. Birincisi insan doğası şiddete, zalimliğe eğilimli bir varlıktı bundan dolayı insanın zalim olmayacağı gibi bir varsayımdan vazgeçilmelidir. İkincisi ise insanoğlundaki bu dürtüyü serbest bırakmalıydık çünkü tanımlanabilen fakat sınırlanamayan bir şeyle yaşanılması öğrenilmeliydi. Üçüncüsü ise tam olarak Yunanlıları ifade eden aynı zamanda Friedrich Nietzsche'nin olumlama olarak tanımlayacağı bir tepkiydi. Yunanlılara göre temel ahlaki değerlendirme yargı cümleleri yoktu. Onlara göre bir şey iyi, kötü, günah veya sevap değildi. Örneğin zalimlik onlar için günah değildi ancak yapılmaması gereken bir şeydi. Buna ek olarak Friedrich Nietzsche'nin savaş konusundaki fikri, Arthur Schopenhauer'la birlikte gerçek bir kıyımı, istencin tamamen ortadan kaldırılmasını ifade ediyordu.¹²⁷

Arthur Schopenhauer (1788- 1860) kendini serbest yazar olarak tanımlamıştı. Alman üniversitelerinde felsefe yapılmadığını düşündüğü için ücretli kürsüleri ise sürekli reddetmiştir. Fikirlerinin temelinde Immanuel Kant'ın idealizmi vardır. *İstenç*

¹²⁶ Jung, s.477- 480.

¹²⁷ Jung, s.465, 473, 475.

ve *Tasarım Olarak Dünya* eserinde bilinçsiz bir metafizik egzersizi yapmıştır. Bu eserinden etkilenen Friedrich Nietzsche dine sadece metafiziksel olarak ihtiyaç duyulduğunu, kurtuluş ve sevginin ise Hristiyan etiği üzerine kurulu olduğunu dile getirmiştir. Friedrich Nietzsche, Arthur Schopenhauer'ın benimsediği çileci yaşantıyı hayatının belli noktalarına yerleştirmiştir (*geceleri dört saat uyumak gibi*). Friedrich Nietzsche çocukluğunda Tanrısını, idolünü yitirmiş ancak etikten, sevgiden, dünyadaki ve varoluştaki anlam arayışından uzak durmayan bir gençlik geçirmişti. Şimdi ise Arthur Schopenhauer'ın kuralsız, istenç üzerine inşa ettiği bu eserinde Friedrich Nietzsche kendine yeni bir anlam bulmuştu. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche Arthur Schopenhauer olmadan düşünülmemelidir.¹²⁸

Arthur Schopenhauer günümüzde kötü şöhret kazanmış bir filozoftur. Kadınlara olan düşkünlüğü ve kendi benliğiyle yüzleşememiş hali bu durumunu pekiştirmektedir. Ancak melankolik ve sözde mistik bir düşünür olarak algılanmasına rağmen ele aldığı konular felsefenin en derinlikli konu başlıklarından oluşmaktadır.¹²⁹

Felsefe tarihinde Arthur Schopenhauer'ı en iyi anlayan ve Arthur Schopenhauer'ın fikirlerini titizlikle sunan Friedrich Nietzsche olmuştur. Özellikle *Eğitimci Olarak Schopenhauer* isimli eserinde Arthur Schopenhauer'ın her filozof gibi kendi zamanında değer görmemesini Friedrich Nietzsche normal karşıladığını belirtmiştir. Aslında iki düşünürü de birbirine benzer kılan tek ve etkili bir nokta vardı; yalnız olmak/ kalmak. Çünkü Friedrich Nietzsche topluma ait olmayan dehanın yalnız kalacağını kendi yazgısı olarak benimsemesi gerektiğini düşünür. Nitekim Friedrich Nietzsche'nin kendisi de eserlerinde uzun yıllar sonra anlaşılacağını belirtmiş, Arthur Schopenhauer'ı tanımanın ise kendisine sunulmuş bir ayrıcalık olarak görmüştür.¹³⁰ Ayrıca Friedrich Nietzsche'ye göre gerçek bir düşünürün yalnız kalmak kendi belirlediği bir yazgı olmalıdır.¹³¹

Friedrich Nietzsche için Arthur Schopenhauer kör bir yalnızlığı temsil etmekle beraber bilgeliğin yegâne kaynağı olarak görüyordu. Bir önceki paragrafta da ifade edildiği gibi Friedrich Nietzsche yaşamının ilk yıllarından itibaren baba

¹²⁸ Young, s.130.

¹²⁹ Salome, s.118.

¹³⁰ Friedrich Nietzsche, **Eğitimci Olarak Schopenhauer**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.5-10-13-14-35.

¹³¹ Nietzsche, Eğitimci Olarak, s.21-27.

yerine koyabileceği bir idolün peşindeydi. Lise yıllarında bu eksikliğini hocalarıyla tamamlamıştı. Ancak hocalarını bir bir kaybetmesi Friedrich Nietzsche'yi bir çıkmaza sürüklemekle beraber hissettiği bu sevgi eksikliğini de iyiden iyiye körüklemişti. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin çocukluğundan itibaren kaybettiği babasını arama serüveni hiç bitmemişti. Onun felsefeyle, toplumdaki olgularla bu kadar ilgilenmesi de arayıp bulamadığı tek bir kavramla alakalıydı. Zaten felsefesindeki çelişki de babasına karşı hissettiği sevgiyle birlikte Tanrı'ya duyduğu *hınçtan/ ressentiment*¹³² kaynaklanıyordu. Friedrich Nietzsche'yi hem etkili hem çelişkili bir düşünür yapan sadece bu iki etmendir.¹³³

Friedrich Nietzsche'nin anlam arayışını Friedrich Lange'nin "*Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*" ve Immanuel Kant'ın "*Yargı Yetisinin Eleştirisi*" kitapları tetiklemiştir. Immanuel Kant ateizm, kötülük, kadercilik kavramları üzerine çalışan bir düşünürdür. Friedrich Lange ise doğa bilimi ve Charles Darwinci teoriler üzerine çalışmıştır. Friedrich Nietzsche bu iki düşünürü *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* eserinde harmanlanmış bir şekilde görmüş ve etkilenmiştir. Onun ihtiyaç duyduğu metafiziksel âlem Arthur Schopenhauer'ın eserinde mevcutken, onu benimsemesindeki duygusal boşluk Friedrich Nietzsche'nin eserlerinde hissedilmektedir.¹³⁴

Friedrich Nietzsche Basel'deki yoğun çalışma hayatını, üstlendiği öğretmen rolünden bunalıyordu. Bundan dolayı Leipzig'e yakın Tribschen'e sık sık ziyaretler yapmıştır. Almanya'dan sürgün edilen Richard Wagner ve ailesi de burada yaşıyordu. Wagner ailesiyle başlayan dostlukları sayesinde Friedrich Nietzsche bu semte ikinci evim demiştir. İkisini buluşturan ortak isim ise Arthur Schopenhauer'dı.¹³⁵

Friedrich Nietzsche *Wagner Olayı* eserinde Richard Wagner'ın hayatını ele almıştır. Richard Wagner müziğinin halkın bir dini haline gelmesini isterken bir yandan da içinde bulunduğu toplumu eleştirmekten çekinmezdi. Örneğin sanat eserlerinin kopyalanmasını emeğin körelmesi ve yerilmesi şeklinde dile getirmiştir. Yine çağın bilgi- haber yüklem ilişkisini eleştirir bu durumun insanı körelttiğini

¹³² Deleuze, Felsefe, s.139-148.

¹³³ Jung, s.610, s.93.

¹³⁴ Young, s.132.

¹³⁵ Young, s.157-161.

düşünürdü. Tüm bunlarla birlikte toplumun bir cemiyeti olması gerektiğini, sosyal atomizasyonun halka yarar sağlamayacağı görüşünü benimserdi. Ayrıca Richard Wagner'in müziği, Arthur Schopenhauer felsefesini okumadan önce ve okuduktan sonra farklılık göstermektedir.¹³⁶

Friedrich Nietzsche'nin Richard Wagner'le tanışması ise *Tragedyanın Doğuşu* adlı eserinin yazımı ile eşzamanlıdır. Eser filolojiden uzak, varoluşun tema edildiği bir kitaptı. Friedrich Nietzsche kitabını bastıktan sonra ağır eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirilerden etkilendiği için kısa süre sonra geçmeyecek bağırsak sorunları başlamıştır. Ancak Friedrich Nietzsche'nin Basel bunalımının ardından Wagner ailesiyle yaptığı derinlikli felsefe sohbetleri iyi gelmişti. Wagner ailesinden beslenen Friedrich Nietzsche kitabın önsözünü özellikle Cosima Wagner'e ve Wagner ailesine ithaf etmiştir.

Friedrich Nietzsche Richard Wagner'i üstat olarak isimlendirmesi bir zaman sonra yerini tiranlık kelimesine bırakmıştır. Çünkü Richard Wagner'in kendisini sınırladığını ve cümlelerinin bu sebeple özgün olmadığını düşünmüştür. Friedrich Nietzsche'yi Richard Wagner'in çekimine kapılmasının sebebi müziktir.¹³⁷ Almanların çoğu operayı Alman dışı bir unsur olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı Friedrich Nietzsche Richard Wagner'i bir reformist gibi algılamış, kendisinde ve eserlerinde gördüğü aktörlük, önderlik rolüyle beraber ona karşı bir sempati beslemiştir. Richard Wagner çevresindeki insanların dikkatini çeken, hitabeti iyi bir müzisyendir. Friedrich Nietzsche'nin bir önder ihtiyacı veya kendisinin önder olma isteği hiçbir zaman bitmemiştir. Friedrich Nietzsche, Wagner ve ailesiyle iletişimini koparsa da Bayreuth projesi ve Wagnerci düşünce yapısı öldüğü güne kadar yaşantısında kendini hissettirmiştir.

Friedrich Nietzsche, Richard Wagner'in müziğinde insan doğasını andıran bir yapı gözlemlemiştir. Onun müziğinde bireye ait bir tutku hâkimdir ve sıradan değildir. Aslında Friedrich Nietzsche'ye göre Richard Wagner cesur ve doğal bir müzik ruhunu temsil etmekteydi.¹³⁸ Nitekim yaşamın sıkıntılarından kurtulmak ve senfoninin ruhuna kendini bırakmak Friedrich Nietzsche için cesareti sembolize

¹³⁶ Young, s.166-168.

¹³⁷ Young, s.171.

¹³⁸ Friedrich Nietzsche, **Richard Wagner Bayreuth'ta**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s.61-68.

ediyordu. Ayrıca Richard Wagner'in müziğin cezbedici doğasına insanı entegre etmeye çalışması Friedrich Nietzsche'ye doğaüstü bir güç gibi geliyordu.¹³⁹ Bu noktada müziğin insan psikolojisini etkileyen temel ve vazgeçilmez bir unsur olduğunu belirtmek gerekmektedir.¹⁴⁰

Antik Çağlardan beri müzik insan üzerinde iyileştirici bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar müziğin vücuttaki serotonin, dopamin, adrenalin gibi hormonlar üzerinde bir etki yarattığını ayrıca kan basıncı ve solunum dengesini sağladığını göstermiştir. Dünya tarihinde ise müzik şamanların ayinlerinde kullandığı vazgeçilmez bir unsurdur. Ayinlerinde kullandıkları enstrümanlarla kötü ruhları kovduğunu düşünen şamanlar (dini önderlerine *kam* denir), çevresindeki insanlara bu şekilde şifa dağıtırlardı. İslam kültürüyle birlikte (özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde) müzik tasavvuf ehlinin ilgi odağı olmuştur. Müziğin iyileştirici yönünün bilimsel alanda kendini göstermesi ise 1960'lı yıllar ve sonrasında. Çünkü II. Dünya Savaşı'nda askerlerin fiziksel ve psikolojik olarak eski hallerine dönmesi için kullanılan müziğin terapötik bir gerçek olduğu saptanmıştır. Nitekim *Dünya Müzik Terapisi Federasyonu/ World Federation of Music Therapy* insanın fiziksel, duygusal, kognitif, sosyal ve terapötik tüm ihtiyaçlarına müziğin cevap verdiğini savunmuştur.¹⁴¹

Günümüzde nöroloji uzmanlarının çoğu müziğin insan beyni üzerinde olumlu etkilerinin olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun sebebi ise müzikle ilgilenen bireylerin *korpus kollosum* adındaki beyin yapısının diğer bireylere göre daha gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen bazı bulgular ise müziğin stresi azalttığı, motivasyonu güçlendirdiği, hafıza ve bilişsel performansı geliştirdiği yönündedir.¹⁴²

Friedrich Nietzsche'nin belirsiz ve karmaşık düşünce sisteminde müzik yıkıcı ve doğurgan etkilere sebep olmuştur. Çünkü ona göre müzik ne imgeleri ne de fikirleri açıklayabilir. Müzik duyular üstü olmalı, müzik bireyin kendi iç dünyasındaki sınırı çizmeli veya çizilen bu sınırı aşmalıdır. Bununla birlikte

¹³⁹ Duygu Tardü, "Arthur Schopenhauer ve Friedrich Nietzsche'nin Program Müziğine Yaklaşımları", *Rast Müzikoloji Dergisi Uluslararası Müzikoloji Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2014, s.163-173.

¹⁴⁰ Jung, s.1167.

¹⁴¹ <https://wfmt.info/>.

¹⁴² Derya Yazıcı, *Müziğin İnsan Beyni Üzerindeki Etkisi*, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Haziran, 2017, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 88-103.

Friedrich Nietzsche müziğin etkisiyle gelişim göstermiş bir toplumun akli ve ahlaki bir yozlaşım yaşayabileceğini iddia eder.¹⁴³ Aynı toplumun bu yozlaşımından (Friedrich Nietzsche buna dekadans der) kurtulabilmesinin müziğe bakış açılarını değiştirmesiyle mümkün olacağını savunur.¹⁴⁴

Friedrich Nietzsche'nin düşünce yapısı Basel ve Leipzig yıllarında oluşmaya başlamıştı. *Mesleği/ beruf* ve *eğilimi/ berufung* arasında sendeliyor, iş yaşantısında samimiyetsiz öğretmenlik onu iyiden iyiye boğuyordu. Özellikle 1873 yılı itibarıyla fiziksel yetisi azalmaya başlamıştı, artık göremiyor ve yazamıyordu. Bu noktada ise ona von Gesdorff yardımcı oluyordu. Hayatındaki yoğunluk ve çeşitli gerginlikler düşünce dünyasına da yansımıştır. Örneğin 1876 yılından önceki yazıları Alman 19.yüzyıl kalıplarına harfiyen uymaktayken, 1876 sonrası yazılarında Fransız üslubu eserlere hâkim olmuştur. Yine bu yıllarda duygusal dünyası da oldukça karmaşık geçen Friedrich Nietzsche'nin *Çağa Aykırı Düşünceler* eserinden etkilenen İtalyan soylusu Emma Guerrieri- Gonsaga ile bir yakınlaşması olmuştur. Hemen ardından asistanı Adolf'un annesi Marie Baumgartner' di.

Friedrich Nietzsche'nin iletişimini sürdürdüğü pek çok kadının ortak özelliği bilgi ve kültür üzerineydi.¹⁴⁵ Örneğin annesinin arkadaşı Malwida von Meysenburg Alman soylu bir aile geleneğiyle yetişmiş, Friedrich Nietzsche'nin ona kötü davranmasına rağmen sadakatini koruyan ve anaç tavrını sürdüren tüm bunların yanında feminist hareketin öncüsü kabul edilen bir kadındır. Friedrich Nietzsche'ye Malwida von Meysenburg ile Spinoza' nın panteist Tanrısı üzerine yaptığı sohbetler ya da sosyalizm tartışmaları iyi gelmiştir. Hatta o sıralar üzerinde çalıştığı eserlerde sosyalizm düşmanlığının kesintiye uğradığını görebiliyoruz. Malwida von Meysenburg' un sosyalizm taraftarlığı teoride değildir. Kadınların Hamburg üniversitesinde okumasına öncülük etmiş, 1848 işçi ayaklanmasını desteklemiş aynı zamanda Friedrich Nietzsche'nin üzerinde çalıştığı bir kavram olan özgür ruhluluğu savunmuştur.¹⁴⁶ Ayrıca Malwida von Meysenburg Friedrich Nietzsche'nin sağlığının düzelmesi için onu uzun süre önce İtalya'ya davet etmiştir. Friedrich Nietzsche

¹⁴³ Young, s.740- 747.

¹⁴⁴ Pierre Lasserre, **Nietzsche'nin Müzik Üzerine Düşünceleri**, çev. İlhan Usmanbaş, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

¹⁴⁵ Young, 595.

¹⁴⁶ Young, s.344.

Wagner stresini atmak ve klasik uygarlığın anavatanına gitmek üzere Sorrento' ya seyahat etmiştir.

Sorrento; Friedrich Nietzsche, Paul Ree ve Lou Salome'nin hücresi, manastırıydı. Paul Ree Friedrich Nietzsche'nin pozitivist felsefesini şekillendirmesine sebep olan *Ahlaki Duyguların Kökeni* ve *Ruhbilimsel Gözlemler* eserlerinin yazarıdır. Friedrich Nietzsche ile ortak yönleri doğa bilimleriydi. Ancak Paul Ree tıp eğitimi alıp kendini psikiyatri alanında geliştirmiştir. Friedrich Nietzsche ise daha çok sosyal bilimler alanında kalmayı tercih etmiştir. Özellikle *İnsanca Pek İnsanca* eserinde Paul Ree'nin ve Malwida von Meysenburg ile yaptığı sohbetlerini izlerini görmek mümkündür. Bunun yanı sıra bu eserinde ikinci babam dediği Wilhelm Ritschl'in ölümü ve Lou Salome'nin evlilik teklifini reddetmesinin izleri eserinde görülmektedir.¹⁴⁷

Wilhelm Ritschl ve Lou Salome'yle yaşadıkları Friedrich Nietzsche'yi sarsmıştı. Bu yüzden sık sık hastalanmıştır. Ancak bundan önce kör edici baş ağrıları ve kusma nöbetleri artınca Frankfurtlu Doktor Otto Eiser Friedrich Nietzsche'nin durumunun tedavi edilemez ancak idare edilebileceğini dile getirmiştir.¹⁴⁸

Otto Eiser hasta-doktor gizliliğini koruyamayan biridir. Wagner ailesine Friedrich Nietzsche'nin hastalığının cinsellikle ilgili olduğunu buna bağlı olarak yalnızlık çektiğini uygunsuz bir mektupla iletmiştir. Ona göre düzenli bir evlilik hayatı (burada bahsettiği nokta düzenli cinsel boşalımdır) Friedrich Nietzsche'yi iyi etmeye yetecektir. Dolayısıyla Otto Eiser, Friedrich Nietzsche için evlilik kurumu gerekli gördüğünü Wagner ailesine de iletmiştir. 1878 Bayreuth Festivali'nin tek dedikodusu Friedrich Nietzsche'nin cinsel hayatı ve Cenova'da yaptığı genelev ziyaretleri başlıklarından oluşmuştur. Friedrich Nietzsche bu duruma 1883 yılında - Richard Wagner vefat ettikten sonra- kin dolu mektubunu yazmakla yetinmiştir.¹⁴⁹

Friedrich Nietzsche'nin zihin dünyası kötü olaylar yaşamasına rağmen bu yıllarda zenginleşmeye devam etmiştir. Örneğin Friedrich Nietzsche, Richard Wagner ve Arthur Schopenhauer'ın metafizik çileciliğini Paul Ree'nin eserleriyle

¹⁴⁷ Young, s.348.

¹⁴⁸ Young, s.349.

¹⁴⁹ Young, s.356.

karşılaştırma imkânı yakalamıştır. Ancak bazen bu imkânı çatıştırmaya yani bir savaşa da dönüştürdüğünü de unutmamak gerekir.¹⁵⁰

1870 ve 1882 yılları arasındaki bu arkadaşlık ilişkisi Friedrich Nietzsche'nin farklı alanları da tanınmasına da katkı sağlamıştır. Ancak aralarında yaşanan bazı durumlar ilişkilerini farklı şekilde yorumlamamıza yol açmıştır. Friedrich Nietzsche'nin Sorrento'daki vakitlerini dostluklarının balayı dönemi olarak isimlendirmesi ve Paul Ree'nin eşcinsel yönelimde olması ilişkilerini başka bir noktaya değerlendirmemize açık hale getirmiştir.

Friedrich Nietzsche Paul Ree'le yollarını ayırdıktan sonra uzun bir yas dönemine girmiş hatta Cenova'daki keşiş hücrelerine geri dönmüştür. O, bu karanlık hücrelerinde zaman zaman gözlerini dinlendirmeyi tercih etmiştir - bir saatten fazla okuma yapınca kör olacağını düşünüyordu-. Arkadaşlıkları bu şekilde ilerlemiş olmasına rağmen Paul Ree'nin de Lou Salome'ye karşı bir şeyler hissetmesi ve Friedrich Nietzsche'den önce evlilik teklifi yapmış olması ancak reddedilmesi gibi etkenler de dostluklarını zedelemiş olabilir.

Friedrich Nietzsche'nin yaşantısında iki kadının önemli etkisi olmuştur. Bunlardan biri *Cosima Wagner diğeri ise Lou Salome'dir*.

Lou Salome Fransız-Rus ebeveynlere ve beş ağabeyine sahip, Friedrich Nietzsche'den on altı yaş küçük, radikal bir kadındı. 19. yüzyıldaki kadını çocuk-kilise- mutfak üçlüsünden kurtarmaya çalışan fikirlere sahiptir. Henüz ergenlik çağında inancını yitirmişti ancak Hendrik Gillot' un vaazlarına katılmıştır. Hendrik Gillot yaşına rağmen eşini bırakıp Lou Salome'yi istediğini dile getirince aralarındaki bağ kopmuştur. Lou Salome' nin ifadesine göre onu iletişime geçtiği her erkek ya da her yaşlı erkek cinsel birlikteliğin peşindeydi. Lou Salome'nin zihni ise erkeğin bir çeşit bağıllık ve özgürlüğünü kısıtlayan bir varlık olduğu yönünde çalışıyordu. Ayrıca tüm bunların ardından gelen çocuk – o çağlarda doğum kontrol hapı yoktu- onu zincire vuran bir diğer nesneydi.¹⁵¹

Lou Salome'nin mizacı aslında günümüzün modern kadınıyla birebir örtüşmektedir. Ancak kendi yüzyılında sevilmemesi, düşüncelerinde -kendi çağına göre- açık sözlü olması ve özgür ruhu onu zaman zaman toplumdan uzaklaştırılmasına da sebep olmuştur. Örneğin Elizabeth Nietzsche'nin Lou

¹⁵⁰ Pietsch, s.210.

¹⁵¹ Young, s.508.

Salome'yi güçlü bir kadın olarak görmesi – kendinden de güçlü bir mizaca sahip olması – Tribtschen' de ve Tautenburg'daki kavgalarını engelleyememiştir. Aralarındaki çekememezlik bir taht kavgası gücündedir. Çünkü yapılan ithamlar ufak bir çekişmenin sonucunda söylenen sözler değildir.¹⁵²

Aşk hayatının kapalı olduğunu Friedrich Nietzsche, Paul Ree'ye söyleyen Lou Salome 1897 yılında şair Rilke ile evlenmiştir. Rilke bir süre sonra onu bırakıp gitmiştir. Bu evliliğinden önce ise Carl Andersan'la cinsel ilişkinin yaşanmadığı bir evlilik yapmıştır. Carl Andersan' la evliliğini Friedrich Nietzsche'nin evlilik teklifini üçüncü kez reddettikten hemen sonra yapması ise elbette ki yoruma açık bir konudur. Ancak Lou Salome'nin evlilik düşünmemesinin ufak bir sebebi daha vardır. Babası vefat ettiği için bir maaş almaktadır şayet evlenirse geliri olmayacaktır. Bu konu ihtimal dâhilinde olsa da Lou Salome'nin erkeklerden duygusal manada bir ilişki kurmakta diretmesi üstelik erkekleri özgürlüğüne bir pranga olarak görmesi ancak Rilke' yi hayatının sonuna kadar beklemesi çelişki göstermektedir.¹⁵³

Friedrich Nietzsche, Lou Salome'ye karşı kırılgan ve bir o kadar da zalim davranmıştır. Lou Salome, Friedrich Nietzsche'le amacı sadece felsefe sohbetleri üzerineydi. Ancak Sorrento'da dostlukları farklı noktalarla sonuçlanmıştır. Paul Ree, Friedrich Nietzsche'den önce Lou Salome'ye aşkını ilan etmiştir. Bu durumdan haberi olmayan Friedrich Nietzsche, Paul Ree ile şansını deniyor ancak bir türlü teklifini kabul ettiremiyordu. Sorrento' da Epikürosçu entelektüel yaşam sona erince Friedrich Nietzsche şansını daha sonra felsefe yapma amacıyla Sacro Monte tepesine doğru bir yürüyüş esnasında gerçekleştirmiştir. Bu esnada ailelerinden kısa süreliğine uzaklaşan Friedrich Nietzsche ve Lou Salome'nin bir şeyler yaşadığını düşünmekteyiz ancak Lou Salome bunu her defasında inkâr etmiştir. Bu ufak kayboluştan sonra ise Paul Ree asla gülmemiştir. Friedrich Nietzsche hislerine rağmen bu dostluğu kurtarmak adına girişimde bulunmuştur ancak eski samimiyet asla yakalanmamıştır.¹⁵⁴

Sorrento'da entelektüel yaşamlarını sürdürürken çekildikleri bir fotoğraf bugün tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Luzern'de bir stüdyoda çekilen fotoğrafta Lou Salome'nin elinde bir kırbaç vardır, Friedrich Nietzsche ve Paul Ree

¹⁵² Young, s.507.

¹⁵³ Young, s.509.

¹⁵⁴ Young, s.511.

ise ayakta at arabasının ucunu tutuyorlardır. Bu pozu Friedrich Nietzsche' nin kendisi verdirtmiştir. Lou Salome'nin kendi ifadesiyle Paul Ree'nin yüzünün kolayca okunması onu basit biri kılmakla beraber Friedrich Nietzsche'nin yüz ifadesindeki gizlilik yoruma açıktır. Yani Lou Salome' ye göre Paul Ree basit bir kişiliğe sahipken, Friedrich Nietzsche'nin karakterinin zıtlığı da yüzüne yansımıştır. Buradaki tüm betimlemelerin yanında en önemli figür Lou Salome'nin elindeki kırbaçtır. Bu kırbaçı Friedrich Nietzsche son evlilik teklifinin reddinden sonra yazdığı *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde ufak bir cümleyle dile getirmiştir “Kadınlara mı gidiyorsun? Kırbacını unutma” . Bu fotoğrafa en mantıklı benzetmeyi yapan Curtz Janz'dır. Curtz Janz görselin Richard Wagner'in *Yüzük/Ring* eserinde geçen Fricka' nın ellerinde tuttuğu kırbaçı ve kılıbık Wotan' ın iplerini sembolize etmektedir. Fricka' nın bir kırbaçı atları çektiği bir arabası vardır; Wotan'ı ve kocasını elinde tutmaktadır.¹⁵⁵ Bu görsel Friedrich Nietzsche'nin Lou Salome'nin gözünde Paul Ree'yle aynı seviyeye indirgendiğini göstermektedir.¹⁵⁶ Hâlbuki Friedrich Nietzsche Paul Ree' ye her zaman kendisinin Lou Salome için daha farklı ve üstün olduğunu söylemiştir. Ancak Lou Salome, Friedrich Nietzsche'yi bir hoca gibi görmüş onun felsefesine hem katkı sağlamış hem de istifade etmiştir. Aralarındaki bu bağ Friedrich Nietzsche'nin duygularında ısrar etmesi ve Paul Ree'nin de aynı fikre sahip olmasıyla sarsılmaya başlamıştır.¹⁵⁷

Friedrich Nietzsche Sorrento'dan ayrıldıktan sonra Lou Salome'ye sık sık mektup yazmış, kendisini Paul Ree'den ayrı bir şekilde değerlendirmesini dile getirmiştir. Önceki yıllarda Lou Salome'ye iki yıllık bir birliktelik teklif etmişti şimdi ise o birlikteliği farklı boyutlara taşımak için ısrar ediyordu. Kısa bir süre sonra Friedrich Nietzsche'nin Lou Salome'ye olan aşkı kine dönüştü – bu konuda kardeşi Elizabeth Friedrich Nietzsche'nin de payı vardır- . Bazı yazılarında Lou Salome için aşağılık ifadesini kullanmıştır. Nitekim kız kardeşi Elizabeth Nietzsche' de onu Bayreuth gibi mekânlarda hep fahişe diye tanıtmıştı. Friedrich Nietzsche sadece Lou Salome hakkında kız kardeşinin fikirlerine kapılmamıştı. Friedrich Nietzsche'nin arkadaşlıklarına müdahale eden Elizabeth Nietzsche masum değildi ve egosunu

¹⁵⁵ Jung, s.451.

¹⁵⁶ Young, s.513.

¹⁵⁷ Young, s.342.

besleyen damarı kesmek istemiyordu. Friedrich Nietzsche ise 1883'lü yıllarda Lou Salome'den zihnen kurtulabilmeyi başarmıştır.¹⁵⁸

Lou Salome 1880'li yıllarda vereme yakalanmıştır. İlk kadın psikanalistlerden olduğu için Friedrich Nietzsche'yi gözlemleme fırsatı olmuştur. Friedrich Nietzsche'nin değişimini, felsefesinin sistemini, kendisine yazmış olduğu mektupların tahlilini yapmıştır. Ona karşı beslediği aşk sadece cinsel bir çekimden değil bilginin peşinde olma eğilimini de taşımıştır. 1894 yılında *Friedrich Nietzsche* ve 1910 yılında *Erotik* isimli kitaplarında Friedrich Nietzsche'nin psikanalitik bir düzlemde analizini yaptığını gözlemledik.¹⁵⁹ Friedrich Nietzsche'nin Lou Salome ile yaşadıkları *İnsanca Pek İnsanca* ve *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitaplarını yazmasını sağlamıştır.

İnsanca Pek İnsanca'nın amacı ikinci bir reformla, kültürü inşa etme üzerine kuruludur. Özellikle din, sanat, ahlak alanındaki fikirlerini -dönemine göre- radikal bir şekilde ifade etmiştir. Friedrich Nietzsche'nin dini ortadan kaldırma gibi bir amacı yoktu ancak deforme edilmiş halde yaşanmasının makul olmadığını savunmuştur. Ayrıca doğru bir din anlayışının yanlış yaşamaması gerektiğini eserinde açıklamıştır.¹⁶⁰ Friedrich Nietzsche bu düşüncesine rağmen çağında dinsiz olarak dışlanmış, günümüzde ise ateist düşüncenin temelinde sayılan isimlerden biri olmuştur. İki kulvara da girme gibi bir gayesinin olmadığını düşündüğümüzde onun dini tetikleyen unsurları bulma çabasını anlıyoruz. Dinin aşırılığını sevmeyen, Tanrıyla konuşan kişinin patolojik davranışlar sergilediğini düşünen Friedrich Nietzsche dini temele dayanan başlangıçtaki doğal nedenselliği kabul etmemiştir.¹⁶¹ İnsanın kendi kendini inanan ilan edebileceği gibi kendi tanrısını da yaratabileceğini düşünmüştür. Bu eserin yazım aşamasında onun pozitivizm akımından etkilenmiştir. Yani Friedrich Nietzsche için artık doğa vardı doğanın ardındaki şey ise onu ilgilendirmemiştir.

Friedrich Nietzsche metafizik inançların yerine doğa bilimlerini koymayı amaçlamıştır. Çünkü bu konu aynı zamanda Friedrich Nietzsche'nin kendi dönemine göre özgürleşmesini de sembolize ediyordu. O, her zaman dinin batıl inançlardan arı

¹⁵⁸ Young, s.529.

¹⁵⁹ Lou- Andreas Salome, **Nietzsche**, çev. Ayça Göçmen, Monografi Yayınları, İstanbul, 2019.

¹⁶⁰ Friedrich Nietzsche, **İnsanca Pek İnsanca-1**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s.86.

¹⁶¹ Friedrich Nietzsche, *İnsanca*, s.99.

olduğunu düşünmüştür. Ancak 19. yüzyılda söylediklerini anlayacak idrak sınırlı sayıdaydı ve Friedrich Nietzsche'nin savunduğu konular oldukça yeniydi. Friedrich Nietzsche için din bireyin anlamına ve yaşam amacına uygun olmalıdır. Bu noktada bireyi hayatın içine katmayı amaçlayan Friedrich Nietzsche insan iradesi ve sorumluluğun önemini de belirtmiştir. Ona göre birey eylemlerin sorumluluğunu almalı ve suçu Tanrı'ya atmamalıdır. Tercihi doğrultusunda ise bir değerlendirmeye tabii tutmalıdır. Friedrich Nietzsche bireyin eylemleriyle kendi geleceğini yaratan bir sürecin inşasında aktif bir rol aldığını önemle belirtirmiştir. Bundan dolayı birey yaşamında pasif değildir veya kader çarkının içerisinde değildir. Friedrich Nietzsche -farkında olmadan- bir teolog gibi insan iradesi konusundaki görüşlerini deterministik bir temel üzerine kurmuştur. Kader kavramını da diğer teologlar gibi tanımlamış, insanı sadece dışsal bir kuvvete maruz bırakmamıştır. Bu bağlamda konu, eylemlerin amaç ve işlevini gündeme getirmektedir.¹⁶²

Friedrich Nietzsche'ye göre birey irade yetkisine sahip bir varlıktır. Bundan dolayı yaptığı iyi eylemler kötü eylemlerin ortaya çıkamamış halidir. Örneğin bir eylemi yapmak gerçekten kendi duygularımızın tatmini için midir yoksa salt istençle yaptığımız dürtünün bir sonucu mudur? Friedrich Nietzsche için iyi, kötü, değer kavramı tamamıyla bireyin içinde bulunduğu bir süreci ifade etmekle beraber, niyetini belli edemediği, niyetinin rölatif kaldığı bir durumdan ibarettir.¹⁶³ Friedrich Nietzsche'ye göre eyleme dökülen her davranışın neden ve nasıl olduğu bizzat bireyi ilgilendirmektedir. Bundan dolayı ise Friedrich Nietzsche herhangi bir canlıya duyulan acıma, merhamet gibi duyguların egomuzdan arı olabileceğini düşünmemiştir. Bu durumda Friedrich Nietzsche kırbaçlanan ata sarılıp ağlamaya başladığında sadece at için ağlamadığı düşünüyoruz.

Hristiyan ahlakında birey günahıyla dünyaya gelmişti ve bu bağlamda Hristiyanlık birey açısından gerçek acıları görmezden gelmekteydi. Örneğin bünyemizdeki hastalık Hristiyanlığa göre işlediğimiz bir günahtan dolayı ortaya çıkmıştır. Azizlerin kurduğu çeşitli fanteziler günah kabul edilmiştir bundan dolayı azizlerin bağışlanma talebi Hristiyan dini üyelerine aşılması olduğu bir duyguydu.

¹⁶² Ufuk Serhat Yüksel, Ahmet Emre Ateş, "Nietzsche ve Realizm: Nietzsche'de Güç İstenci Kavramı ve Realist Paradigma", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 21, Ek Sayı:215-230, 2019.

¹⁶³ Paul Ree, *Basic Writing*, University of Illinois Press, 2003, p.89.

Ayrıca Friedrich Nietzsche'ye göre Hristiyan dini insan merkezci bir yaklaşım benimsememiş, davranışların neden ve sonuçlarıyla ilgilenmekten ziyade sonuçları üzerine kurulmuş değer yargılarını ifade etmeyi tercih etmiştir.¹⁶⁴

Hristiyan dininde eylemler toplumda işlevsel olmak ve topluma fayda sağlamak zorundadır, güdülerin bir önemi yoktur.¹⁶⁵ Friedrich Nietzsche güdü kavramını *Ecco Homo* eserinde kullanmıştır. İnsan davranışlarını güdü kavramıyla açıklaması onun bir filologdan ziyade bir fizyolog olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶ Zaten kendisi de bu eserinde filolog olmaktan ziyade bu mesleklere eğilimli olduğunu vurgulamıştır. Yine 1888'li yıllarda *Putların Alacakaranlığı* eserinde – bu eserin adını ilk başta “*Bir Psikoloğun Aylaklığı*” olarak düşünmüştür- sağlıklı bir ahlakın tamamıyla yaşam içgüdüsünün elinde olduğunu vurgulamıştır.

Friedrich Nietzsche'nin ele aldığı kavramlar bugün psikolojinin temel çalışma alanlarından. Sağlık problemleri, çeşitli rahatsızlıkları olmasaydı ve yaşamı koşulları elverseydi belki Sigmund Freud'un söylemlerine gerek kalmayacaktır. Nitekim o yıllarda Viyana Okulundaki öğrenciler Friedrich Nietzsche'yi açıktan açığa okumuştur. Ancak Sigmund Freud, Friedrich Nietzsche'nin görüşlerinin bayağı ve sıradan olduğunu dile getirmiş olmasına rağmen eserlerini titizlikle incelemiştir. Özellikle *İnsanca Pek İnsanca* eserindeki kavramları tıp bilimi temelinde revize ettiğini söyleyebiliriz.¹⁶⁷ Friedrich Nietzsche'nin eleştirel bağlamda dile getirdiği kavram ve olguları kısa bir süre sonra Sigmund Freud'da da göreceğiz. Örneğin rüya görmenin mantığını Friedrich Nietzsche şöyle açıklamaktadır:¹⁶⁸ Rüya bireyin uyanırken – ki bilincimiz açıkken ifadesini de çeşitli yerlerde kullanmıştır- zihninde yer edinen görselin tasarım sürecidir. Friedrich Nietzsche bu süreci kadim zamandan itibaren varlığını sürdüren insanlık tarihi için vazgeçilmez bir unsur olduğunu savunmuştur. Rüyanın bellekteki işleyişini de açıklamıştır. Aynı zamanda rüyanın kültür motifleri hakkında bilgi edinmemizi sağlayan aracı yapısına da değinmiştir.

¹⁶⁴ Kadir Albayrak, **Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları**, Dini Araştırmalar, 2002, Cilt: 4, s. 12, ss. 87 -107.

¹⁶⁵ Celal BÜYÜK, Celal, “Nietzsche'nin ‘Tanrı Öldü’ Sözü ve Değerler Sorunu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt No:17, Sayı No:3, 2013, s:1- 20.

¹⁶⁶ Friedrich Nietzsche, **Ecco Homo**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s.21.

¹⁶⁷ Ecco Homo, s.75.

¹⁶⁸ Nietzsche, *İnsanca*, s.9, 11.

Friedrich Nietzsche'nin görüşlerini¹⁶⁹ İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung temellendirerek insan zihninde gizlenen arketiplerin bilinçte ortaya çıkabilmesinin kolektif bilinçaltıyla mümkün olduğunu tüm bunların ifade ediliş şeklinin ise masal, sanat, din veya rüyaların aracılık ettiğini kuramıyla açıklamıştır.¹⁷⁰ Friedrich Nietzsche zihnin tanımını yaparken psikoloji disiplindeki bilinç eşiği kavramına değinmiştir.¹⁷¹ Bireyin günlük yaşantısında çevresinde gözlemlediği tüm ayrıntılar beyinde yer edinir ardından zihnin de işlenir. Zihin eşiği ise – Friedrich Nietzsche muhtemelen zihin eşiğini rüya kapısı, avlusu olarak nitelendirmiştir- edindiğimiz tüm deneyimlerin süzgeci pozisyonundadır. Birey bu süzgeci tecrübe etmiş olduğu her durumla harmanlar. Rüya, sanrı, halüsinasyon gibi durumlarla bu tecrübeyi ortaya çıkarır. Bu bağlamda zihin eşiği, bireyin yetiştirme tarzı ve edindiği her şey rüyayla kendini göstermektedir. Bununla birlikte üyadaki hayal gücü faktörünü de unutmamak gerekir.

Sigmund Freud ve C. Gustav Carl Gustav Jung rüyaların birbirinden bağımsız gibi dursa da bireyin yaşantısıyla ilgili bir örüntü oluşturduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bireyin psikolojisini çözümlememizi kolaylaştırıcı olduğunu ve bu bağlamda ufak bir nesne veya imgenin bile çok önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Örneğin birey rüyasında su görüyorsa bunun bir doğuma veya dişile sembolize ettiğini dolayısıyla anne- çocuk arasındaki ilişkiye işaret ettiği yorumunu rahatlıkla yapabiliriz. Bu ve buna benzer örüntüyü oluşturmak kolay değildir. Ayrıca uzun bir süreci de gerektirmektedir. Friedrich Nietzsche psikologların yaptığı bu bağlantıyı kurma gibi bir gaye taşııyordu ancak bilimin ilerlemesi ve farklı disiplinlerdeki çeşitli okumalar Sigmund Freud'un, Carl Gustav Jung'un kuramlarını sistematize etmesini sağlamıştır.¹⁷²

Friedrich Nietzsche'nin *Deccal* kitabında açıkladığı her kötünün ahlaka aykırı olmadığını savunmuştur.¹⁷³ Etik felsefesinin de konusu olan bu tez özellikle Sigmund Sigmund Freud'un id, ego, süper ego olarak sınıflandırdığı kuramının oluşmasına yol açmıştır. İsteklerin ahlaka aykırı olup olmaması Friedrich

¹⁶⁹ Nietzsche, *İnsanca* s.40, s.65.

¹⁷⁰ C. G. Carl Gustav Jung, **İnsan ve Sembolleri**, çev. Hatice Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016.

¹⁷¹ Carl Gustav Jung, **Psikolojik Tipler**, çev. Nur Nirven, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.210.

¹⁷² Carl Gustav Jung, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, **Freud ve Psikanaliz**, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2020, s.31-58.

¹⁷³ Friedrich Nietzsche, **Deccal**, çev. Firuzan Gürbüz, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.112.

Nietzsche'ye göre küçük, büyük ve en büyük egoizme göre belirlenmektedir. Yani bir eylemin ahlaki olup olmaması egoizmdeki sıraladığımız konuma göre farklılık gösterecektir. Eylemin ahlaki olması ise yararlılıkla doğrudan ilintilidir. Eğer yarar sağlıyorsa bir eylem amaca uygundur. Friedrich Nietzsche'nin ifadesiyle insanı hayvan eyleminden ayıran durumun yararlılık ilkesiyle doğrudan bir ilişkisi vardır.¹⁷⁴ Ancak buradaki yararlılık yalnızca bireye yönelik olmamalıdır, bireyin bilgisi kişisel alanın sınırlarını aşıp topluma da hitap edebilmeli, genel-geçer yararlılık görmezden gelinmemelidir. Friedrich Nietzsche'ye göre eğer birey bu bilinçteyse komünden ayrılmamıştır. Birey kolektif hayata uyum sağladığı ve umumi faydayı gözettiği için eylemi iyi, ahlaki kabul edilmiştir.¹⁷⁵

Friedrich Nietzsche topluma sağlanan faydayı aynı zamanda toplumun koymuş olduğu yasalara itaat görmektedir. Etik ve ahlaki olan şey ise toplumda yasa ve geleneğe bağlıdır. Toplumdaki kurallara uymamak bireyi temelde kötü bir duruma sokar ve bir yasadan kopmuş imajı yaratır. Yasadan bağımsız hareket eden birey ise asi ve egoist olarak tanımlanmaktadır. Ancak bireyin toplum tarafından egoist olarak nitelendirilmesi bireyin davranışının gerçekte ne ifade ettiğini yansıtmayabilir. Örneğin bir acıya şahit olmakla aynı acıyı deneyimlemek ayrı duyguları çağırıştır. Dolayısıyla bir eylem ne kadar egoist tutum içinde olursa olsun karşı tarafın deneyimleyebildiği kadar görünürdür. Bu bağlamda aslında Friedrich Nietzsche fikirlerini oturtamamıştır.¹⁷⁶

Birey, biyolojisinin isteğine göre mi davranışlarını sergilemelidir yoksa bulunduğu toplumun yasa ve töresine göre hareket etmeli, kendi dünyasını ve değer yargısını oluşturmalıdır? Toplumda eğer bir yaptırım yoksa (ceza, ödül gibi kısıtlamalar yoksa) bireyi yönlendiren en temel içgüdülerin de önü kesilir. Böylelikle kendini kısıtlamak zorunda kalan birey yaşamdan haz alamaz ve kendini gerçekleştiremez.¹⁷⁷

Friedrich Nietzsche – bu eserini ağır rahatsızlıklarına rağmen altı cep defterine yazmıştır- *Gezgin ve Gölgesi* adlı eserinde mutluluğun tanımını yapmıştır. Mutluluk; insanın yaşamdan aldığı hazla doğru orantılıdır. Friedrich Nietzsche bu

¹⁷⁴ Nietzsche, İnsanca s.40, 65.

¹⁷⁵ Jung, s.357.

¹⁷⁶ Doğan Özlem, **Etik**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s.105.

¹⁷⁷ Özlem, s.95.

kitabında Epikuros'tan etkilenmiştir.¹⁷⁸ Ayrıca ona göre teorik bilginin pratiğe hizmet etmeli ve birey kendine yetebilme becerisini kazanmış olmalıdır. Friedrich Nietzsche, Epikuros'un mutluluk anlayışından etkilenmiş ancak onun *ataraksiya* kavramıyla özdeş bir düşünce sistemi kurmamıştır. Friedrich Nietzsche Epikuros'a göre mutluluğu bireysel alanla sınırlandırmıştır.¹⁷⁹ Çünkü birey kendini tanımıyor ve ne istediğine karar verebilmiş değilse nasıl mutlu olacağının tanımını yapamazdı. Mutluluk; bireyin kendini tanıdıktan sonra gerçekleşebileceği bir duygudur.¹⁸⁰

Friedrich Nietzsche'ın mutluluğun tanımını yaparken hayatında çoğu şey yolunda gitmiyordu. Üniversiteden istifa etmiş, Basel'den ayrılmıştı. Ayrıca sağlığı da kötüleşmişti. Kendini vücudunu gözlemleyip, bazı yöntemler uygulamıştı. Doktorlar ona sık sık günde bir buçuk saatten fazla okuma yapmamasını, iyi beslenmesini özellikle fazla düşünmemesini öneriyorlardı. Friedrich Nietzsche ise kendisine mevsimlerin iyi gelmediğini düşünüyor sürekli ülke değişikliği yaparak sorunu çözmeyi amaçlıyordu.¹⁸¹

Gezgin ve Gölgesi'ni yazarken ciddi manada göçebe bir hayat benimsemişti. Amacı sağlığına kavuşmak olsa da aslında yersiz yurtsuz bir insan olduğuna kendisi de ikna olmaya başlamıştı. Sadece Sils Maria'yı manevi evi olarak görmüştür ve oraya gömülmek istediğini söylemiştir.

Friedrich Nietzsche elli altı yıl boyunca felsefesini, çöküşünü, müziğini, ideallerini, dostluklarını ve seyahatlerini biriktirmiş biri olmasına rağmen defnedildiği yer evinin bahçesi olmuştur. Onun bengi dönüşle ifade etmek istediği belki de tam olarak buydu.¹⁸² İnişli çıkışlı bir yaşam mücadelesi vermiş olmasına rağmen yaşadığı çağda özgür düşünebilme becerisini insanın biyolojisine ve fizyolojisine entegre etmeyi başarmıştır. Ancak günümüzde Friedrich Nietzsche'ı aşırı bireyci ve anarşist olarak yorumlanabilir.¹⁸³

Friedrich Nietzsche çocukluğundan itibaren bulunduğu ortamın dışında biriydi. Annesi onun diğer çocuklardan farklı olduğunu ve endişe verici düzeyde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Friedrich Nietzsche'nin kalabalıktan uzaklaşma isteği

¹⁷⁸ Özlem, s.56.

¹⁷⁹ Young, s.435.

¹⁸⁰ Young, s.412.

¹⁸¹ Young, s.221- 407.

¹⁸² Jung, s.1089.

¹⁸³ Jung, s.382.

aynı zamanda olgunluk felsefesinin şekillenmesini etkilemiştir.¹⁸⁴ Ona göre birey kendini toplumdaki konumuyla güçlü hissetmekte ve bu doğrultuda toplumun öğretilerine boyun eğmeyi kabul etmektedir. Ancak topluma rağmen bireysel alanındaki gücünü göstermeyi seçen kimseler Friedrich Nietzsche için *özgür ruhlu* insanlardır. Sürü içgüdüsünün aksine kişisel gözlemlerini dikkate alan bireyler toplumu yönlendirebilme kapasitesine sahiptir.¹⁸⁵ Sürü içgüdüsü¹⁸⁶ ise toplumda yasaların, kuralların oluşmasında etkilidir. Fakat toplumu biçimlendiren, yönlendiren kimseler toplumun özgür ruhlu kimselerinden oluşmaktadır. Bu konu sosyolojideki “*Karizmatik Lider*” kavramını aklımıza getirebilir. Ancak bu kavram *übermensch* kavramıyla karıştırılmamalıdır.¹⁸⁷

Böyle Buyurdu Zerdüşt eserinde Friedrich Nietzsche insanlığın yaratıcı özgür ruhları dünyaya getirme zorunluluğu olduğundan bahseder. Yani amaç kusursuz insanı meydana getirmek ve soyun bu şekilde devam ettirmekse Friedrich Nietzsche’ye göre bunu sadece özgür ruhlular yapmalıdır.¹⁸⁸ Bu bağlamda eserlerinin de sadece özgür ruhlu insanların anlayabileceği bir dil taşıdığını dile getirmiştir. Zerdüşt eserinin kim için yazıldığı sorulduğunda “*Herkes ve Hiç Kimse İçin Bir Kitap*” diye açıklama yapması Friedrich Nietzsche’ nin özgür ruh tanımıyla örtüşmektedir. Çünkü ona göre özgür ruhlu insan iç dünyasında ve cümlelerinde yalnızdır.

Friedrich Nietzsche çağdaşları tarafından benimsenen bir düşünür değildir – hastalığıyla beraber gelişen bir yalnızlık olduğunu unutmamak gerekir-. Zerdüşt karakteriyle “*Beni anlamıyorlar; ben bu kulakların dinleyeceği ağız değilim.*”¹⁸⁹ cümlesini kurarak aslında çağdaşlarına haykırmıştır.¹⁹⁰

Friedrich Nietzsche’nin felsefesi *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde ikircikli bir yapıya bürünmüştür. Figürleri yarı hasta yarı acı içerisinde, bir kısmı alaycı bir diğeri toplumdan üstün haldedir. Bu eserde dini hayatını ve duygusal boşluklarını analiz edebilir düzeyde olduğunu gösterir. Çocukluğundaki dini hayatını sancılı bir süreçte atlatmış olması ve entelektüel birikimi bu eserde diyalog halindedir. Ayrıca onun için

¹⁸⁴ Daniel, s. 85.

¹⁸⁵ Jung, s. 579.

¹⁸⁶ Nietzsche, Güç, s.55.

¹⁸⁷ Tanıl KILIÇ, Tanıl, Liderlik Üzerine Bir Analiz, **Hastane Dergisi**, Yıl:3, Sayı:15.

¹⁸⁸ Jung, s. 787.

¹⁸⁹ Nietzsche, *Böyle Buyurdu*, s.21, 6.pasaj.

¹⁹⁰ Jung, s.594, 602, 604.

din, babasıyla eşdeğer bir öneme sahiptir. Babasını aniden kaybetmesi ise onun dinden yavaş ve acı içindeki kopuşunu tetiklemiştir.¹⁹¹ Ayrıca bu eser Friedrich Nietzsche'nin duygusal boşluğunu okuyucularına hissettirmektedir. Onun kadınlarla kurduğu ilişkilerde duygusal boşluğu giderme isteği vardı. Ayrıca arkadaşlık kurduğu her kadın dikkatle incelendiğinde feminizm savunucusudur. Yani Friedrich Nietzsche için özgür ruhludur.

Friedrich Nietzsche bir kültür eleştirmeni olarak yaşadığı çağda kadınların özgür bir ruha sahip, güçlü bireyler olmasının zor olduğunu düşünüyordu. Ancak onun tanımında ideal kadını Cosima Wagner'di. Friedrich Nietzsche erkeğin içindeki oyuna hitap etmesini bilen kadını zeki sayıyordu. Bu tarz kadınların üstün olduğunu, üstün erkeklerle evlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Friedrich Nietzsche bu görüşlerinden dolayı feminist bir düşünür olarak algılanmıştır. Ancak onun kadın hakkındaki düşüncelerini patolojik bulan bir grup da mevcuttur.¹⁹² Görüşlerinin aşırılığını çok kez reddedilmesine ve Lou Salome etkisiyle yakından ilintilidir.¹⁹³

Friedrich Nietzsche'nin hissettiği yalnızlık farklı haplara – aldığı eğitimden dolayı bu haplar reçetelidir - veya kokain gibi maddelere yönelmiştir. Ancak hastalığını tetikleyen durumların olduğunu da unutmamak gerekir. Gittiği her doktor dinlenmesini, daha az okumasını ve daha fazla beslenmesini mutlaka önermiştir.

17 Ocak 1889 yılında Jena kliniğine yatırıldığında kilo almıştı. Fiziksel olarak umut vaat eden bir görünüme sahip olsa da zihinsel olarak sağlıklı düşünemiyordu ve elbette nevrotik sürecin başladığı aşıkârdı.¹⁹⁴ Bir yıl içinde dört sene boyunca yazdığı mektuplardan daha fazla mektup yazmıştı. 1 Aralık 1888 ile 6 Ocak 1889 arasında yazdığı mektup sayısı 1885-1888 yılları arasında yazdığı mektup sayısını geçmiştir. İmzalarında ise kendini Bismarck, Frometin, Sezar, Deccal, çarmıhtaki Dionysos, Cumberland Dükü, Alman İmparatoru, Cosima Wagner'in kocası olarak tanıtmıştır. Franz Overbeck onu kliniğe götürmeden Friedrich Nietzsche'nin hareketlerinin oldukça tutarsız olduğunu gözlemlemiştir. Örneğin dışkısını odasının çekmecelerine saklıyor, aniden gülmeye başlıyor veya ağlayabiliyor, çoğu arkadaşını – annesi de dâhil olmak üzere- tanımıyordu, çocukça

¹⁹¹ Jung, s.439-440.

¹⁹² Jung, s.542.

¹⁹³ Nietzsche, İnsanca s.242- 246.

¹⁹⁴ Jung, s.531.

düz cümleler kuruyor, geceleri onu öldürmek isteyen birinin varlığından söz ediyor, ani öfke patlamaları ve uykusuzluğu devam ediyordu. 1891 yılında el becerisini yitiren Friedrich Nietzsche ve piyano çalamadı, ardından yatağa ve tekerlekli sandalyeye mahkûm kalmıştır.¹⁹⁵

Friedrich Nietzsche' nin hastalığı hızla ilerlerken ünü de Torino' da bulunduğu sırada mektuplaştığı George Brandes aracılığıyla yayılmıştır.¹⁹⁶ George Brandes Kopenhag üniversitesinde derslerinin bir bölümünün Friedrich Nietzsche 'nin fikirlerine ayırmıştır. Ayrıca Avrupa dışında Rusya, New York gibi coğrafyalardan mektup alması ise George Brandes sayesinde olmuştur.

Friedrich Nietzsche hastalıklarıyla boğuşurken şöhretin farkında olan bir isim vardı: Elizabeth Nietzsche. Elizabeth Nietzsche daha önce de bahsettiğimiz gibi oldukça tehlikeli bir kardeşti.

Ağabeyini bir dinin kurucusu, kendisini ise bir peygamberin koruyucusu ilan etmiştir. Paraguay'da eşi öldükten kısa bir süre sonra Almanya'ya kesin dönüş yapan Elizabeth Nietzsche 18 Kasım 1893' te annesinin evinin giriş katını bir müze gibi ağabeyin eserleriyle donatmıştır.¹⁹⁷ Daha sonra Meta von Salis' in, Friedrich Nietzsche'ye konaklaması için verdiği evi onun izni olmadan düzeni ve dekorunda bazı değişiklikler yapmış, hizmetçilerin dolaştığı görkemli bir mabede çevirmiştir.1930 yıllarında Nazi subaylarının uğrak yeri olan bu sözde mabet Elizabeth Nietzsche için bir gelir kaynağını olmuştur.

Friedrich Nietzsche 1898 yazında üst üste felçler geçirdi ve 25 Ağustos 1900 yılında vefat etmiştir. Elizabeth Nietzsche, ağabeyinin Sils Maria'daki Chaste yarımadasına gömülme vasiyetine rağmen Röcken Kilisesinin yakınına defnetmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Young, s. 839.

¹⁹⁶ Young, s. 615.

¹⁹⁷ Young, s. 836.

¹⁹⁸ Young, s. 839.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİHİLİZM NEDİR?

Bir önceki bölümde Friedrich Nietzsche'nin hayatından bahsettik. Bu bölümde ise özellikle Friedrich Nietzsche ile popülaritesini koruyan nihilizm kavramından bahsedeceğiz. Friedrich Nietzsche yaşamı boyunca hiçliği veya toplumun algıladığı değersizlik kavramını savunmadı. O, gençliği ve yetişkinliğinde anlam bulmayı amaçlayan bir düşündü. Anlam tanımını yapabilmek için ise insan yaşamındaki anlamsız ve değersiz noktaların tanımını yapmaya çalıştı. Ancak onun bu konuda yapmış olduğu tüm tanımlar zamandan ve toplumdan bağımsız değildi. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü nihilizm kavramının sadece Friedrich Nietzsche ile sınırlı kalmadığını göstermektir. Buna ek olarak ise yine bu kavramın Friedrich Nietzsche'nin hayatından bağımsız ele alınamayacağına kısaca değinilecektir.

3.1. NİHİLİZMİN KISA BİR TARİHİ

Nihilizm; bireyi ve bireyi ilgilendiren anlamın, değer, isteklerin yokluğunu ifade eder. Latince *nihil* kelimesinden türeyen bu kavram yaşama dair tüm değerleri kökten reddeden, eylemlerin, yapıp etmelerin bir anlamı olmadığını savunan felsefi görüştür.¹⁹⁹ Tek bir ilkeyi benimsemeyen, bir düşünce sisteminin yanlış veya doğruluğunu analiz etmeyen ve bu konuda herhangi çaba göstermeyen nihilist düşünce, temelde tüm otorite ve benzeri sistemlerin de anlamsız olduğunu savunur. Bununla birlikte nihilizm bilginin, ontolojinin ve değer tanımını yapmamıştır. Bundan dolayı bu düşünce sistemi şüphecilik veya kötümserlik ile karıştırılmamalıdır.

İlk çağ filozofları *arkheyi* tanımlarken yaşamın her noktasından şüphe duyuyorlardı. Onların tanım arayışı bilemediklerinden değil, var olan şüphelerinden kaynaklanıyordu. Çünkü bir ilkeyi tanımlamaya çalışmak yeterli şüpheyle gerçekleşmektedir. Bundan dolayı İlk çağ filozoflarının tanımı su, ateş veya başka

¹⁹⁹ Abdülkâki Güçlü ve diğerleri, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.1605.

kavramlarla ifade edilse de hedeflenen nokta ortadaki belirsizliği kaldırmak, hiçliği yok etmektir.²⁰⁰

Kuşkuculuğun önemli isimlerinden Elisli Pyrrhon, bilgiye ulaşmanın imkânsız olduğunu, görüş belirtmenin insanı asıl gerçekliğe hiçbir zaman ulaştıramayacağını savunmuştur. Aslında Pyrrhon'un şüpheci düşüncesi Aristoteles ve Platon'un karşıt fikirlerinden beslenmiştir. Buna ek olarak Aristoteles ve Platon'a aykırı davranan sofistlerin kullandığı yöntem ise daha çok devlet mecralarını, etik ve toplumsal sorunları hedef almıştır.

Sofistler ise belirli bir ücret karşılığında felsefe yapan kişiler gibi kötü bir üne sahip olsalar da *rölativizm* ve *kuşkuculuk* adına önemli katkıları olmuştur. Özellikle sofist Gorgias nihilist düşüncenin fikir insanı olarak kabul edilmiştir. Empedokles' in öğrencisi olan Gorgias rölatif düşünceyi ve bilginin göreceliğini şu şekilde aktarmıştır: “Hiçbir şey yoktur, bir şey varsa bile bilinemez, bilinse bile başkalarına aktarılamaz.” Bu cümlesiyle Gorgias'ın düşünce sistemi yaşamda hiçbir değer olmadığı, mutlak bilginin ise bilinmeyeceği üzerine kuruludur. Dolayısıyla elde kalanın ancak ikna yöntemi ve düşüncelerin insanlara aktarma şekliyle ilintili olduğunu savunmuştur.²⁰¹

Sofistlerden Protogoras ise bilgilerin duyuma dayandığını, duyumların ise bireye göre değişkenlik göstereceğini, bundan dolayı ise mutlak bilginin asla mümkün olmadığını dile getirmiştir. Protogoras bilginin mutlaklığından ziyade bireye sağladığı faydanın daha önemli olduğunu iddia etmiştir. Protogoras bu düşüncesinde Herakleitos'un akış öğretisinden etkilenmiştir. Herakleitos ise her şeyin sürekli bir oluş halinde olduğunu, varlıkların sabit kalmayacağını iddia etmiştir.

Bilginin, değer ve yaşama dair olan birçok konunun şüphe üzerine kurulu olması insanoğlunu farklı yaklaşım ve ekollere yöneltmiştir.

Felsefe tarihinde Sokratesçi okullardan biri olan *Kinik* okulunun²⁰² savunduğu düşünce sistemi ileride Arthur Schopenhauer'ın *pesimizim*²⁰³ anlayışıyla

²⁰⁰ Recep Külçü, “Thales’ten Günümüze Arkhe Arayışı”, *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 1-10, 2016.

²⁰¹ Nurten Kiriş Yılmaz, *Sofistler Sofist Miydi?*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, Sayı:25, ss.163-178.

²⁰² Mehmet Önal, Emin Çelebi, “Kendine Yetme Erdemi Olarak Aylaklık: Kinikler Örneği”, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Cilt:6, No:2020.

veya bilginin asla mümkün olmayacağını savunan *agnostisizmle* benzerlik gösterse de bu alanlar birbiriyle karıştırılmaması gereken alanlardır.²⁰⁴ Çünkü Kinikler dünyevi tüm gereksinimlerini rafa kaldırmış, toplumsal yaşamdan kendini soyutlamış insanların geliştirdiği düşünce sistemidir. Bu konunun en meşhur örneği fiçıda yaşamını sürdüren *Diyojen'dir*. Diyojen tüm gününü fiçıda geçiriyor, yanına gelen insanları kovuyordu. Fiçıdaki yaşantısının erdemli hayata götüren bir yol olduğunu savunuyordu. Ayrıca Diyojen çevresinde olan biten her şeyin farkında ancak buna rağmen bireysel yaşamayı tercih etmiş bir filozoftur. Diyojen'in savunduğu düşünceyle, 19. Yüzyıl felsefesi Alman filozofu Arthur Schopenhauer'ın savunduğu pesimist düşünce birbirinden farklıdır.

Friedrich Nietzsche Arthur Schopenhauer'dan etkilenmiştir. Arthur Schopenhauer bireyin zihin dünyasını hiçe indirgemiş ve bireyi sosyal hayattan koparıp onu pasifize etmiştir. Friedrich Nietzsche ise onun yaşamı olumsuzlayan tarafının aşılması gereken bir nokta olduğunu savunmuştur.²⁰⁵ Çünkü Friedrich Nietzsche aşılması gereken her şeyin insanı güçlü kıldığını düşünmüştür. Bu bağlamda felsefesinin büyük bir kısmını *Güç İstenci* üzerine kurmuştur. Ancak Arthur Schopenhauer'ın gerçek bir güç felsefesinden uzak düşüncesi kendisinden etkilenen Friedrich Nietzsche'yi bambaşka bir noktaya götürmüştür.

Friedrich Nietzsche yaşamı olumsuzlayan tüm etmenlerin yeniden tanımlanması (*Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi*)²⁰⁶ gerektiğini düşünen bir kültür kuramcısıdır.²⁰⁷ Ayrıca günlük hayatta olguların ya da duyguların yeniden değerlendirmesinin birey üzerindeki kötümser bakış açısını ortadan kaldıracağını iddia etmiştir. İnşa edilen tüm değerlerin ise egemen güce ait olacağı görüşündedir. Dolayısıyla birey güçlü ve üstün ise mevcut değerler sisteminde bir revize yapabilme kabiliyetine sahiptir. Aynı zamanda düşüncesini topluma entegre edebilme gücünü de kendisinde bulmuş demektir.²⁰⁸ Bu bağlamda Friedrich Nietzsche, efendi ahlakının güç istenciyle dolu insana işaret ettiğini, onun yaşamı olumlayan tavrının

²⁰³ Nietzsche, *Güç*, s.43, 45,76,81.

²⁰⁴ Sebahattin Çevikbaş, Nietzsche ve Nihilizm Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, "Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, Cilt: 15, Sayı:2.

²⁰⁵ Nietzsche, *Güç*, s.77.

²⁰⁶ Nietzsche, *Güç*, s.70-71.

²⁰⁷ Uluğ Utku, **Nietzsche'de Nihilizm Problemi**, Felsefe Arşivi, Cilt: 0, Sayı:16, 2014.

²⁰⁸ Jean Baudrillard, çev. Oğuz Adanır, **Simülakrlar ve Simülasyon**, Ankara, 2011, s. 214- 221.

halka geçebilecek potansiyelde olduğunu savunmuştur. Ancak zayıfların edinmiş olduğu ahlak ve değer tanımları silik ve güçsüzdür. Zayıflar ise ideale ihtiyaç duyan kimselerden oluşuyordu. Friedrich Nietzsche zayıfları yerine ideali gerçekleştirecek güçlü bireylerin tanımları yeniden değerlendirmesini uygun buluyordu. Bundan dolayı efendi ahlakı kendini güçlü bulan insanların ahlakını temsil ediyordu.²⁰⁹

Güç İstenci kitabında da belirttiği gibi Friedrich Nietzsche nihilizmin/ yoksayıcılığın aşılması gereken bir konu olduğunu iddia etmiştir.²¹⁰ Ayrıca gücü hisseden her birey, kendi tanımlarını yapabilecek kapasitededir. Tanımlarını yapan bireyler ise ahlak sistemlerini kendileri oluştururlar. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'ye göre evrensel bir ahlak yasası yoktur.²¹¹

Friedrich Nietzsche var olan tanımları bireyin doğasına uygunluğuyla açıklamıştır. Ona göre birey kendi tanımını yaparken evrensel bir değer taşıma kaygısı gütmemiştir. Ancak yaygın kanı ahlakın evrensel bir değer taşıması gerektiği yönündedir. Ahlakın evrensel olması ise toplumu tarihsel süreçte farklı noktalara sürüklemiştir.

Friedrich Nietzsche'nin ahlak konusundaki keskin düşüncesi direkt dinin reddini akıllara getirmiştir. Ancak dinin kiliseyle birlikte yüzyıllardır süren bir otoritesi vardır. Bundan dolayı sadece Tanrı'nın reddi üzerine kurulan bir nihilizm algısının olmaması kaçınılmazdır.

Ancak bazı nihilist düşünürlere göre bilimsel veriler dışında her şey bir hiçtir. Bazı düşünürlere göre ise bilimsel veriler hiçtir ve tüm olasılıklar yok sayılmalıdır. Bu ayrıntıyı vermemizin sebebi nihilizmle ateizmin aynı fikri savunduğunu iddia eden kimselerin varlığından kaynaklanıyor. Nihilizm, dinsel bir reddi içinde barındırmasına rağmen, ateizm daha küresel bir reddediş üzerine kuruludur. Ayrıca ateizm temelde Tanrı'nın reddidir ancak nihilizm daha çok felsefi bir kavramdır ve tanımların kendisiyle ilgilenir.²¹²

Friedrich Nietzsche'nin toplumu ilgilendiren kavramlara yönelmesi toplumdaki bazı kuralları revize etme çabasından kaynaklanır. Onun başkaldırısı, kavramlara tekrardan yönelme isteği, basit anlamda toplumla yüzleştiğini gösterir.

²⁰⁹ Nisa Keleş, "Nietzsche' de Nihilizm ve Güç İstenci İlişkisi", *İki Aylık Felsefe ve Filoloji Dergisi*, (heindik), Yıl:2, Sayı:10.

²¹⁰ Nietzsche, Güç, s.38.

²¹¹ Jung, s.1027.

²¹² Nietzsche, Güç, s.30,33,34.

Çünkü Friedrich Nietzsche kiniklerdeki gibi tembelliğin, boş vermişliğin içerisinde kaybolan bir düşünür değildir. Buna ek olarak pesimistlerin benimsediği yazgı ve kabullerini de benimsememiştir. Dolayısıyla kendi fikirlerini bu noktadan bağımsız bir şekilde geliştirmeyi amaçlıyordu.²¹³

Nihilizm; değerlerin yıkılışı ve yeniden değerlendirmesini gündeme getiren bir konu başlığıdır. Friedrich Nietzsche ise ortaya çıkan boşluğu doldurma gayretindedir. Ahlaki yıkılışı, Tanrı'nın ölümü toplumun üzerinde kendini farklı şekilde hissettirmiştir. Değerler yıkılmıştır, peki ya sonra birey/ toplum ne yapmıştır?

Friedrich Nietzsche'ye göre birey/toplum bu boşluğu iki seçenikle doldurmuştur: *Aktif nihilizm, pasif nihilizm*.²¹⁴

*Pasif nihilizm*²¹⁵ bezgin ve bitmiş insanı temsil eder. Olaylar karşında güçlü kalamayan ve sıkkin bireye hitap eden bir bakış açısıdır.²¹⁶ İçindeki mücadele duygusunu kaybetmiş, enerji ve güce inancı zayıf bireyin anlam dünyası yoktur. Ayrıca pasif nihilizmin Budizm diniyle örtüşen bir anlayıştır. Budizm de amaçtan yoksun, değer kavramı oturmamış bireyin gücünün ve enerjisinin tükendiğini gözlemleyen Friedrich Nietzsche kendi kendini yok eden bu bakış açısının bireyi sağlıklı bir notaya götürmediği fikrindedir. Çünkü Friedrich Nietzsche için güç ve gücün etrafında şekillenen her durum daha mantıklı ve yaşama uygundur.

*Aktif nihilizm*²¹⁷ ise bezgin olmanın aksine saldırının en güçlü halidir. Pasif nihilizm gibi kendi kendini yok etmez aksine yok edici bir özelliği içinde barındırır. Friedrich Nietzsche için aktif nihilizm genel bir hali ifade etmelidir. Çünkü aktif nihilizm güçlü olanı veya gücü içinde barındırır, bu durum da hayatı daha yaşanabilir kılar.

O, Hristiyan Tanrısını öldürdüğünde de Tanrı ve halkla yüzleşmiş, fikrinin arkasında durmuş ve o fikirle yaşayacak gücü kendisinde bulmuştur.²¹⁸ Ancak pasif nihilizm Tanrı ve değer kavramını ortadan kaldırmasıyla birlikte hiçbir gücü kendisinde bulamayan kişilerin girmiş olduğu yorgun ruh halinden başkası değildir.

²¹³ Birol Dok, **Nietzsche' nin Nihilizmi**, Motto Yayınları, İstanbul, 2019, s.85.

²¹⁴Nietzsche, Güç, s.37.

²¹⁵Dok, Nihilizm, s. 87.

²¹⁶Nietzsche, Güç, s.38.

²¹⁷Dok, Nihilizm, s. 85.

²¹⁸ Mazlum Dürre, **Nietzsche' nin Nihilizm Söylemi**, Felsefe Arşivi, Sayı:52, 2020.

Friedrich Nietzsche kültür eleştirilerinde, kavramların zaman zaman günlük yaşantıda karşılık bulunmadığını bundan dolayı kavram veya değerlerin tekrar ele alınması gerektiğini savunmuştur. 19. Yüzyılda sergilemiş olduğu cesaret ve kanalizе ettiği güç anlayışındaki tutkusu onun ünlü bir düşünür olmasını sağlamıştır.

Kaynaklar Friedrich Nietzsche'den önce Friedrich Heinrich Jacobi isimli düşünürün nihilizm terimini kullandığını gösterir. Ancak Friedrich Heinrich Jacobi içinde bulunduğu çağda ses getirememiştir. Bu konuda ses getiren coğrafya Rusya'dır.²¹⁹

Nikolay Nadezhdin Moskova Din Akademisi'nden mezundur. Ayrıca bu düşünür *nihilizm* terimini Rusya' da tanınmasına yol açmıştır. Özellikle sosyal, siyasal alanda kendini hissettiren nihilist düşünce Rus gençlerin arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Batı dünyasında henüz duyulmayan bu terim bir toplumda farklı anarşilere yol açmıştı. Nikolay Nadezhdin ise bir makalesinde nihilizmi Puşkin karakteri için kullandı. Ayrıca Ivan Turgenev'in yazmış olduğu *Babalar ve Oğullar* eserindeki Bazarov karakteri nihilizm teriminin halka inmesini sağlayan eserdir.²²⁰

Nihilizm sadece edebiyat ve sanat alanında gözlemlediğimiz bir terim değildir. Aynı zamanda toplumun siyasal noktalarında da varlığını sürdürmüştür. Örneğin Çar II.Alexander'ın hükümdarlık anlayışı felsefi temelde şüpheciliğe yakındı. Vefatından sonra şüpheli tavrı, halkta toplumsal düzene başkaldıranların çoğalmasına yol açmıştır. Daha sonra kendisinin öldürölmesiyle beraber nihilizm terimi siyasal bir zemine doğru kaymıştır.

Edebiyat, sanat ve siyasal alanda gözlemlediğimiz nihilizm terimi Friedrich Nietzsche'nin felsefesindeki bazı kavramları anlamamızı sağlar.

Örneğin Dostoyevski'nin başkahramanı Raskolnikov'da hissettiğimiz nihilistik düşünce Friedrich Nietzsche' nin Solgun Benizli Adam²²¹ metaforu ile birebir örtüşmektedir.²²² 1866 yılında bu eseri yazan Dostoyevski ile Friedrich Nietzsche'nin aynı zihniyete sahip düşünürler olduğunu düşünmemeliyiz. Aralarındaki bu benzerlik ise okurlarına şaşırtıcı gelmemelidir. Çünkü Friedrich

²¹⁹ Ahmet Muhammet Çakar, Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tipi ve Nihilizm, **Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi**, Cilt:7, Sayı:16, 2021.

²²⁰ Mustafa Aydemir, "Ret ve İnkârın Kıskaçındaki Nihilist Karakterler: Bazarov ve Suat", **Uluslararası Türkçe veya Türk Dili Edebiyatı ve Tarihi Dergisi**, Cilt:8, s.123-138, 2013.

²²¹ Jung, s. 416- 419.

²²² Young, s. 676.

Nietzsche'nin Dostoyevski'nin varlığından haberi yoktu. Dostoyevski'yi duyduktan sonra ise onun bir psikolog gibi gözlem yaptığını dile getirmiştir.²²³ Ayrıca aralarındaki bu bağlantı bazı düşünürlerin araştırma konusu haline gelmiştir.²²⁴

Nihilizm; İlk çağ felsefesinde ve 1800' lü yılların edebiyat ve sanat alanlarında kendine bir temsilci bulmuştur. Örneğin; Ludwig Andreas Feuerbach, Henry Thomas Buckle, Albert Camus, Max Stirner, Jean Paul Sartre ve Herbert Spencer, Neyzen Tefik ve Arthur Schopenhauer gibi isimler nihilizm kavramdan etkilenmiştir.²²⁵

Modernizmin öncü isimlerinden René Descartes'in felsefesi nihilizm ile ilgilidir. Varlık hakkında düşüncelerini dile getiren filozof varlığını düşünce yoluyla açıklamaya çalışmış, açıkladığı noktanın yaşamına anlam kattığını vurgulamıştır. Bunlara ek olarak ise René Descartes'in "*Düşünüyorum, o halde varım/ Cogito ergo sum*" cümlesi yöntem bilimsel olarak bilginin var ve ulaşılabilir olduğunu vurgular. Ayrıca bu cümlesiyle şüphecilerin bilgiyi mümkün görmemelerini eleştirmiş, nihilist düşünürlerin ise metodu bakımından yetersiz görmüştür. Çünkü René Descartes'e göre kuşku duyulmayan tek şey, o an içinde düşünülen konudan ibarettir. Bundan dolayı birey aslında şüphe duyamaz ve anlamsızlığı savunamaz. Düşünce ve algı bireyin zihnindedir. Dolayısıyla René Descartes'e göre temelde, düşüncenin imkânsızlığı ihtimal dâhilinde değildir.

René Descartes'in düşünce sistemi Friedrich Nietzsche'nin kavramları değerlendirişi biçimi örtüşmekle beraber bu konuda metotları benzerlik gösterir. René Descartes'e göre bireyin algıladığını doğrudan bilinç eşiğine taşıması her kişiye özgü bir zihin etkinliğidir. Buna göre her duyuş aslında olabilecek tüm ihtimalleri ortadan kaldırır. René Descartes'in çağına kadar insanların birçoğu bilginin mutlak yapısı yerine Tanrı'nın varlığını koymuşlardı. Ardından Friedrich Nietzsche bahsedilen o mutlak yapıyı herkesin kendi elleriyle öldürdüğünü dile getirmiştir. Bireyin duyuş ve hissin ön planda olduğu düşünce sistemini savunmuştur. Bu

²²³ Friedrich Nietzsche, **Putların Alacakaranlığı**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, 2020, s.95.

²²⁴ Lev İsaakoviç Şestov, **Dostoyevski ve Nietzsche Trajedinin Felsefesi**, çev. Kayhan Yükseler, Notos Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2017.

²²⁵ İsmail Bülbül, "Osmanlı Belgelerine Göre Rus Nihilistler", **Rusya Araştırmaları Dergisi**, Sayı:5, 2021.

yönüyle iki düşünür de bireyi ve bireyin algıladığı dünyayı ön planda tutmuştur. Kısacası nihilizmin insan doğasına uygun olmadığını dile getirmişlerdir.²²⁶

Friedrich Nietzsche'nin René Descartes'ten fazla odaklandığı nokta mutlak ezbercilik yerine özgür düşünme üzerineydi. Birey, kavramları asla yeniden ele almıyor, revize etmeyi düşünmüyordu. Friedrich Nietzsche'nin amacı ise modern insanın tanım yapamama sorununu çözmektir.²²⁷ Ardından ise karşılaştığı diğer problemlerle nasıl baş edilebileceğinin yöntemini sunmaktı. Toplumda karşılaşılan problem karmaşasını görmezlikten gelmek Friedrich Nietzsche'nin düşünce sistemine göre daha büyük sıkıntılara yol açmaktadır. Eğer kavram kargaşası çözülmez, birey kendisiyle yüzleşmekten kaçarsa daha büyük krizler ortaya çıkacaktır. Ayrıca Friedrich Nietzsche'nin her şeyi reddettiği bir felsefe anlayışı yoktur. Onun yoksayıcılık anlayışı var olanı revize etme üzerine kuruludur.²²⁸

Felsefesini cesur temeller üzerine kurmuş ve radikal bir kişiliğe sahip Friedrich Nietzsche toplumdaki sorunlarla birebir yüzleşmiştir. Ayrıca bu radikal tutumunu Batının yüzyıllardır iliklerine kadar işlemiş monistik çileci anlayışı da tetiklemiştir.²²⁹ Tüm dünyayı içine almış bu muhafazakâr tutum yüzyılların getirmiş olduğu bir gelenektir. Kilise hariç doğruyu dile getiren her kişi veya canlı ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla Friedrich Nietzsche'nin keskin geçişlere sahip olması çocukluk ve gençlik dönemlerinde karşılaştığı Hristiyan muhafazakâr geleneğe bir tepki niteliğindedir. Ayrıca Friedrich Nietzsche'nin doğumuyla birlikte alevlenen bu zaman pek çok fikre gebe dir.²³⁰

Hemen hemen her çağda bu konuyla ilgili düşünürlerin hedefi kilisesiz, otoritesiz düşünebilme becerisini insanlara kazandırmaktı. Friedrich Nietzsche'de kurumların veya kuralların dışında bir felsefe sistemi oluşturmuyordu. Bununla beraber onun düşünce sisteminde çelişkiler mevcuttur. Örneğin kadınların üniversitede rol alabilmeleri için tüm benliğiyle bu konuya yoğunlaşırken bir zaman sonra kadınları şeytan olarak görüyordu. Aslında bu bağlamda Friedrich Nietzsche tam olarak

²²⁶ Nietzsche, Güç, s.482.

²²⁷ Nietzsche, Güç, s.363-372.

²²⁸ Connolly William E. , **Kimlik ve Farklılık**, (çev. Ferma Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 110.

²²⁹ Deleuze, Felsefe, s.175.

²³⁰ Nietzsche, Güç, s.129.

zamanın ruhunu yansıtan bir düşündürdür. Yıkımın insan için gerekliliğinden bahsederken, ruhu yeniden inşa etmek için temel noktaları da göstermiştir.

Nihilizmin insan doğası için gerekliliğini, varlığın yok oluşu savunmasının temel amacının aslında bir anlam inşa etme üzerine kurulu olduğunu savunan Friedrich Nietzsche kendi hastalıklarını da iyileşmeye bir basamak olarak gören derin bir düşündürdür²³¹

İnsanı, doğasına yabancılaştıran medeniyeti insan doğasına uygun görmeyen Jean-Jacques Rousseau'nun kültür eleştirisi de kalbin gerçeği üzerine kuruludur. Yani J.J. Rousseau'da insanı içsel dünyasına yabancılaştıran kurumlara karşıdır. Kurumlar arasında varlığını sürdürmeye çalışan insanoğlu ise bir çöküştedir/dekadans.²³²

Dekadans 19. yüzyılda Fransızların natüralistlere karşı kullandığı bir terimdir. Yıkımı, çöküşü ifade eden bir sanat akımı olarak ortaya çıkan dekadans Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde de vardır.²³³ Ona göre dekadans kavramını en iyi temsil edenler çileci rahipler ve Yahudilerdir. Eserlerinin çürüme, hastalık, çürük, bezginlik, kötümser gibi konu başlıklarından oluşması dekadans kavramından bağımsız değerlendirilmemelidir. Ayrıca Friedrich Nietzsche dekadans kavramını postmodernist toplumda her bireyin geçirmek zorunda olduğu bir aşama olarak görmüştür.²³⁴

Araştırmacıların postmodernizmin²³⁵ dedelerinden biri olarak kabul ettiği Friedrich Nietzsche'nin olguları değerlendirmesi tamamen kavramlar üzerinedir ve ruhu temel almıştır. Örneğin felsefe tarihinde Gottfried Wilhelm Leibniz monadlarıyla ne ifade etmeyi amaçlamışsa Friedrich Nietzsche ruh, tin veya son zamanlarda aşına olduğumuz psikolojiyi tanımlamaya çalışmıştır. Modern psikoloji tarihinde bu kavramlara en yakın konu ise Sigmund Freud'un çalıştığı bilinç üzerinedir. Bu bağlamda Sigmund Freud'un *Bilinçaltı* eserinde geliştirdiği düşünce sistemi tarihten ya da felsefeden bağımsız değildir.²³⁶

²³¹ Nietzsche, *Güç*, s.30- 33.

²³² Emrah Akdeniz, "Nietzsche'de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Sayı:15, s.111-126.

²³³ Friedrich Nietzsche, **Güç İstenci**, çev. Sedat Uzman, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.39.

²³⁴ Nietzsche, *Güç*, s.48-49.

²³⁵ Kasım Küçükalp, **Nietzsche ve Postmodernizm**, Kibele Yayınları, İstanbul, 2017.

²³⁶ Sigmund Freud, **Bilinçaltı**, çev. Ahmet Necip Yılmaz, Yason Yayınları, Ankara, 2020.

3.2. NİHİLİZMİN ÇEŞİTLERİ VE EVRELERİ

Nihilizm topluma ait bir konu olduğu için alanlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Nihilizmin çeşitleri aşağıdaki gibidir.

1. Epistemolojik (Bilgi Felsefesi) Nihilizm: Bilgi ve bilginin kendisini elde etmek mümkün değildir. Felsefe tarihindeki şüphecileri akıllara getirir de temelde bilginin imkânsızlığı üzerine kurulu bir anlayıştır.

2. Mereolojik (Mantıksal) Nihilizm: Epistemolojik nihilizmle örtüşen bu anlayış bilginin var olmayacağının aksine algılanan her fenomenin birer yanlış örüntüden ibaret olduğunu, bundan dolayı insanın yanılsamalarla dolu bir evrende yaşamını sürdürdüğü anlayışı üzerine kuruludur.²³⁷

3. Varoluşsal Nihilizm: Hayatın tamamıyla anlamsız olduğu düşüncesini benimseyen bu anlayış bireyin kendi içindeki sancıyı hissetmesiyle kötümser bir bakış açısına sahip olmasını tetiklemektedir.

4. Ahlâki (Etik) Nihilizm: Ahlakın toplumsal hayatta herhangi nesnel bir temele oturmamasıyla beraber olabilecek tüm değer ve yargıların yanlış olduğunu savunan düşünce sistemidir.

5. Kozmik (Metafizik) Nihilizm: Görünür âlemde hiçbir şeyin tesadüfle açıklanmayacağını, fizikötesi âlemin ise asla mümkün olmayacağını savunan nihilist düşünce sistemidir.

6. Siyasi Nihilizm: Bu akım her nihilist düşünce sistemi gibi tüm değer ve yargıların reddi üzerine kuruludur. Ancak 1860'lı yıllarda Rus gençlerinin hükümete karşı yaptığı ayaklanmalar, ardından gelen Rus edebiyatı kahramanları nihilizm akımını tamamen siyasileştirmiştir. Ayrıca ahlaktan ziyade devlet otoritesini temele alan bir düşünce sistemine zaman içerisinde evrilmiştir. Temel bir düşünce yapısına sahip bu akım gençler arasındaki popülaritesiyle beraber yönünü siyaset alanına çevirmiştir. Ayrıca bu anlayış devlet tarafından yönlendirilmeye çalışılsa da siyasi cinayetlerin çözümlenmesinde kullanılmıştır.²³⁸

²³⁷ Sigmund Sigmund Freud, **Bir Yanılsamanın Geleceği**, çev. Kamuran Şipal, Say Yayıncılık, İstanbul, 2017.

²³⁸ Yonca Gökarp, **Siyasal Felsefede Nihilizm ve Nietzsche**, Gece Kitapçılığı Yayıncılık, Ankara 2019, s.93.

Friedrich Nietzsche' nin nihilizm konusunu ayrıntısıyla araştıran, evrelerini ise bir derinlikler tipolojisi olarak isimlendiren Gilles Deleuze'un psikolojik olarak sınıflandırdığı nihilizm evreleri aşağıdaki gibidir.²³⁹

1. Hınç Evresi:²⁴⁰ Deleuze bu evrede birey, yaşamını suçlamakta ve bununla birlikte yapabileceği tüm şeylerden kendisinin kopartıldığını düşünmektedir. Birey burada suçlanır, hataları yüzüne vurulur. Bu durumda tepki vermek ve kendini korumaya çalışan birey hırçınlaşır. Ancak belirtmek gerekir ki Gilles Deleuze'a göre hıncın ortaya çıkması için tepki tek başına her zaman yeterli değildir. Hınçta asıl olan etkin gücün kendi varlığını devam ettirebilmesidir. Ayrıca hınç, bireyin güçlü olup olmamasıyla da yakından ilgilidir. Bu bağlamda aslında zayıf bireyler kendilerini güçlü bireylere karşı bu duyguyla motive etmektedirler. Friedrich Nietzsche'nin güç söylemi bu evreyle birebir örtüşmektedir. Yani hınç zayıflara aittir ve güçlülere karşı savunmada kullanılmalıdır.

2. Vicdan Azabı Evresi: Birey bir önceki evrede hatasının farkına varır. Yaptığı hatayı içselleştiren birey kendini suçlu hisseder. Suçunu gizlemenin aksine suçuyla yüzleşmeye çalışan birey kendini dinlerin ortak paydasında bulur, birey artık günahkârdır. Özellikle Hristiyan dinindeki ilk günah fikrini zihnine yerleştiren bireyin bu girdaptan kurtulması zordur. Bu evrede din bireyi kucaklamaktan ziyade kusurlarını ortaya çıkaran bir pozisyonudadır ve birey için sadece kurallarını sıralar. Birey suçluluk duyduğu şeyden ötürü kurallara uyamama çekincesini de beraberinde içten içe yaşar ve kurallara uyamaz. Bireyin kurallara uymaması onu tekrar benzer bir çıkmaza doğru sürükler, vicdan azabının farklı bir yüzüyle onu karşılaştırır ve sorun çözülmez. Ayrıca bu evre ilk evrenin tepkisi konumundadır.

G. Deleuze bu evreye kadar Yahudi-Hristiyan merkezli bir sistem benimsemiştir. Ancak üçüncü evre itibariyle iki dinden de bağımsız bir sıralama devam edecektir.

3. Çileci İdeal: Bu evre acıyı merkeze alır. Ayrıca bireyi yaşamdan tamamıyla soyutlamış ve bireye kurtuluştan uzak bir anlayış benimsetmiştir. Yaşam sadece acıdan ibarettir. Birey bu evredeyken görünür dünyanın ötesinde bir âlemde yaşar, kendini çeşitli metotlarla – cinsel perhiz, oruç vs.- terbiye etmeye çalışır. Aslında bu evre tipik bir yabancılaşmanın da göstergesidir.

²³⁹ Gilles Deleuze, **Nietzsche ve Felsefe**, çev. Ferhat Taylan, Norgunk Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁴⁰ Diken, s.31.

4. Tanrı' nın Ölümü Evresi: Bu evrede öldürülen tanrı seçim için öldürülen tanrıdır. Ancak Reformasyon ile birlikte Tanrı' nın ölümü insan-tanrı arasındaki derin bir meseleye dönüşmüştür. Aslında ölen tanrının yerini İsa almıştır. Çünkü öldürülen Yahudi Tanrısıdır. Dolayısıyla öldürülen tanrı bireyi nihilizme götürmemelidir. Çünkü öldürülen tanrı bir diğerinin doğumuna sebep olmuştur. Bu evre yüceltme sonrası geri alma evresi olarak da isimlendirebilir. Ayrıca Tanrı'nın ölümü insanca değerlerin ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Birey değer, etik, ahlak gibi kavramlardan uzaklaşmamıştır. Friedrich Nietzsche *İnsanca Pek İnsanca* eserinde Tanrısız da değerlerin korunabileceğinden bahsetmiştir.

5. Son İnsan ve Batmak İsteyen İnsan: Bu evre sona erme evresi olarak da isimlendirilir. Birey ölen tanrısının ardından yaşamında anlamlı bir şey bulamaz ve var olan her şey ona değersiz görünmeye başlar. Bu noktadan sonra birey kendini yok oluşa bırakır, içinde yavaş yavaş hiçin özlemi oluşmaya başlar. Bu evrede bireye göre Tanrısız değerlerin bir önemi yoktur. Edilgin bir yaşamı benimsemeye ve o yaşama alışmaya başlar.

Friedrich Nietzsche modern aklın sınırlarını zorlayan bir düşündürdür. Sigmund Freud ise aklın irrasyonel düşünebileceğini, özgürleşebileceğini iddia etmiştir. Sigmund Freud insanın bilindiğinden farklı bir kişiliğe sahip olabileceğini savunmuştur. Bireyin üzerinde ciddi etkilere bırakan bu kuram, İlk Çağ'dan beri süregelen tek kavramda birleştirmektedir; şüphecilik. Dolayısıyla iki düşünürümüzün de ortak noktası varlık ve şüphe üzerine diyebiliriz.

Friedrich Nietzsche toplumun yıkımla yüzleşmesini sağlayan bir düşündürdür. Açtığı yaralar derin ve onarılmaz gibi gözükse de Friedrich Nietzsche felsefesini *übermensch* kavramıyla noktalamıştır.²⁴¹ Fakat Sigmund Freud insanı kendisiyle yüzleştirmiş, güdülerinin, ihtiyaçlarının topluma ters düşeceğini ve bunun çözümlenemez olduğunu iddia etmiştir.²⁴²

İki düşünürün de ortak paydada birleştiği bir kavram vardır: *Bastırma/ Gerileme/ Regresyon*.²⁴³ Modern toplumda şiddet, zulüm, hınç duyguları bastırılır ve birey bu hislerinden dolayı utanabilir. Bireyin bu duygu durumunu göz önünde bulunduran Friedrich Nietzsche ahlakın soy kütüğünü oluşturmayı amaçlamıştır.

²⁴¹ Young, s.422.

²⁴² Jung, 599- 607.

²⁴³ Nietzsche, *İnsanca* s.70.

Özellikle bellek oluşumunda, iyiyi ve kötüyü ceza kavramıyla öğrenen bireyin belleğini anlık isteklere göre oluşturamayacağını iddia etmiştir. Friedrich Nietzsche'ye göre kavramların kullanımı, koşullara göre değişkenlik göstermelidir. Burada Alman toplumunun katı kurallarla bir düzen inşa ettiğini göz önünde bulundurursak Friedrich Nietzsche'nin düşüncesini anlamlandırabiliriz. Sigmund Freud'a göre ise bireyin istekleri güdüsel ve anlıktır. Kontrolden çıkmış, haz odaklı hareket eden bilincin, mantık idaresinde olan katmandan farklı olacağını ayrıntısıyla kuramında temellendirmiştir.

Bir diğer benzerlik ise şu şekildedir: Friedrich Nietzsche *Apollon'da* kurumsal, imperyal düzleme karşılık yaşamı, bedeni olumlayan post-imperyal *Dionysos'a* karşı konumlandırmıştır.²⁴⁴ Sigmund Freud ise *Eros'u* yani bireyin doğumla beraberinde getirdiği haza karşılık ölüm, yıkım ve saldırganlığı temsil eden temel güdüyü yani *Tanatos'u* ele almıştır. Dolayısıyla nihilizm felsefeyi, toplumu ilgilendirmiş, psikolojiye de bu bağlamda kaynaklık etmiş bir kavramdır. Ancak Friedrich Nietzsche'nin, Sigmund Freud'un kuram ve kavramlarını beslemiş olması ise ayrı bir konu başlığıyla değerlendirilmelidir.

²⁴⁴ Jung, Psikolojik Tipler, s.444.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİŞİLİK NEDİR?

Çalışmanın son bölümünde psikolojideki temel kişilik tanımlarına değineceğiz. Ardından Carl Gustav Jung'un Dört Temel Psikolojik İşlevi kuramının kaynaklık ettiği Myres Briggs Tip Göstergesi'nin kişilik tiplerini vereceğiz.

4.1. PSİKANALİZ VE SONRASI KİŞİLİK TANIMLARI

Kişilik; bireyi diğerlerinden ayıran, kalıtsal veya çevresel etmenlerle birlikte bireyin edindiği davranış örüntüleridir. Duygu, düşünce gibi zihinsel faaliyetlerle birlikte, sosyal ve fiziksel tüm etmenleri içinde barındıran bu terim için çeşitli tanımlar yapılmıştır.²⁴⁵

Literatürdeki en yalın tanım ise yukarıdaki gibidir. Bununla birlikte kişilik, bireyin yegâne betimleme ve nitelik belirleme aracıdır. Bundan dolayı tanımdaki çeşitlilik makul karşılanmalıdır. Örneğin biri başka bir kişiyi cömertlik ve dürüstlük sıfatlarıyla tanımlarken, aynı kişiyi bir diğeri cimrilik gibi sıfatlarla tanımlayabilir. Gündelik yaşantıda yapılan kişilik tanımları psikoloji disiplinine ve kişilik psikologların araştırmalarına katkı sağlamakla birlikte net bir tanımın yapılmamasına da neden olmaktadır. Kısacası toplumun kullandığı kapsamlı tanımlar net bir kişilik tanımı değildir.²⁴⁶

Kişilik; genetik, çevresel tüm uyarıcıları içinde barındırır. Bu uyarıcılar bireyde farklı tepkilere yol açmakla beraber her bireyde kalıplaşmış halde bulunur. Örneğin birey saldırgan veya sakindir, asosyal veya sosyaldir.²⁴⁷

Kişilik iç ve dış etkilere bağlı gelişen bir süreci ifade eder. Bilim insanları kişiliğin genetik faktörler üzerindeki etkisi üzerine araştırma yapmıştır.²⁴⁸ Ancak çevre bireydeki genler üzerinde bir etkiye sahiptir. Örneğin bireyin ebeveynlerinden

²⁴⁵ Jeffrey Magnavita, **Kişilik Kuramları**, çev. Psikoterapi Enstitüsü, Psikoterapi Enstitüsü Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2016, s.37-66.

²⁴⁶ Atkinson- Hilgard, s.454.

²⁴⁷ İbrahim Taymur, M.Hakan Türkçapar, "Kişilik; Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 4, 2012, s.154-177.

²⁴⁸ Atkinson- Hilgard, s.443.

aldığı saldırganlığı ortaya çıkarabilmesi için şiddet dolu bir ortama maruz bırakılması gerekmektedir. Dolayısıyla bireyin genotipi ortama bağlı olarak şekillenir.

Bu bağlamda aşağıda vereceğimiz tanımlar gen ve çevre ilişkisini anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Bireyin genindeki kişiliğin ortaya çıkmasına yol açan durumlar bireye göre farklılık gösterir.²⁴⁹ Buna *reaktif etkileşim* denir. Bu etkileşime göre gen-çevre korelasyonunda aynı duruma her birey farklı tepkiler gösterir. Örneğin sınıf ortamına getirilen bir palyaçoya bir çocuk gülümseyerek bakarken diğeri palyaçodan ürkebilir. *Evokatif etkileşim* ise çocuğun içinde bulunduğu çevreyi şekillendirmesini sağlar. Örneğin telaşlı bireyler, içinde bulundukları ortama sakin olmamak konusunda uyarı verilir. Son olarak ise *proaktif etkileşim* çocukların ebeveynlerinden tamamen sıyrıldığı evreyi temsil eder. Bu evrede çocuk ev, aile, okul ortamıyla sınırlı değildir. Çocuk sosyalleşme alanlarının her noktasına nüfuz etme eğilimindedir ve aile buna karşı çıkamaz. Bu evreyle birlikte çocuk bireyleşme adımlarını atmaya başlar.²⁵⁰

Kalıtsal özelliklerimizi çevresel etmenlerle değerlendirmek makul bir tanım sunar ancak sınırlıdır. Çünkü psikolojik yaklaşımlar birbirinden bağımsız tanımlar vermektedir.

Söz gelimi davranışçı yaklaşımın öncüsü John Watson (1878-1958) bireyin ırkına, cinsiyetine ve kabiliyetine bakılmaksızın ona verilen komutlarla yetiştirilebileceğini savunur. Ona göre kişilik karşıt tepkilerle oluşur. Davranışı tahmin etmemiz için bireyin davranışla nasıl etkileşime girdiğini gözlemlememizin yeterli olduğunu düşünür. Dolayısıyla John Watson’a göre kişiliğin gözle görülür bir farkı olduğu açıktır. Ancak ilerleyen süreç kişiliğin gelişimi açısından daha önemlidir. Bu yüzden kişiliğin oluşumu ve gelişimini deterministik bir yöntemle inceler. Ona göre bireyin biyolojik, kalıtsal bir takım özelliklerinin çevreye uyumundaki süreç her şeyin belirleyicisidir. Yani içinde bulunduğumuz çevre davranışlarımızı pekiştirebilme ve kişiliğimizi inşa etme gücüne sahiptir.²⁵¹

Öte yandan sosyal öğrenme kuramında Albert Bandura (1925-2021) çevrenin kişiliği etkilemesinin tek yönlü olmasını reddeder. Ona göre birey çevresinde

²⁴⁹ Sara R Jaffee ve Thomas S Price, “Genotype–Environment Correlations: Implications For Determining The Relationship Between Environmental Exposures And Psychiatric Illness”, *Psychiatry*, 2008, Cilt: 7, Sayı: 12, ss. 496–499.

²⁵⁰ Atkinson- Hilgard, s.484-485.

²⁵¹ Magnavita, s.236.

meydana gelen olayları, durumları bilişsel süzgeçinden geçirir. Etrafındaki olayları inceler ve kendi tanımlarını, kişiliğini inşa etmeye başlar. Bu durumda birey çevreden etkilenen değil, içsel sürecindeki yolculuğa anlam katan bir pozisyona doğru yol alır. Albert Bandura için dışsal belirleyiciler (ödül, ceza vs) önemlidir ancak bireyin içsel (düşünce, duygu vs) dünyası kendini inşa etmede daha etkilidir. Kısacası sistemin bir parçası olan çevre kişilik için tek etmen değildir.²⁵²

Bireyin içsel sürecine Albert Bandura kadar önem veren ancak tanımlarının birey eksenli değerlendirilmesi gerektiğini savunan George Kelly (1905- 1967); bilişsel süreci çevreye göre merkeze alan kişilik psikologlarından. George Kelly için kişisel kurgu ve tanımlar merkezdedir. Örneğin hırsızlık yapan bir kişinin değerlendirilmesi esnasında A kişisi hırsızlığı tamamen makul kabul ederken, B kişisi hırsızlığın hiçbir durumda geçerli olmayacağını iddia eder. Yani aynı olay karşısında bireylerin kişisel görüşlerini “ya... ya da...” ifadesiyle dile getirmeleri kişilik inşalarında önemli rol oynamaktadır. Araştırmasını ileriye G. Kelly, A. Bandura’nın davranış testlerinin standart olduğunu gözlemlemiş bundan dolayı kişisel kurguları önceleyen kişilik testlerini geliştirmiştir.

George Kelly’in “*Rep Test*” adını verdiği bir envanterde deneklerden kendisi için önem taşıyan üç kişiyi sıralamasını söyler. Değerlendirme esnasında denekten üç kişiden en çok birbirine benzeyen iki kişiyi ve üçüncüsünden farklı olanı işaretlenmesi istenir. Daha sonra denekten benzerlikler ve farklılıkları açıklaması istenir. Örneğin en yakın arkadaş ve öğretmenin benzer yönü merhamet çıkarken, merhametten uzak kişinin baba olarak işaretlendiğini gözlemlenir. Denek her işlemi verdiği örnekler üzerinden tekrar tekrar değerlendirir. Rep testi genel yargıları ifade etmekle birlikte bireyin günlük yaşantısında algılayamadığı noktaların farkına varmasına yol açar. Ayrıca bu envanter psikologlardan ziyade bireyin kendisini daha rahat gözlemlemesini sağlar.²⁵³

Psikologlar, kişilik gelişiminde bireyin algı düzeyi ve bilgiyi işleme süreçlerinin birbirinden farklı olduğunu gözlemlemiştir. Bazı yaklaşımlar ise bu süreçte etkin rol alan diğer etmenin kültür olduğunu savunmuştur. Her bireyde var olan benlik şemaları kültürden kültüre değişkenlik göstermekle birlikte bireyde sabit kalan birtakım davranış örüntüleri de bulunmaktadır. Örneğin iş sahibi ve düzenli

²⁵² Magnavita, s.281.

²⁵³ Atkinson- Hilgard, s.474.

olarak yoga yapan bir yetişkinle, yogayı ve felsefesini hayatının merkezine alan bireylerin algıları farklılık göstermektedir. Yani olgu benzer olmasına rağmen benliklerinde oluşan süreç ikisinde de aynı şekilde ilerlememiştir. Dolayısıyla inşa edilen benlik şemaları kişisel farklılıkları açıklamak için kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca bu yöntem davranışçı yaklaşıma eleştiri niteliğindedir.

Davranışçı psikologları ve çalışmanın ana konusu psikanalizimi eleştiren Hümanistik psikologların merkezinde ise sadece birey vardır. Bu yaklaşımın öncü araştırmacı psikologları 1962 yılında *Hümanistik Psikoloji Derneği* kurdu. Derneğin amacı varoluş eğilimi üzerine kuruludur. Bu yaklaşımda Godron Allport, Alferd Adler, Erik Erikson, Erich Fromm isimleriyle birlikte öncü isimleri Carl Rogers ve Abraham Maslow bulunmaktadır.²⁵⁴

Derneğin insan merkezli benimsediği dört temel ilke vardır:

1. İnsanlar basit incelenen nesneler değildir. Bundan dolayı deneyime öncelik verilmelidir.
2. İnsanın seçimi ve yaratıcılığı araştırma konuları arasındadır.
3. Araştırma esnasında nesnellikten ziyade anlamlılık ön planda olmalıdır. Ayrıca birey değerden bağımsız değildir.
4. İnsan davranışına bir tahminde bulunulmamalıdır. Hedef insanı anlamak olmalıdır.

Carl Rogers (1902-1987), Sigmund Freud (1856- 1939) ile birlikte klinik hastaları üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak zamanla Sigmund Freud'dan farklı olarak bireyin varoluş gayesinin güdüyle açıklanamayacağını düşündü. Carl Rogers'ın kişilik kuramında ana kavram *benliktir*. Ona göre her birey kendi kişiliği hakkında fikir sahibidir. Nelerden hoşlandığının ve neler yapmak istediğinin bilincindedir. Bu noktada birey kendinin farkında olmasıyla *gerçek benliğinin*, istekleri üzerine kurulu olan, *ideal benliğinin* arasındaki farkı algılayabilmektedir. Ancak aralarındaki uyumsuzluk bireyin kişiliğini geliştirmesine açık olmalıdır. Kısacası hiçbir zaman yaşamın amacı değer kavramından bağımsız yorumlanmamalı, anlam arayışının bireyi güdüleyen temel etmenler arasında olduğu unutulmamalıdır.²⁵⁵

²⁵⁴ Atkinson- Hilgard, s.479- 480.

²⁵⁵ Alfred Adler, **Yaşamın Anlam ve Amacı**, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s.7-31.

Bireyi merkeze alan diğer hümanist psikolog Abraham Maslow (1908-1970), kişiliğin oluşumunu inşa ettiği *gereksinimler hiyerarşisine* göre belirlemiştir. Bireyin zirve deneyime ulaşması, kendini gerçekleştirme için fizyolojik, çevresel, sosyolojik, bilişsel ve estetik ihtiyaçlarını tamamlamış olması gerekmektedir. Bu gereksinimlerin karşılanması halinde birey kendi potansiyelinin farkına varır.

Carl Rogers ve Abraham Maslow gibi hümanist psikologların yaklaşımlarında kaçırdıkları önemli bir nokta vardır. Öncelikle hümanistik yaklaşım, herhangi bir rahatsızlığının olmadığı bireyler yani sağlıklı bireylere göre sistematize edilmiştir. İkincisi ise Sigmund Freud'un güdü terimine karşılık hümanistik psikologlar bireye anlam, varoluş gibi temel nitelikler atfetmiştir. Son olarak ise değer kavramının kendileri de dâhil herkese göre değişkenlik göstereceğini unutmuş olmalıydılar. Temelde bireyi ilgilendiren tüm değerlerin değişebileceği veya farklı yorumlanabileceği aşikârdır. Nitekim bireyin anlam arayışı yaşamı boyunca sürmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar bireyin anlam arayışında yaş aralığı, cinsiyet, yaşadığı kültür ve coğrafyanın etkili olduğunu göstermiştir.²⁵⁶

4.2. PSİKANALİTİK YAKLAŞIMIN GELİŞİM SÜRECİ

Psikanalitik yaklaşımın kurucusu Sigmund Freud'un kişilikle ilgili ayrıntılı çalışmalarını son kısma ayırdık. Çünkü çalışmanın ana konusu Sigmund Freud'un yaklaşımı doğrultusunda şekillenmiştir.

Psikanalitik yaklaşım bireyin rasyonel ve irrasyonel düşünce sisteminin bir takım güdüler tarafından kontrol edildiğini savunan psikolji kuramıdır. Bu kuram 20.yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen sinema, sanat, edebiyat, sosyoloji gibi tüm disiplin alanlarına etki etmiştir. Ayrıca diğer yaklaşımlara göre toplumda daha çabuk kabul görmüş ve hızla yayılmıştır.²⁵⁷

Sigmund Freud nöropatoloji alanında uzman bir doktordur. Ancak daha sonra Paris Salpêtriê Hastanesi'nde yaptığı gözlemler sonucu alanını insan davranışları üzerine yoğunlaştırmayı tercih etmiştir. Ona göre insan davranışlarının her zaman bir sebebi vardır. Deterministik düşünce sistemini psikoloji disiplinine entegre eden

²⁵⁶ Raymond F.Paloutzian, Crystal L.Park, **Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Ali Ayten, Phoenix Yayınları, 2013, Ankara, s.29- 66.

²⁵⁷ Magnavita, s.70.

Sigmund Freud bireydeki düşünce, tutum, davranışlarındaki nedenselliğini yine bireyin kendisiyle açıklanabileceği savunmuştur. Ayrıca hastalarını tedavi ederken onları bir koltuğa yatırıp tamamen rahat olmalarını, kendilerini kısıtlamamaları, kasmamaları gerektiğini telkin ederek, *serbest çağrışım ilkesini* hayata geçirmiştir.²⁵⁸ Bu ilkesine göre Sigmund Freud hastalarının aklına gelen her şeyi utandırıcı bile olsa söylemelerini istemiştir.

İnsan zihnindeki her noktaya ulaşmayı mümkün olduğunu savunan Sigmund Freud 1923 yılına kadar bireyin kişilik yapısını topografik kuramla açıklamıştır. Özellikle *İd ve Ego* eserinde zihnindeki değişkenlerin farklı işlediğini açıklamıştır.²⁵⁹ Ayrıca Sigmund Freud zihin yapısını anatomik bölümlere ayırmıştır. Bu işlemi ise bilince yakınlık ve uzaklığı saptayarak yapmıştır. Ona göre bilince ulaşmayan istek ve arzular zihnin bilinç dışı dediğimiz bölgesinde gerçekleşmektedir. *Topografik kişilik kuramı* olarak da bilinen bu kuram Sigmund Freud'un 1926 yıllarında geliştirdiği *yapısal kişilik kuramı* üzerine inşa edilmiştir.

Sigmund Freud, insan zihnini bir buzdağına benzetmiştir. Suyun yüzeyinde kalan kısım *bilinç*, farkındalık düzeyimize ve hafızamızın hatırlama gücüne göre hemen ardından *önbilinç* gelmektedir. Doğru çevirisi *bilinç dışı* olmakla beraber bu bölüm ise tamamen buzdağının altındadır. İstek, arzu ve dışa vurulmamış tüm itkilerin gizlendiği bölüm olan bilinç dışı insanın günlük hayatında önemli bir yere sahiptir.²⁶⁰ Çünkü bilinçaltında gizli kalan formlar Sigmund Freud'a göre dil sürçmesi, rüya ve daha değişik şekilde kendini göstermektedir. Ayrıca ona göre yapısal kuram zihni üç yapıya böler. Ancak bu kavramlara geçmeden önce din düşünürlerinin bu kurama yönelttiği eleştiri ve düşünceleri kısaca vereceğiz.

Sigmund Freud'un 1907 yılında yazdığı "*Obsessive Actions and Religious Practices*" adlı makale muhafazakâr kitlenin tepkisine sebep olmuştur.²⁶¹ Çünkü ona göre bireyin eyleme döktüğü davranış örüntülerinin bir anlamı vardır. Bununla birlikte makalesinde bireyin tekrarlayamadığı davranışlarının zamanla vicdan azabına dönüştüğünü dile getirmiştir. Ayrıca zihinde yer edinen ve eyleme dökülmeyen davranışların bir an önce eyleme dökülmesi gereklidir. Çünkü bastırılan

²⁵⁸ Magnavita, s.73.

²⁵⁹ Sigmund Freud, çev. Ali Babaoğlu, **Ben ve İd**, Metis Yayınları, İstanbul, 2020, s.82.

²⁶⁰ Sigmund Freud, çev. Ahmet Necip Yılmaz, **Bilinçaltı**, Yason Yayıncılık, Ankara, 2020, s.16.

²⁶¹ Sigmund Freud, çev. Selçuk Budak, **Dinin Kökenleri**, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.37.

veya ötelenen duygu, düşünceler farklı formlarda kendini gösterir. Bundan dolayı birey için her ayrıntı ve gerçekleştirdiği her ritüeli önem arz etmektedir.²⁶² Ayrıca bireyin bastırdığı, bilinçaltında biriktirdiği şeyler teoloji disiplininde günah olarak yorumlanmıştır.²⁶³ Topografik kurama göre ise din birey açısından sıkışıp kalmış bir olgudur.

Sigmund Freud'un ifade ettiği buzdağı modeli insan davranışını etkileyen belirli katmanlardan oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir.²⁶⁴

Id; insan kişiliğinin en ilkel yönünü temsil eder. Bir bebeğin ihtiyaç duyduğu yeme, içme, dışkılama ve bedensel tüm hazların barındığını yerdir. Ayrıca insan kişiliğinin bu yönü tamamen *haz ilkesi* üzerine kuruludur. Bebek acıdan kaçınmak ve biyolojik eksikliklerinin yerine getirilmesini ister. Örneğin acıkan bebek annesine ve çevresine saldırmaya başlar. Bir an önce ihtiyacının giderilmesi için harekete geçer. Dış koşullara bakılmaksızın doyurulan bebeği harekete geçiren güdüsel davranışları yaşamı boyunca süreklilik gösterir. Bu bağlamda Sigmund Freud cinsellik ve saldırganlığın yaşam boyunca süreklilik arz edeceğini savunmuştur.

Ego; Bir önceki basamakta istediğini anında elde eden bebek, zamanla gerçek dünyaya uyum sağlamaya başlamaktadır. Örneğin çocuğun acıkma hissi anne tarafından anında karşılanamamaktadır. Çocuk tuvalet ihtiyacının vücuduna yaptığı baskıyı hissetmeye başlamıştır. Kısacası çocuğun yavaş yavaş konfor alanı kısıtlanmıştır. Ancak çocuk itkilerinin dünya gerçekliğine uyum sağlaması için beklemek durumundadır. Bundan dolayı bu basamak kişiliğin gerçekleşmesi için oldukça önem arz etmektedir. Ego, idin istekleri ve süper egonun gerçekleri arasında kendini gerçekleştirmek zorundadır.

Süper ego; kişiliğin üçüncü ve son basamağı olmakla beraber düşünce sistemiminin devreye girdiği yerdir. Bu basamakta birey toplumdaki değer ve ahlaki yargıları düşünmeye başlar. Kişinin vicdanı ve idealize imgeleri üzerine düşünceleri oluşur. Ayrıca bu evre babanın ödül-ceza sistemine göre değişmektedir. Çocuklar bu evrede ebeveynlerinin davranış tepkilerini ölçmeye ve gözlemlemeye başlar. Örneğin yalan söylemenin kötü/iyi olduğunu en yakın çevresindeki insanların, yani

²⁶² Sigmund Freud, **Musa ve Tektanrıcılık**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.403.

²⁶³ Ali Köse, **Freud ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.35, s.69.

²⁶⁴ Magnavita, s.70-103.

ebeveynlerinin tepkisine göre zihninde sınıflandırır. Davranışlarını eyleme dökme noktasında endişe duyduğu konu ise sevgi eksikliğidir. Eğer yapacağı davranış özellikle ebeveynlerinin sevgisini azaltacaksa birey bundan ciddi bir kaygı duymaya başlar.²⁶⁵ Ayrıca bireyin düşünce dünyasındaki bu anksiyete tamamen baskı altındaki idin enerjisidir.²⁶⁶

Kişiliğin gelişmesine katkı sağlayan bu basamaklar aynı zamanda birbiriyle çatışma halindedir. Ego, idin isteklerini ertelerken aynı zamanda süper egonun kurallarıyla başa çıkmaya çalışır. Dolayısıyla id, süper egonun ahlaki yeterliliklerinin gerisinde kalır ve üzerinde denetim kurulmasına müsaade etmez. Bu topografyada sıkışıp kalan ise egodur. Ayrıca id kişiliğin biyolojik yönünü temsil ederken, ego psikolojik, süper ego ise sosyolojik yönünü temsil eder. Bu bağlamda Sigmund Freud buzdaki modelini esas alarak idin tamamının, ego ve süper egonun ise bir kısmının bilinç dışında olduğunu savunmuştur. Kalan kısımlar ise bilinç ve ön bilinçtedir.²⁶⁷

Topografik kişilik kuramı Sigmund Freud'un düşünce sisteminde ufak bir rol oynamıştır.²⁶⁸ Ayrıca 1926 yılı itibariyle eserlerinde farklı bir kuramla benimsediğini görüyoruz. Bunun sebebi klinik sahada yaptığı gözlemlerin topografik modele uyum sağlamamasından kaynaklıydı. Çünkü hastalarındaki suçluluk psikolojisini ve cezalandırılma isteklerini açıklamaya topografik kuram yeterli değildi. Ona göre bazı davranışlar salt zihin veya bedenle açıklanamayacak kadar karmaşıktı. Organizmada bulunan içsel uyarıların farkına varmak karmaşıklığı ortadan kaldıracaktı. Sigmund Freud içsel uyarıların *içgüdü* kavramıyla açıklamıştır. İçgüdü kavramı Almanca dilinden *trieb* yani *drive/ dürtü* olarak çevrilmesi gerekirken *instinct/ içgüdü* olarak çevrilmiştir. Filolojik kavram kargaşasına rağmen Sigmund Freud'un içgüdü çalışması etkisinde kaldığı Alman fizikçi Hermann von Helmholtz sayesinde.

Sigmund Freud, Hermann von Helmholtz'un çalışmalarından yararlanarak var olan enerjinin asla kaybolmayacağını –*enerji korunum ilkesi*- enerjinin farklı form ya da biçimde tekrar ortaya çıkacağını insan davranışlarıyla temellendirmiştir. Bu bağlamda Sigmund Freud'a göre idin arzuları ve istekleri hiçbir zaman ortadan

²⁶⁵ Sigmund Freud, çev. Selçuk Budak, **Psikanalize Giriş Dersleri**, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.462.

²⁶⁶ Geçtan, s.47-51.

²⁶⁷ Sigmund Freud, çev. Selçuk Budak, **Psikanalize Yeni Giriş Dersleri**, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.95-120.

²⁶⁸ Magnavita, s.79.

kaybolmuyordu. Yani idin baskıladıkları kendini farklı yollarla gösteriyordu. Açığa çıkma durumunu *libido/ arzu/ yaşam enerjisi*²⁶⁹ kavramıyla ifade eden Sigmund Freud var olan psişik enerjinin ancak cinsel dürtü sayesinde harekete geçtiğini savunmuştur.²⁷⁰

Yaşam enerjisinin dışavurumu engellenirse birey normal dışı davranış kalıpları sergilemeye başlar.²⁷¹ Örneğin saldırganlık, iğneleyici yorumlar, rüyalar, dil sürçmeleri ve nevrotik belirtiler baş gösterir. Bu örnekler enerjinin davranışa kanalize edilememesinden kaynaklanır. Sigmund Freud'a göre yasak olan davranışların engellenmesi bireyin eyleme geçme dürtüsünü sürekli tetikler. Dolayısıyla birey anksiyete yaşar. Toplumun temsilcisi süper egoyu örnek almak, itkilerini bastırmak için birey ego da sıkışıp kalır. Bu bağlantıyı kuran Sigmund Freud ve kızı Anna Freud bireydeki anksiyeteyi önlemek amacıyla birtakım temel savunma mekanizmaları geliştirmişlerdir. Ancak unutmamak gerekir ki bu savunma mekanizmaları bireyin bilinç alanına çıkmasını engellemek ve kendisini korumak için kullanılır.

4.3. TEMEL SAVUNMA MEKANİZMALARI

Bu bölümde öncelikli olarak Sigmund Freud'un²⁷² sistematize ettiği savunma basamaklarını vereceğiz.²⁷³

Bastırma; dürtüleri ve itkileri toplumsal alana çıkarmadan yaşamaktır. Birey davranış örüntülerinin kamusal alana uygunluk derecesini ölçebilme kabiliyetindedir. Kendisinin ve isteğinin farkında olan birey çoğunlukla bastırdığı duyguları anlamakta güçlük çeker. Nitekim Sigmund Freud'da çocukken utanç, suçluluk, aşağılanma gibi duyguların neredeyse evrensel bir nitelik taşıdığını iddia etmiştir. Bununla birlikte bu duyguların bireydeki anı ve hatırları canlı tuttuğunu ancak bireyin bu konudaki farkındalık düzeyin düşük olduğuna inanırdı.

²⁶⁹ Sigmund Freud, çev. Selçuk Budak, **Uygarlık, Din ve Toplum**, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.125-130.

²⁷⁰ Engin Geçtan, s.13-55.

²⁷¹ Wilhelm Rich, s.198.

²⁷² Atkinson- Hilgard, s.459.

²⁷³ Geçtan, s.70-109.

Rasyonalizasyon (Usa Vurma); davranışı temellendirmek için yapılan açıklamadır. Eyleme aktarılan konu dürtüsel olsa dahi topluma aktarılırken birtakım cümlelerle ifade edilmesi gerekmektedir. Bunlar daha çok bahane gibi algılanan hayal kırıklıklarından oluşur. Ayrıca yapılan davranışın çevre tarafından kabul edilebilirlik düzeyini artırır. Örneğin bir insan hedefine ulaşamadığı zaman “Ben bunu zaten istemiyordum” demesi veya geç kalınan bir toplantıya trafiğin bahane edilmesi rasyonalizasyon konusuna örnektir.

Karşı Tepki Oluşturma; var olan bir güdüyü zıttı ile ifade etmeye denir. Örneğin çocuğuna karşı şefkatle yaklaşan bir ebeveynin aslında çevresine karşı oldukça saldırgan, hoşgörüsüz olduğu gözlemlenmiştir.

Yansıtma (projeksiyon); bireyin kendisinde bulunan kötü huyları etrafındaki kişilere atfedip, abartarak anlatmasına denir. Bunun sebebi insanın kendisini mükemmel olduğunu düşünmesi ve olumsuz huylarını görmek istememesiyle alakalıdır. Ayrıca projeksiyon rasyonalizasyona benzer olmakla beraber ayrı ele alınması gereken bir konudur.

Zihinselleştirme; stresli durumdan mantıklı temellendirmelerle uzaklaşma amacını taşır. Kimsesiz çocuklarla çok sık karşılaşılan semte bir daha uğramamak bu konuya örnektir.

İnkâr; gereceği kabullenmenin vereceği acıdan vazgeçmektir. Eşinin kendisini aldattığına şahit olan birinin ısrarla bu durumu görmezden gelmesi örnek olarak verilebilir. Ancak inkâr bazen bireyin acı durumunu hafifletmektedir. Savaşa giden askerin veya kanserle yüzleşen kadının tedaviye devam etmesi yani var olan gerçeği görmezden gelmeleri bir bakıma yararlıdır.

Yer değiştirme; var olduğu şekliyle tatmin edilemeyen duyguların farklı alanlara kanalize edilmesine denir. Sigmund Freud cinsellik ve saldırganlığın bu savunma mekanizmasında sıkça görüldüğünü savunmuştur. Bu mekanizma asla gerçek tatmini sağlamamasına rağmen o anda var olan gerilimi azaltmaktadır. Örneğin erotizmin kılıf bulmuş hali şiir, heykel, edebiyat gibi çeşitli sanat dallarında kendini göstermektedir.

Sigmund Freud’un sistematize ettiği temel savunma mekanizmaları bireyin kişilik gelişiminde oldukça etkilidir. Buna ek olarak bireyin yaşamındaki ilk beş yılın önem arz ettiğini, bu dönemde cinsel dürtülerin daha aktif hale geldiğini

vurgulamıştır. Psikocinsel gelişim evreleri adını verdiği bu kişilik gelişimi Friedrich Nietzsche gibi pek çok bireyin anlaşılır olmasını kolaylaştıracaktır.

Şimdi ise aşağıda kişilik gelişiminin beş evresine değineceğiz.²⁷⁴

1. *Oral Dönem*: Bebekler uzanabildikleri her şeyi ağızlarına almaya çalışırlar ve bu dönem sadece haz ihtiyacının giderilmesi üzerine kuruludur.
2. *Anal Dönem*: Vücuduna hükmetmeye başlayan bebeğin dışkılama eylemlerinin görüldüğü dönemdir. Yaşamdaki ilk çatışmalarla bu evrede karşılaşan bebek bir sonraki evrede ebeveynlerinin kontrolünden çıkmaya başlayacaktır.
3. *Fallik Dönem*: Bebek cinsel organlarıyla oynamaya başlar. Cinsel itkilerinin farkına varmaya başlayan bebek eğer kızsaba babaya, erkekse anneye karşı bir yönelimi sağlar. 5-6 yaşlarında erkek bebekler ise anneye cinsel bir istek duymaya başlar. Dolayısıyla baba figürü erkek bebeğe bir rakiptir. Sigmund Freud'un *Ödipal çatışma* olarak isimlendirdiği bu süreç Yunan mitolojisindeki Oedipus'un hayatından alıntılanmıştır. Bu anlatıya göre Oedipus bilmeden annesiyle evlenir ve babasının kendisini hadım edeceğinden korkar. Sigmund Freud buna *kastrasyon anksiyetesi* demiştir. Ona göre bu anksiyete diğer tüm anksiyetelerin temeliydi. Kastrasyon anksiyetesini normal bir şekilde atlatan birey zaman içinde babasını annesi üzerinden içselleştirmektedir. Erkek çocukları için söz konusu bu rekabet kız çocukları içinde geçerlidir. *Elektra kompleksi* olarak isimlendirdiğimiz bu süreçte kız çocukları babasının kendisine gösterdiği şefkatten dolayı annesiyle rekabet eder. Kız çocuğu öncelikle anneye bağ kurar ardından anneyi babadan kıskanmaya başlar. Çünkü annesiyle özdeşleşme ve annesini taklit hissi ağır basar. Bu terim Ödipal çatışmadan dolayı sık sık Sigmund Freud'a atfedilse de 1913 yılında Carl Gustav temellendirmeyi yapan isimdir.
4. *Gizlilik Dönemi*: Bir önceki evrede görülen çatışma ve gerginliğin yavaş yavaş sönümlendiği 7-12 yaş dönemidir.
5. *Genital Dönem*: Sakinliğin sürdüğü bu evrede birey artık cinsel isteklerini veya karmaşasını çevresine, sosyal hayatına adapte etmeyi öğrenmeye başlamıştır. Ayrıca kendisinde geliştirmesi gereken beceri ve kabiliyetlerin farkındadır.

²⁷⁴ Atkinson- Hilgard, s. 463.

Sigmund Freud'un temellendirdiği kişilik evrelerinin herhangi bir basamağında olağanüstü bir durum yaşanmadığı takdirde birey hayatında ciddi bir sıkıntı yaşamamaktadır. Örneğin Psikocinsel gelişim evrenin anal basamağında takılı kalan bireyde titizlik veya herhangi bir materyali biriktirme gibi birtakım takıntılar görülmektedir.

Yaptığı gözlem ve incelemelerle görüşlerini yenileyen Sigmund Freud'dan pek çok araştırmacı yararlanmıştır. Çalışmalarını beraber yürüten ancak daha sonra fikir ayrılığı yaşayan araştırmacı psikologlar kendi ekollerini sistematik bir şekilde kurmalarını ona borçludur. Ancak Sigmund Freud kuramlarına yöneltilen eleştirileri kabul etmekte zorlanıyordu. Bu sebeple kendisiyle yollarını ayıran Carl Gustav Jung, Alfred Adler meslektaşlarının yanı sıra Sigmund Freud'un çalışmalarını titizlikle incelemiş Otto Rank, Stack Sullivan, Erich Fromm gibi araştırmacı psikologlarda vardır.

Sigmund Freud'un çalışmalarından etkilenen ve psikanaliz kuramının gelişmesine katkı sağlayan Otto Rank'ın (1884-1939) kişilik kuramı vardır. Otto Rank, Friedrich Nietzsche ve Arthur Schopenhauer'ın çalışmalarından etkilenmiş önemli bir araştırmacıdır. Bu iki ismi okuması Otto Rank'ı yaşamın anlam ve amacını bulmaya itmiştir. Otto Rank psikanalizi kültürel bağlamda sahada çalışmaya başlayınca Sigmund Freud'un ilgisini çekmiştir. Sigmund Freud ise Otto Rank'a tüm imkânlarını sunmuştur. Ancak daha sonra doğum travması konusunda görüş ayrılığı yaşamaları ve Otto Rank'ın psikanaliz terimi yerine psikoterapiyi temellendirmeye başlaması yollarını ayırmalarına sebep olmuştur.

Psikoterapi özellikle modern yüzyıl araştırmacıların dikkatini çeken bir alandır. Otto Rank'la beraber psikoterapi kavramını çalışan Viktor Frankl'ın *Psikoterapi ve Din*, Irvın Yalom'un *Varoluşçu Psikoterapi* eserlerini hatırlatmakta fayda vardır.

Otto Rank'ın kuramı bireyin vermiş olduğu tepkiler üzerine inşa edilmiştir. Etkisinde kaldığı felsefecileri de göz önünde bulundurulduğu zaman kendinde geliştirdiği iç görü ve çevresine karşı geliştirdiği farkındalık anlamlı hale gelmektedir. Otto Rank'ın içe bakış yeteneğinin, insan davranışları bağlamında incelenmesi nevroz tanımında da etkisini göstermiştir. Ona göre birey, davranışlarını kendi seçer, herhangi bir noktaya bağımlı kalmaz ve bu doğrultuda çevresini kendi

inşa eder. Ayrıca bireyin dünyaya bazı *dürtülerle* geldiğini iddia etmiştir. Bireyleşme sürecinin de beraberinde getirdiği dürtülere karşı geliştirdiği noktayı *karşıt istemle* açıklamıştır. Ona göre karşıt istem çevreyle birlikte olmayı reddetme eğilimi taşır. Ancak karşıt istemin gerçekleşmesi bireyin topluma karşı bir suçluluk duygusu geliştirebileceği bir diğer noktayı açık bırakmaktadır. Dolayısıyla bireyin karşıt istemi ortadan kalkarsa yani toplum tarafından kabul edilirse suçluluk duygusu ortadan kalkar. Böylece çevresini kabullenen birey zamanla kişiliğini de sevmeye başlar.

Otto Rank kişiliklerine göre insanları üçe ayırmıştır. Bu sınıflandırma da Friedrich Nietzsche'den etkilenmiştir. Çünkü verdiği kişilik tipleri Friedrich Nietzsche'nin sürü, özgür ve üst insanıyla benzeşim göstermektedir. Otto Rank ise bireyi *ortalama*, *artist*, *nevrotik* olarak üçe ayırmıştır.²⁷⁵

Ortalama insan; toplumla uyum sağlamış ve toplum haricinde herhangi bir seçenek düşünmeyen insandır. Topluma yararlıdır ancak kendini zaman zaman değersiz hissetmektedir. Olası bir değişiklikte kurban edilecek ilk kişi odur. Otto Rank bu insan tipinin yaygın olduğunu ve kendisinin hoşlanmadığını belirtmiştir.

Artist insan; Otto Rank'ın idealize ettiği kişidir. Bu birey toplumla bağlantısını koparsa da ilişkilerini devam ettirmek için çaba harcar. Ayrıca istemlerinin farkında olarak yaşamını devam ettirir. Ancak nadiren dengesiz denebilecek davranışlar da sergilemektedir.

Nevrotik insan; artistin çabaladığı konuları başaramamış insan tipidir. Ancak çocukluk gelişiminde karşılaştığı zorlukları çözümleyerek gerçekliği kavramaya başlar. Nevrotik birey karşılaştığı her durum veya zorluğu ilk mücadelesiymiş gibi algılar. Ayrıca nevrotik, çevresindekilerin kendisiyle ilintisi olup olmadığı ayrımını yapamaz. Ona göre çevresi onu ya tümünden reddetmiş ya da koşulsuz kabul etmiştir. Kendisini çevresine göre küçük ve değersiz görür. Duygularında suçluluk ve kızgınlık hissedilir düzeydedir.

Görüldüğü gibi kişilik tiplerinin şekillenmesinde temel etken bireyin istemidir. Birey çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde görüşe açık haldedir. Ancak gelişimini tamamlama aşamasında birey çevresinden edindiği bazı deneyimleri içselleştirir. Çevre etkisi ise toplumsal kurallarla aynı çizgide ilerler.

²⁷⁵ Geçtan, s.211.

Dolayısıyla kişilik tiplerinde aranan şartların büyük bir kısmı uyum sağlama kapasitesiyle ilişkilendirilir. Otto Rank'ta bireyin çevresine adapte olabilen bir canlı olduğunu ancak bunun farklı deneyimlere açık olduğunu savunmuştur.

4.4. KİŞİLİK ENVANTERLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Carl Gustav Jung, Sigmund Freud'la libido ve cinsel güdü konularında fikir ayrılığı yaşamıştır. Ancak çalışmaları psikoloji tarihi açısından oldukça önemlidir.

Bilinç dışı konusunda Sigmund Freud'la aynı görüşleri paylaşan Carl Gustav Jung, ilerleyen çalışmalarıyla birlikte insanlarda kolektif bir bilinç olduğunu öne sürmüştür. Bu bilinç dışına göre insanlarda ortak birtakım imgeler, modeller bulunmakta ve bunlar atasal olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu kavram bağlamında iki düşünürün anlaşılamaması Carl Gustav Jung'un analitik ekolünü kurmasına yol açmıştır.

Carl Gustav Jung Sigmund Freud'la görüş ayrılığı yaşadığı ana konuları *Symbols of Transformation/ Dönüşümün Simgeleri* kitabında ele almıştır. Bir süre herhangi bir konuya yoğunlaşamayan Gustav Jung, Sigmund Freud'la Alfred Adler'in farklılıklarını *Psikolojik Tipler* eserinde açıklamıştır. Özellikle bu kitapta Gustav Jung kişilik tiplerinin tanımlarını yapmış ayrıca bireyin içe ve dışadönük olmasını duygu, düşünce bağlamında ele almıştır.

Carl Gustav Jung kişiliğin bütününe *psişe* kavramıyla açıklar. Ona göre psişe bilinçli, bilinçsiz, fiziksel, biyolojik toplamın hepsini ifade eder. Birey farklı parçaların ürünü olsa da bütündür ama bütün olmak için çabalamaz. Carl Gustav Jung'un yaşamı boyunca izah etmeye çalıştığı nokta ise bireydeki bütünlüğün korunması üzerineydi. Bu tanımın yanı sıra Carl Gustav Jung'a göre psişe birbirinden farklı çalışan ancak bütünün parçası olan üç kavramı daha ifade etmektedir. Bunlar; *bilinç, kişisel bilinç dışı, kolektif bilinç dışıdır*. Bu kavramlar kişiliğimizi ifade etmekle beraber devamlı birbiriyle etkileşim halindedir.²⁷⁶

²⁷⁶ Antonio Gregory Rocha Carvalho- José Célio Freire, **Psyche and ethics in C. G. Jung: the place of the irrational in the constitution of the ethos**, Psicologia USP , 2019, Cilt: 30, Sayfa:1-10.

Bilinç kişilikteki en aktif yapıdır. Çünkü bilinç bireyin doğrudan farkında olduğu zihnin bir parçasıdır. Bu farkındalık anne karnında iken başlar ve aile faktörüyle birlikte *düşünme (thinking)*, *duygusal (feeling)*, *duyu (sensing)* ve *sezgi (intuition)* olarak isimlendirdiği alanlara doğru gelişimini devam ettirir. Bireyin kişiliği, bu dört unsuru hissetme yoğunluğuna göre oluşumunu tamamlar. Ayrıca insanların birbirinden farklı olmasının sebeplerinden biri de bu basamakları farklı yoğunlukta yaşamalarından kaynaklanmaktadır. İnsanlar arasındaki bu farklılık sürecini Carl Gustav Jung *bireyleşme* olarak isimlendirmiştir.²⁷⁷ Zihinsel işlevlerin gelişmesi, olayların farklı yorumlanması gibi faktörler bilincin bireyleşme hızını arttırmakta ve *ego* adını verdiği diğer bir basamağa temel oluşturmaktadır. Ego, zihne ulaşan duyguları elimine etme merkezidir. Ayrıca kişiliği oluşumunu sürdürülebilir kılar. Çünkü ego yaşantıların zihne aktarılmasına imkân vermezse bireyleşme süreci gerçekleşmez böylece kişilik inşa edilemez.²⁷⁸ Ancak duygu yoğunluğu fazla olan yaşantılar mutlaka bilince ulaşır, zayıf olanlar bilinçten geri çevrilir.²⁷⁹ Carl Gustav Jung’a göre ise geri çevrilen yaşantılar asla yok olmaz, varlığını devam ettirirler. *Kişisel bilinç dışı* olarak isimlendirdiği alanda biriken bu yaşantılar ego ile bilinç arasındadır. Bu ara nokta ise ancak rüyalarla kendini ifade gösteren bir mekanizmadır.²⁸⁰

Kişisel bilinç dışında biriken duygu ve düşünceler kendini farklı şekillerde belli etmektedir. Carl Gustav Jung klinik çalışmalarında ve deneklerinde bireydeki komplekslerin bireyi ele geçirdiği sonucuna varmıştır. Kompleks duygu ve düşüncelerin varlığını devam ettirdiği yerdir. Bundan dolayı aslında Carl Gustav Jung, Sigmund Freud’la beraber komplekslerin oluşumunu çocukluk dönemine indirgemıştır. Ancak zamanla komplekslerin psişenin bir diğer yüzüne yani *kolektif (ortak) bilinç dışına* işaret ettiği yorumunu yapmıştır.

Bilinç ve bilinç dışı insan zihnin bir ürünüdür. Kolektif bilinç dışı ise insan zihninin birincil ögesi konumunda değildir. Kolektif bilinç; insanlık ve öncesi tarihidir. Aslında psişenin bütününe ifade eden kolektif bilinç dışı kavramını evrimden bağımsız düşünemeyiz. Örneğin karanlıktan korkmak kolektif bilinç

²⁷⁷ Ali Ayten, “**Psikoloji ve Din**”, İz Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.77-82.

²⁷⁸ Carl Gustav Jung, **İnsan ve Sembolleri**, çev. Hatice Mukaddes İlgin, Kabalacı Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 154-226.

²⁷⁹ Jung, s.495.

²⁸⁰ Jung, Psikolojik Tipler, s.25-80.

dışının aktardığı evrimsel bir durumu ifade eder. Çünkü insanlık tarihi boyunca karanlık her zaman tehdit uyarılarına sebep olmuştur. Dolayısıyla Carl Gustav Jung kolektif bilinç dışının her bireyde atasal bir miras olduğunu iddia etmiştir. Bu miras kişiliğin oluşmasında önemli ve vazgeçilmez bir etkidir.

Son olarak ise kolektif bilinç dışını oluşturan ve *arketip* olarak isimlendirilen üç ögenin tanımını vereceğiz. Bunlar; *persona*, *anima-animus*, *gölge* ve *bendir*.²⁸¹ Arketipler; zihinde canlı ögeler değildir ancak evrenseldirler. Örneğin anne arketipi, baba arketipi dünyanın pek çok yerinde aynı konuları akla getirir. Bu bağlamda Carl Gustav Jung arketiplerin insan kişiliğinin oluşumundaki etkisini yıllarca çalışmıştır. Şimdi bu üç kavramın tanımını yapalım.

Persona: Bireyin kendisini yansıtmayan bir karakter yaşaması anlamına gelen bu terim aynı zamanda bireyin toplumdan kabul görme ihtiyacına da işaret eder. Çünkü birey yaşamını devam ettirebilmek için çevresine adapte olmak zorundadır. Ancak Carl Gustav Jung bireyin birden fazla karakterle yaşayabileceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda persona adapte olmaya çalıştığı toplum hayatıyla kendi arasındaki dengeyi tutturamaz ve bir gerilim yaşar. Bu gerilim, egonun persona ile özdeşleşmemesidir ve *şişme/ inflation* olarak adlandırılır. Egonun personayla özdeşim kuramaması bireyin kendini yetersiz görmesine böylece çevresine yabancılaşmasına sebep olur. Çevresine göre kendini aşağı hisseden ve şişen personayı Carl Gustav Jung tedavinin bir amacı olarak görmüştür. Ona göre birey bu gerginlikten ve aşağılık hissinden²⁸² kurtulmalıdır.²⁸³

Anima-Animus: Persona bireyin dışadönük yönüdür. Ayrıca anima erkeklerin içedönük yönü, animus ise kadınların içedönük yönünü temsil etmektedir. İnsanlık tarihi kadın ve erkeğin özelliklerinin karşı cinsi daha iyi anlayabilmelerini sağlayan bir neden olarak görmüştür. Erkeklerde sadece erkek, kadınlarda ise sadece kadın özellikleri gelişirse Carl Gustav Jung'a göre birey bilinç dışına çıkamaz ve gelişemez.

Gölge: Bireyin temel içgüdülerinin temsil edildiği noktadır. Arketiplerin en güçlü ve en ısrarcısı olan gölge, hayvansal içgüdülerin eğitilmesi üzerine varlığını

²⁸¹ Geçtan, s.168.

²⁸² Alfred Adler, çev. Ayda Yörük, **İnsan Tabiatını Tanıma**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.61-70, 141.

²⁸³ Alfred Adler, çev. Aycan Özüpek, **İnsan Psikolojisi**, Yason Yayınları, Ankara, 2020, s.11- 39- 43.

sürdürür. İnsanın kötü ve çirkin yönlerinin barındığı bu nokta tehlikelidir. Ancak aynı zamanda ısrarcı ve baskıya boyun eğmemektedir. Örneğin yaşamı boyunca isteğini erteleyen bir adam altmışlı yaşlarına geldiğinde içinde isteğini gerçekleştirme arzusu birden alev alabilir. Bu yönüyle gölge güçlüdür ve onun sönümlenmesi kişiliğin silik kalmasına yol açabilmektedir.

Carl Gustav Jung'a göre kişiliğin örgütlendiği öge *ben'dir*. Bu kavram kolektif bilinç dışının merkezidir. Benin görevi bireyi çatışmadan, kaostan kurtarıp bireyin kendini gerçekleştirmesine odaklıdır. Kendini gerçekleştirmek isteyen birey işe kendini tanımakla başlamalıdır. Carl Gustav Jung bilinç dışıyla uzlaşan ve kendini tanıyan bireyin hayatına yön verebilme kapasitesini arttırdığını savunmuştur.²⁸⁴

Listelediğimiz bu kavramlar psişenin temel dinamikleri arasındadır. Carl Gustav Jung psişenin uykumuzda bile aktif bir enerji sistemi olduğunu savunmuştur. Ayrıca psişe sistem olarak sürekli değişkenlik gösteren bir yapıdadır. Bu sistemi harekete geçiren cinsel kökenli bir enerji türünü harekete geçirmektedir. Carl Gustav Jung sistemi harekete geçiren ruhsal enerjiyi açlık, cinsellik, duygu doyumu gibi kavramlarla açıklamıştır.²⁸⁵

Carl Gustav Jung bireyin karar verme sürecinde; düşünme (thinking), duygusal (feeling) işlevi, dünyayı algılama şekillerine göre ise duyu (sensing) ve sezgiyi (intuition) ruhsal işlev olarak tanımlamıştır. Ancak listelediğimiz psikolojik süreçleri kontrol altına alan iki tutumdan bahsetmiştir. Bunlar; içedönüklük (introverted) ve dışadönüklüktür (extraverted).²⁸⁶ İçedönük tiplerin ilgisi sadece kendi iç dünyalarında. Burada özne insanın kendisidir. İçedönük tipler yalnız çalışmayı seven, enerjisini kendine harcayan, tedbirli, birebir ve derinlikli iletişim kuran tiplerdir. Ayrıca çevresine karşı kendini koruyabilen ve kendine yetebilmektedirler. Ancak dışadönük tiplerin eylemlerinin büyük bir çoğunluğu çevre merkezlidir, burada bireyin öznel görüşleri vardır ancak belirleyici değer nesnellik üzerine kuruludur. Sosyal ancak yüzeysel ilişkiler kurabilen, katılımcı, açık sözlü dışadönük bireyler aynı zamanda etrafına enerji saçarlar ve harekete geçebilmek için

²⁸⁴ Rollo May, çev. Kerem Işık, **Kendini Arayan İnsan**, Okuyan Us Yayıncılık, 2019, s.81-114.

²⁸⁵ Calvin S. Hall, Vernon J. Nordby, çev. Ender Gürol, **Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 29.

²⁸⁶ Jung, Psikolojik Tipler, s.351-391.

mutlaka yanlarına birilerinin olmasını isterler. Dört temel psikolojik işlev bireyin bilinçli yaşamına anlam vermek için sekiz ayrı seçenek oluşturur. Bunlar; dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip, dışadönük duygusal tip, içedönük duygusal tip, dışadönük duyumsal tip, içedönük duyumsal tip, dışadönük sezgili tip, içedönük sezgili tiptir.²⁸⁷

1. Dışadönük Düşünen Tip/ Extroverted Thinking Type (Te): Duyguları ikinci planda olan bu tip kişilikler iş ortamlarında kendini belli ederler. Nesnel düşünme sistemi hâkim olan bu kişilik yapısı sosyal hayatta kendini beğenmiş, sert mizaçlı olarak anılmalarına sebep olmaktadır.
2. İçedönük Düşünen Tip/ Introverted Thinking Type (Ti): Toplumsal düzeni pek umursamayan bu kişilik tipleri dışardan soğuk, mesafeli, hoşgörüsüz ya da inatçı olarak algılanırlar. Gerçek dünyadan kopan bu tipler bazen şizofren bile olmaktadır.
3. Dışadönük Duygusal Tip/ Extroverted Feeling Type (Fe): Genellikle kadınlar arasında yaygın olan bu tip kaprisli, bağları zayıf, kolayca öfkeye açık bireyleri kapsamaktadır. Ayrıca duygularını bastıramamakla beraber ani duygu değişimleri de yaşarlar.
4. İçedönük Duygusal Tip/ Introverted Feeling Type (Fi): Dış dünyayla temas kurmayı sevmeyen, kendine yeten derinlikli kişilerdir. Duygularını ifade etmede birtakım sıkıntılar yaşayan bu tiplerle anlaşmak, iletişim kurmak oldukça zordur. Ayrıca sıklıkla kadınlarda rastlanır.
5. Dışadönük Duyumsal Tip/ Extroverted Sensing Type (Se): Dış dünyanın gerçeklerine odaklanmış, duygularını yüzeysel yaşayan bu tipler genellikle erkeklerde görülür. Gerçekçi ve pratik bireyler durumların duygu noktasına ilgilerini dağıtmazlar. Ancak dış uyarıcılara açık olduklarından ilaç tutkusu ve cinsel sapmaları sıklıkla görülmektedir.
6. İçedönük Duyumsal Tip/ Introverted Sensing Type (Si): Dış dünyadan kendilerini bilerek ve isteyerek soyutlayan bu tipler kendilerini daha çok sanatla ifade ederler. Kendi dünyalarını çevrelerine göre daha ilginç bulurlar. Ancak duygu ve düşüncelerinde oldukça kısır bir döngünün içerisindeyler.

²⁸⁷ Jung, Psikolojik Tipler, s.489.

7. Dışadönük Sezgili Tip/ Extroverted Intuition Type (Ne): Dış dünyadaki yenilikleri takip etmeye çalışan bu tipler tutarsız ve istikrarsızdırlar. Başlattıkları işleri tamamlayamamalarına rağmen enerjilerini çevrelerine aktarma konusunda oldukça başarılıdırlar.
8. İçedönük Sezgili Tip/ Introverted Intuition Type (Ni) : Kendisini değerli bulan ve dış uyaranlara karşı tepkisiz kalan bu tipler iletişime kapalıdırlar. Onlar için hayat bir bilmecedir, zihinlerindeki dünya onlara daha gerçekçi gelir.

Carl Gustav Jung insanın bir bütün olduğunu ifade etmesine rağmen bu sınıflandırmasından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak o, listelediğimiz sekiz ayrı insan tipini bilinçli ve yardımcı işlevler olarak incelemiştir. Ona göre birey dışadönük veya içedönüktür. Bunlardan bir tanesine olan eğilimi diğerlerine göre daha fazladır. Eğilimi olan kısım bilinçli yani birincil işlevken, yardımcı işlev birincile bağımlıdır, yani ona zıt değildir. Ayrıca Carl Gustav Jung bir insanın sadece bir kategoriye ait olduğunu savunmamıştır. O, kategorilerin bilinç-bilinç dışında farklı işlevlere sahip olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁸

4.5. CARL GUSTAV JUNG'TAN MYRES BRIGGS TİP GÖSTERGESİ'NE KİŞİLİK GELİŞİM TESTLERİ

Psikoloji tarihi, farklı kişilik tiplerini tanımlamak ve ölçmek için sıradan tanımların ötesinde bir disiplindir. Çünkü insan davranışlarını bir kalıba sığdırmak, var olan özelliklerini tek bir tanıma indirgemek mümkün değildir. Dolayısıyla kişilik psikologları insan davranışlarını empirik düzlemde takip edebilmek için çeşitli envanter, test ve modeller oluşturmuştur. Bu bölümde psikoloji tarihindeki en güncel ve kapsamlı Myres Briggs Tip Göstergesi (Myres- Briggs Type Indication) envanterine değineceğiz.²⁸⁹ Ancak Myres Briggs Tip Göstergesi araştırmasıyla benzerlik gösteren, karmaşık sonuçların elde edildiği fonksiyonel testler de mevcuttur. Bunlardan Myres Briggs Tip Göstergesi ile en benzeri Sakinorva

²⁸⁸ Clavin S.Hall-Vermon J.Nordby, Jung Psikolojisi, s.103- 118.

²⁸⁹ NPR, How The Myers Briggs Personality Test Began In A Mother's Living Room Labi, <https://web.archive.org/web/20180922235704/https://www.npr.org/2018/09/22/650019038/how-the-myers-briggs-personality-test-began-in-a-mothers-living-room-lab>, 12.06.2021.

Cognitive Function Test'tir.²⁹⁰ Ancak bu bölümde sadece Myres Briggs Tip Göstergesi testine değindik.

Myres Briggs Tip Göstergesi (Myres- Briggs Type Indication) sağlıklı bireylerin çevresindeki olguları algılaması konusunda bireye farkındalık sağlayan iç gözlemsel bir ankettir. Bu anket bireylerin deneyim farklılığını empirik düzlemde sunar. Carl Gustav Jung'un 1920'li yıllarda tasarladığı psikoloji modeli 1940'lı yıllarda Isabel Briggs Myers tarafından geliştirilmiş, orijinal analizlerine ise 1940 ve 1950'li yıllarda kavuşmuştur. Şirketlerin işe alımında ve çeşitli danışmanlık ajansları tarafından kullanılan Myres Briggs Tip Göstergesi 1962 yılında Educational Testing Service'in resmi test sayfasına da eklenmiştir.

Myres Briggs Tip Göstergesi Carl Gustav Jung'un dört temel psikolojik işlev kuramı (duyu/sensing (S), sezgi/ intuition (N), duygu/ feeling (F), mantık/ thinking (T)) üzerine inşa edilmiştir. Carl Gustav Jung bireydeki enerjinin kaynağını dışadönük/ extroverted ve içedönük/ introverted olarak ikiye ayırmıştır. Dünyayı algılama şekillerine göre; duysal/ sensing ve sezgisel/ intuition, karar verme süreçlerine göre ise; duygusal/ feeling ve mantıksal/ thinking olarak ikiye ayırmıştır. Bunlara ek olarak ise Katherine Cook Briggs (1875-1968) ve kızı Isabel Briggs Myers (1897- 1980) bireyin yaşamı düzenleme şekline göre yargılayıcı/ judging (J) ve algılayıcı/ perceiving (P) olarak iki kısma ayırmıştır.

Yukarıda Carl Gustav Jung'u temel alan Myres Briggs Tip Göstergesi envanterine kısaca değindik. Ancak Myres Briggs Tip Göstergesi 'ın psikometrik araçlarla değerlendirilmesi eleştiri almasına yol açmıştır. Eleştirilerin çoğu envanterin zayıf ve göreceli olduğunu savunmuştur. Yöntembilimsel olarak karmaşık ve bireyin psikolojisine göre tutarsız sonuçlar verebilme ihtimali araştırmanın kalitesini düşürmektedir. Bu yönüyle Myres Briggs Tip Göstergesi zaman zaman burçların yorumlarıyla paralellik göstermesi yönüyle de eleştirilmiştir.

Bununla birlikte içedönük-dışadönük sınıflandırmasında teste girenlerin çoğunun yüzdelik dilimde ölçeğin ortasında kaldığı gözlemlenmiştir. Ancak buna rağmen birey envanterde içe veya dışadönük olarak sınıflandırmaya alınmıştır. Bu yönüyle ölçeğin ortasında kalan bireylerin psikometrik ölçümü sağlıklı değildir.

²⁹⁰ Sakinova, **sakinorva cognitive function test**, <https://sakinorva.net/functions?lang=tr>, 12.06.2021.

Son olarak ise eleştirmenler Myres Briggs Tip Göstergesi'nin objektif düzlemde uzak olduğunu iddia etmiştir. Bireyin kendi kendini gözlemlemesinin yeterli ve geçerli sonuçlar verme ihtimalini ortadan kaldırdığını savunurlar. Çünkü envanterden önce ISTJ, ISFJ ... gibi kişilik tiplerini okuyan bireylerin kendilerini okudukları tipe daha yakın hissedip, envanteri bu psikolojiyle incelemektedirler. Bu bağlamda envanterden sağlıklı sonuçlar elde etmek mümkün gözükmemektedir. Bunun yanı sıra envanterin tekrar test edildiğinde güvenilirlik düzeyinin düşük olacağı aşikârdır. Myres Briggs Tip Göstergesi'ni tanıtan araştırmacılar envanteri çözümlemeden önce bireyin duygu durumunun sağlıklı ve stabilize edilmiş olması gerektiğini vurgularlar.

Isabel Myres Briggs ve Myres-Briggs Company savunucuları ise bu envanterin sadece kariyer ve kendini tanıma noktasında bireye destek amaçlı oluşturulmuş bir program olduğunu savunurlar. Bununla birlikte envanterin kitlesel bir ilgi gördüğünü dile getirmişlerdir. Bu ilgi dolayısıyla envanterin psikometrik araçların güvenilirlik testini aştığını iddia etmişlerdir. Çünkü envanterin global düzeyde bir ilgiye maruz kalması onun geçerlilikten yoksun olduğunu göstermez. Ancak envanterin ulaşılabilir düzeyde olması, destekleyici internet platformlarının bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Myres Briggs Tip Göstergesi eleştiri almasına rağmen tipolojileri APA ve DSM ile örtüşmektedir. Öyle ki günümüzde Fortune 500 listesindeki işverenlerin yarısından fazlası Myres Briggs Tip Göstergesi testini işçilerinin özgeçmişlerine eklemelerini istiyorlar. Ancak yine araştırmacı psikologların yarısından fazlası için bu test tamamıyla geçersiz durumdadır.

Modern psikoloji tarihi, Myres Briggs Tip Göstergesi'nin Carl Gustav Jung'u kaynak göstermesi nedeniyle dikkate alır ancak geçerli saymaz. Çünkü Carl Gustav Jung ve Sigmund Freud gibi psikologlar modern psikoloji tarihine önemli katkılar sağlamalarına rağmen teorik çerçevede sınırlı kalmışlardır. Dolayısıyla Myres Briggs Tip Göstergesi popülerliğini koruyan bir envanter olmakla beraber pek çok eleştiriye de maruz kalmıştır. Şimdi Myres Briggs Tip Göstergesi'ne yönelik eleştirilere kısaca değineceğiz.

Öncelikle uzman kişilik psikologlarına göre Myres Briggs Tip Göstergesi insan safsatası anlamına gelen Latince bir deyim anlamına gelen ad hominem bir

durumu ifade etmektedir. Kişilik psikologları Myres ve Briggs'in eğitim alanlarının psikolojiyle ufak bir temasının bulunmamasını göz önünde bulundurarak ortaya attıkları kuramı baştan geçersiz saymışlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Katharine Myers bir ziraat uzmanıdır ve kendisi gibi kızı da evde eğitim almıştır. Kendi dönemlerine göre oldukça iyi bir yol kat eden bu iki kadın yine de bu kuramı ortaya atabilmek için yeterli değildir.

Bununla birlikte Katharine Myers, Carl Gustav Jung'un özellikle *Psikolojik Tipler* eserini okuduğunda aslında tamamen pragmatik davranmıştır. Çünkü Katharine Myers bu eseri günlük hayatında işçilerin işe alım süreçlerini değerlendirmek amacıyla okumuştur. Dolayısıyla tezde bilimsel bir düzlemin yoksunluğuyla beraber eski fikirlerin baz alındığı ve teorik kısmın üzerine ancak inşa edilebilmiş bir kuram olduğu göze çarpmaktadır. Kişilik psikologları Myres Briggs Tip Göstergesi'nin teorik olarak Carl Gustav Jung'un düşüncelerinden sıyrılamadığı konusundan hemfikirdirler.

Myres Briggs Tip Göstergesi; kişilik tiplerini kategorize edilmiş halde topluma sunmuş olsa da kişiliğin bütünden, çevresel etmenden yoksun olmadığını belirtmiştik. Bunların aksine kişiliğin yaşamın tümünü ilgilendiren, süregelen bir zaman diliminde olumlu-olumsuz anlamda şekillenen bir kavram olduğuna değinmiştik. Ancak Myres Briggs Tip Göstergesi kişiliği kategorize etmekle bireyin yaşantısına sınırlar çizmiştir.

Bireyin yaşamında sınırlar oluşturan Myres Briggs Tip Göstergesi kapsayıcılık açısından yetersizdir. Çünkü envanter sağlıklı bireyler üzerinde test edilmek üzere düzenlenmiştir. Hâlbuki bir hafta, bir ay belki bir yıl sonra bile aynı birey üzerinde daha önceden bulgulanmış sonuç beklenemez. Bu bağlamda envanter duygusal manada istikrarsızlık yaşamayan bireyleri temele alarak sonuç vermektedir. Kişilik psikologlarının önemle belirttiği gibi envanter kapsayıcılık açısından yetersizdir.

Bir diğer eleştiri konusu ise Myres Briggs Tip Göstergesi'nin birey üzerindeki sınırlarının keyfi bir çerçevede belirlenmiş olmasıdır. Envanter üzerinden örnek vermek gerekirse %51 içedönük bireyle %30 veya %10 içedönük bireyin aynı kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Birey adına bu verilen bu yüzdelikler bilimsel alanda yeni tanımların da önünü kesmektedir. Envanteri 1995'te çözen

bireyle 2007 yılında çözen bireyin sonuçları aynı dahi olsa envanter bize çevre, sosyal alan, bireysel faktörler gibi temel sebepleri verememektedir. Hâlbuki bireyi çevresindeki her bir etmen ilgilendirmektedir. Myres Briggs Tip Göstergesi'nin bu kısmı atlaması bilim insanlarının mesafeli durmasına ve sert eleştirilerine yol açmıştır. Araştırmacıların bu görüşleri doğrultusunda envanterin güvenilirliğinin düşük olduğu açıktır.

Bilim felsefesi öne sürülen bir bilginin genelleştirebiliyor olmasını esas alır. Örneğin bireyin yaşadığı bir travma onu ne gibi durumlara sürükleyebilir, hayatının belirli dönemlerinde neler yaşayabilir gibi konu başlıkları hakkında öngörülerde bulunmalıdır. Ancak Myres Briggs Tip Göstergesi hiçbir olumsuz bildirim vermeyen psikolojideki nevrozizm kavramını literatür dışı bırakmış bir sistem geliştirmiştir. Bu bağlamda Myres Briggs Tip Göstergesi'nin geribildirimleri modern astroloji veya tahmine dayanan falları da akla getirmektedir.

Myres Briggs Tip Göstergesi'nin olumsuz bir geribildirim vermemesini ticari kaygılarla açıklayan birtakım düşünürler de vardır. Çünkü Myres Briggs Tip Göstergesi dünyanın önde gelen şirketlerine yıllık, aylık olarak çeşitli abonelikler sunmaktadır. Ajanslara satış ücreti günbegün artmakla beraber asla bir gelir düşüklüğü yaşamamıştır. Ayrıca akademik dergi yayın parası istemeleri, çeşitli eğitim, sertifika ve uygulamalı testlerini parayla satmaları, şirketlerindeki yıllık üyelik bedeli göz önünde bulundurulduğunda bu yorumu yapmamak imkânsızdır. Bununla birlikte Myres Briggs Tip Göstergesi'nin yıllık yaklaşık 20 milyon dolar geliri vardır.

Sonuç itibariyle Myres Briggs Tip Göstergesi günümüzde ticari kaygılarla tanınmış bir envanter olsa da kolay erişilebilir olması ve insanlara olumsuz sonuç vermemesi itibariyle bir süre daha adından söz ettirecektir. Ancak tüm eleştirilerinin yanı sıra Katharine Cook Briggs ve kızı Isabel Briggs'in salt ticari kaygılarla bu envanteri oluşturduğunu düşünmemek elzemdir.

4.6. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI

Beş Faktör Kişilik Kuramı/The Big Five Personality Traits psikolojideki çoklu anketlerden biri olarak değerlendirilir. Ortaya çıkışı ise 1930’lu yıllara kadar uzanmaktadır. Birçok araştırmacının desteklemesiyle bu kuram kişiliğin beş ana özellikle ilişkili fakat ana karakterlerden bağımsız alt kümelere ayırmıştır. Bu yönüyle uzman psikologlar Beş Faktör Kişilik Kuramı’nın, Myres Briggs Tip Göstergesi’den daha ayrıcalıklı olduğunu düşünür. Bunun sebebi ise Myres Briggs Tip Göstergesi’nin istatistiklerindeki güvenilirliğinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Myres Briggs Tip Göstergesi’nde dışadönük birey %51 iken de %15 iken de dışadönük sayılmaktaydı. Ancak Beş Faktör Kişilik Kuramı’nın, Myres Briggs Tip Göstergesi’yle birbiriyle örtüştüğünü savunmuşlardır.²⁹¹

Beş Faktör Kişilik Kuramı’nı açıklamadan önce psikoloji bilimindeki faktör analizine kısaca değineceğiz. Faktör analizi birbiri ile ilişkili olan değerleri az sayıda ilişkili veya hiçbir ilişkisi olmayan daha yeni değişkenler bulmayı amaçlayan istatistiki analiz sistemidir. Dolayısıyla faktör analizin amacı ortaya konulan değerler üzerinden bulguladığı farklı değişkenleri yeni ve gizli farklı bir bağımsız değişkenle açıklamaktadır. Kısacası faktör analizi az sayıda gözlemlenemez değişken kümesini azaltır ve yine gözlenemeyen değişkenleri indirgeme amacı taşır. Sonuç olarak bu yöntem bilim çevresinde var olan değişkenlerin, öne sürülen değişkenlerle ifade edilip edilmeyeceği tahmini durumlarda kullanılır.²⁹²

Kişilik yaklaşımlarından biri olan özellik teorisi duygu, düşünce ve davranış kalıplarının ölçümünü ele alır. Liderlikle ilgili bilinen özelliklerin en eskisi olan bu teori aslında liderin sahip olması gereken kişilik özelliklerin listeler. Bununla birlikte liderlik sürecinde etkili bir faktör olarak da kabul edilmektedir. Son olarak ise özellik teorisi tüm bireylerin aynı özelliklere sahip olduğuna inanıp inanmamalarına göre birbirinden ayrılır. Ayrıca özelliği tanımlamak için içsel yani dâhili nedenler de davranışlarımızı yönlendirir. Bunun yanında tamamen tanımlayıcı özellikler de

²⁹¹ İlhan Çiçek, Ayşe Esra Aslan, “Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2020.

²⁹² Magnavita, s.55.

bulunmaktadır. Tanımlayıcı özellikler ise eylemlerimizde nedenselliği aramadığımız durumları içermektedir.²⁹³

Bireyi sıfat ve özellikleriyle tanımlayan ifadeler kişiliğin tanımı için sözcüksel bir yaklaşımı gündeme getirmiştir. Toplumda bir davranış örüntüsü sık sık tekrarlanıyor ancak mevcut dilde henüz tanımı yapılmamışsa sözcüksel yaklaşım var olan davranış üzerinde düşünme yöntemi sağlar. Ardından başkalarıyla tartışılabilmesi adına yeni bir terim oluşturulmasına olanak tanır.

1936 yılında Goldon Allport ve Henry Odbert kişilik özelliklerini tanımlayan 4.500 adet kavram çıkardılar. Bu kavramların birçoğu pratik alana fayda sağlamak amacıyla çeşitli özellik envanterlerinde kullanıldı. Yaklaşık dört yıl sonra 1940'lı yılların başında Raymond Cattell, kişilik özelliklerini 16 madde olarak sıraladı.²⁹⁴ Bir önceki envanterin bir benzerini inşa eden Raymond Cattell *On Altı Kişilik Faktörü Analizi* kısaca *16PF* envanterini yarattı.²⁹⁵

Araştırmamızın konusu olan Beş Büyük Faktör Kişilik Kuramı'nı psikolog Lewis Goldberg geliştirdi. Ancak kendisinden önce Robert McCrae ve Paul Costa Beş Faktör Modeli üzerine bir araştırma yapmışlardı. Paul Costa ve Robert McCrae'nin araştırmasından yararlanan Lewis Goldberg inşa ettiği her faktörün içerisinde bireyin özelliklerini ve kişiliğinin belirleyici yönleriyle ilgilendi.

Lewis Goldberg psikometrik bir ölçüm birimi olan likert ölçeğine göre envanterini geliştirmiştir. Likert ölçeği anket araştırmalarında kullanılan en yaygın derecelendirme yöntemidir. Lewis Goldberg'te envanterinde bu bağlamda bireylerden kendilerini ölçmelerini istemiştir. Örneğin; katılıyorum, kesinlikle katılmıyorum gibi yanıtlarla değerlendirmeye tabi tutmuştur. Ancak bu noktada bir çıkmazı belirtmek gereklidir. Lewis Goldberg'in planladığı bu çözüm anketinde birey kendi kendini ölçmektedir. Bu durum davranışlarını içgözlemsel bir metotla aktarmasına yol açtığı için aslında birey kendini sağlıklı ifade edememektedir. Bununla birlikte bireyin içgözlemsel aktarımı başka bir gözlemci tarafından çeşitli yargılama ve eleştirilere maruz kalabilir.

²⁹³ Anne Treisman ve Janet Souther, "Yanılıcı Kelimeler", **Deneysel Psikoloji Dergisi: İnsan Algısı ve Performans**, Cilt 12, s. 3-17.

²⁹⁴ Magnavita, s.53.

²⁹⁵ İbrahim Taymur, M.Hakan Türkçapar, "**Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi**", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2012, Cilt:4, Sayı:2.

Günümüzde araştırmacıların çoğu Beş Faktör Kişilik Kuramı'nı mantıklı bulmuştur. Az önce ifade ettiğimiz gibi 1930 ve 1960'lı yıllara kadar uzanan bu kuram tek bir kişinin ürünü değildir. Daha önceden dağınık ve düzensiz olan bu alana psikologlar ortak bir sınıflandırma getirmiştir. Dolayısıyla bu kuram insanların birbirini daha iyi anladığı ve sadece dilin aracı olduğu bir yöntemdir. 1981 yılına gelindiğinde ise Lewis Goldberg geniş bir ölçekle incelemek için Beş Faktör Kişilik Kuramı/The Big Five Personality Traits terimini kullandı.²⁹⁶ Ayrıca Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın baş harfleri“OCEAN”kelimesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır böylece kolayca hatırlanan bir kuram olmuştur.

Beş Faktör Kişilik Kuramı/The Big Five Personality Traits kişiliğin inşasını beş ana özellik üzerine tanımlamıştır.²⁹⁷

Bunlar:

- Açıklık/ Openness to experience
- Sorumluluk/ Conscientiousness
- Dışadönüklük/ Extraversion
- Uyumluluk/ Agreeableness
- Nevrotiklik veya Duygusal Denge/ Neuroticism'dir.

Her birey bu özellikleri kişiliğinde taşır. Ancak her bireyde bu özelliklerin yoğunluk derecesi farklıdır. Beş Faktör Kişilik Kuramı bireyin kendisini başkalarıyla karşılaştırılmalarını, böylece kişiliklerini keşfetme esnasında daha iş yarar bir yöntem olduğunu göstermiştir. Özellikle kişilik ve hayatın anlamını bulma açısından oldukça işlevseldir. Çünkü bu kuramda kişilik psikologları bireylerin özellik ölçeklerini derecelendirirken yaşamlarındaki hislerini ve hislerinin nasıl oluştuğu arasında güvenilir bir ilişki tespit ettiler. Bununla birlikte bu kuram orta ve geç yetişkinlikte tutarlı sonuçlar gösterirken bireyin yaşamı boyunca birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Ayrıca bireyin kişiliğindeki bahsedilen bu beş boyut bireyin mizacını ve kişiliğini tasvir etmekle beraber bireyin düşünce sisteminde de önemli bir etki bırakmaktadır.²⁹⁸

²⁹⁶ Atkinson- Hilgard, s. 455.

²⁹⁷ Oliver P. John, Sanjay Srivastava, **The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives**, University of California at Berkeley, March 5, 1999.

²⁹⁸ <http://personality-project.org/>.

Şimdi Beş Faktör Kişilik Kuramındaki kişilik tiplerini açıklayacağız.

- Açıklık/ Openness to experience: Bu tipin bir diğer ismi deneyime açıklıktır. Bu gruptaki bireyler çoğunlukla yaratıcı ve meraklıdırlar. Bir konu hakkında yeni fikirleri ve deneyimleri masaya yatıran, rutin yerine yeniliği tercih eden bireylerdir. Ayrıca onaylatılmayan bir fikri deneme cesaretleri ve bu konuda geribildirim sağlama kapasiteleri oldukça yüksektir. Var olan problemleri çözme hızları ve yaratıcı bağlantılar kurma kapasiteleri diğer bireylere nazaran daha kuvvetli ve efektiftir. Ayrıca sorunların temeline inmeleri ve sorunları çözmek için ortaya koydukları önermeler insan mantığıyla herhangi bir çelişki göstermez. Tüm bunlarla birlikte dünyayı keşfetme, yeni kültürler tanıma istekleri her zaman çok yüksektir. Kısacası yeni deneyimler bu bireyleri heyecanlandıran tek şeydir.
- Sorumluluk/ Conscientiousness: Bu bireyler için disiplin, başarı ve düzenli olmak kilit noktalardır. Dikkat ve talimat yetenekleri oldukça gelişmiş olan bu bireyler asla ufak bir basamağı atlamazlar. Aksine işlerini en ayrıntısına kadar organize edebilirler. Bu bağlamda dikkat düzeyleri diğer bireylere oranla daha gelişmiştir. Hiçbir işleri son dakika veya hızlıca planlamış değildir. Karşısındaki kişiye karşı sorumluluğunu en üst seviyede hisseden bireyler bu bağlamda tam bir görev insanı olma özelliğini de taşımaktadır. Hedefe odaklanan ve iş üzerinde sorulacak tüm soruları kendine yöneltirler. Ayrıca kendi kurallarını kendileri oluştururlar. Hata ve dağınıklığa ya da bahanelere tahammülü olmayan sorumluluk sahibi bireyler çevresi tarafından verimli ve güvenilir olarak görülmektedirler. Ayrıca insanların gözünde mantıklı, titiz olmakla beraber zaman zaman zor beğenenler kategorisine de dâhil edilebilmektedirler.
- Dışadönüklük/ Extraversion: Bu kişilik tipinde muhtemelen ilk akla gelen soru içedönük tiplerin neden kategorize edilmediği olacaktır. Ancak Beş Büyük Faktör Kuramı'na göre içedönüklük ve dışadönüklük arasında net bir çizgi yoktur. Her insan bu ikisi arasında bir yerlerde olabilir. Ayrıca içedönük bireylerin utangaç ve asosyal olmadığı düşüncesindedirler. Son olarak ise dışadönük tipler nasıl toplumla iletişim halinde olmayı seviyorlarsa, içedönük tiplerde tercih ettikleri yalnızlıktan hoşlanmakta ve bu şekilde huzurludurlar. Dolayısıyla aslında bu iki kavram birbirine zıt değildirler. Dışadönük tipler

insanlarla kolayca iletişime geçebilen ve bu iletişimden keyif alan bireylerdir. Ayrıca hayatı ilginç, heyecanlı ve enerji dolu bulmaktadırlar. Yeni deneyimlere açık olan bu tipler konuşmayı da çok severler. Tüm bunlarla birlikte toplum bu tipleri etrafında görmekten dolayı oldukça mutludur.

- Uyumluluk/ Agreeableness: Sosyal işbirliğine açık olan bu tipler fedakâr ve anlayışlıdır. Düşmanca değil iyi huylu, halden anlayan ve güvenilirler. Nazik, sevecen, arkadaş canlısı, açık fikirlidirler. Başkalarını kendinden daha fazla düşünen bu bireyler arkadaş edinme konusunda iyidirler. Ayrıca çevresindeki insanların kendisini nasıl gördüğünü önemserler. Toplumun bir parçası olmak bu bireyleri tatmin eder ve itibarlarını bu bağlamda koruma eğilimini de beraberinden taşımaktan çekinmezler. Bu itibar eğilimi onları biraz daha şefkatli ve cömert sahibi yapmaktadır.
- Nevrotiklik veya Duygusal Denge/ Neuroticism: Duygusal dengesizlik kavramıyla bilinen bu terim öfke, kaygı bunalımını had safhada yaşayan bireyleri tanımlar. Bu tipler yaşamlarına dair olumsuz tüm durumları kolayca atlatabilen ve bu konuda asla zorluk çekmeyen bireylerden oluşur. Duyarlı bir strese bağımlı yaşayan bu tiplerin olağandışı tepkileri uzun solukludur. Yani kolayca rahatsız olur, sinirlenir, öfkelenir, endişelenir ve bu duyguları kalıcıdır. Ayrıca çevresi bu bireyin ruh halinin sık sık değiştiğini gözlemler. Dolayısıyla bu tiplerin duygusal dengesizliği sağlıklı kararlar vermesini engeller, stresle başa çıkma yeteneğini hızlı bir şekilde kaybettirir.

Beş Büyükler bireyin ve davranışlarının anlaşılması konusunda kolaylık sağlar. Bununla birlikte bireyden ziyade kişinin kendini algılama süreci de hızlanır. Ancak güncel araştırmalar beynin kendisiyle uyumlu bireyleri daha hızlı tanıdığını ve MR cihazlarının da birey üzerinde tespit edebildiği bir kişilik özelliğinin daha olduğunu ortaya koymuştur.²⁹⁹

Her kuramda olduğu gibi Beş Büyükler’de de birtakım çıkmazlar bulunmaktadır. Örneğin uzun soluklu yapılan gözlemsel verilerde bireyin özellikle orta yetişkinlikten sonra kişiliğindeki temel öğeler değişmemiştir. Fakat Beş Büyükler’e göre elde edilen veriler sabit ve kalıcıdır. Eleştiri alınan bir diğer nokta

²⁹⁹ Ümit Morsünbül, **Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi Türkçe Versiyonu Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması**, Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, Cilt:27, Sayı:4, Aralık 2014.

ise kadın ve erkeğin kültürden kültüre sergilediği davranış örüntülerinin görmezden gelinmesidir. Çünkü envanterin uygulandığı coğrafyada kadına erkekle eşit şartlar sağlanmışsa sağlıklı sonuçlar elde edilebilirdi. Ancak Beş Büyükler kültürler arası dengesizliği ve değişkenliği bu bağlamda önceliğine almamıştır.

Beş Büyükler'in sınırlı bir alanı kapsaması ve bireylerin, kültürler arası değişkenliği herhangi bir temele oturtamaması fark edilir bir ayrıntı olmuştur. Bu noktanın üzerine giden bir grup psikolog Beş Büyükler'e altıncı bir maddenin eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Kanada'da çalışmalarını yürüten bu grup Kibeom Lee ve Michael Ashton önderliğinde altıncı maddeyi humility-honestly/alçakgönüllülük-dürüstlük olarak belirlemiştir. Altı Faktör Kişilik Modeli veya HEXACO olarak bilinen bu model oldukça güncel bir envanterdir. Beş Büyükler'de olduğu gibi sözcüksel analizi temel almıştır ve insanların birbirleri için kullandıkları sıfatların anlaşılmasına olanak sağlarlar.

Kapsayıcılık konusunda eleştiri alan Beş Büyükler'in aksine Hexaco dillerin, kültürlerin ayrıntılı değerlendirilmesini ve değerlendirilmeye alınan faktörlerin geniş çerçevede ele alınmasını savunmuştur. Yani onlara göre Beş Büyükler işlevseldi. Ekledikleri altıncı madde alçakgönüllülük-dürüstlük ise var olan sınırlı hesaplamayı genişletecek ve psikologların daha sağlıklı sonuçlar almasını kolaylaştıracaktı.³⁰⁰ Humility-honestly/alçakgönüllülük-dürüstlük kavramının eklenmesi yapılan araştırmanın diğer dillere yayılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Hexaco, özelliğe dayalı bir kişilik taksonomisi ve faktör analizi ile temellendirilmiş bir modeldir. Bu bağlamda Beş Büyükler gibi Hexaco'da da bazı sınırlar bulunmaktadır. Özellikle faktör analizinin tekrarlanabilir olmaması Hexaco'nun da Beş Büyükler gibi eleştirilmesine yol açmıştır.

³⁰⁰ <https://hexaco.org/history>.

SONUÇ

Modernizm ve felsefe disiplinlerinde etkisi hissedilen Friedrich Nietzsche'nin düşünce dünyasını anlamak kolay bir mesele değildir. Öncelikle doğduğu aile yapısını, kültürü, coğrafyayı kendi perspektifiyle ele almamız gerekmektedir. Her araştırma konusunda takip edilmesi gereken bu yöntem Friedrich Nietzsche ve düşüncelerini anlamak için bir gerekliliktir. Çünkü şu bir gerçektir ki Friedrich Nietzsche'nin üzerinde henüz etkisi geçmemiş olumsuz bir intiba mevcuttur. Toplumun büyük bir kesimi onu anormal, kendini bilmez biri olarak görmektedir. Hâlbuki geniş bir perspektiften bakıldığında bile anlaşılması gereken bir düşünce örüntüsü göze çarpmaktadır. Hiçbir düşünür zamanından ve psikolojisinden bağımsız ele alınamayacağı gibi Friedrich Nietzsche'de bu şekilde ele alınmamalıdır.

Friedrich Nietzsche'nin akıl almaz yalnızlığı, dinmeyen baş ağrıları ve serbest yaşam tarzı içinde bulunduğu çağın gereklilikleriyle örtüşmüyordu. 19.yüzyılda düzenli bir hayat, sık sık kiliseye gitmek ve kargaşadan uzak durmakla inşa edilebilirdi. Ancak Friedrich Nietzsche'de kilise ve düzen yan yana gelebilen kavramlar değildi. Aksine o babasını kaybetmesiyle kendi kilisesini yıkmış, dini değerlerinden uzaklaşmış, Röcken'den ayrılınca ise düzenden uzak bir gezgin olmanın temellerini fark etmeden atmıştı.

Birey gelişimini maruz kaldığı irili ufaklı taşlarla inşa eder. Sosyokültürel koşullar ve çocuklukta açıklanamayan deneyimler orta yetişkinlik olarak adlandırılan zaman aralığında kendini belli etmeye başlar. Bu durum Friedrich Nietzsche'de farklı bir şekilde ilerlememiştir. Özellikle Basel ve Leipzig'te deneyimlediği her tecrübe kendini gerçekleştirmesine biraz daha izin veren dönemleri kapsamaktadır.

Hayata sağlıklı başlayan bireylerin kendisinden ziyade bireyler arası birtakım mücadeleleri olur. Ancak Friedrich Nietzsche fiziksel ve mental olarak istikrarlı bir ivmeye sahip değildir. Onun yaşadığı temel anksiyete ve kaygı hissi çocukluğunda ani bir şekilde yalnız kalmasıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü Carl Ludwig Nietzsche oğluna karşı titiz davranan bir babaydı. Friedrich Nietzsche'nin çocukluğundaki sevgisizlik ve çaresizlik onu zamanla yalnızlığa doğru sürüklemiştir. Vefatına yakın zamanlarda bile onun sürekli yalnız kalma isteğini taşıdığını, yaşamına yazı yazarak da son verdiğini düşünülürse edinmiş olduğu temel savunma mekanizması gün

yüzüne çıkıyordu. Friedrich Nietzsche insanlarla insanlardan uzak bir şekilde savaşım veriyordu. Ancak onun uzaktan savaş vermesi korkak olmasıyla ilişkilendirilmemelidir. Çünkü Friedrich Nietzsche doğar doğmaz bu konuda bir karar almamıştır. Özellikle lise çağında aldığı katı bir dini eğitim onu bunaltmış, savaşımını uzaktan sürdürme kararı almasını sağlamıştır. Öyle ki dünyaya geldiği Prusya eğitiminden ve Prusya'dan bir anda vatandaşlığını bırakıp hiçbir yere bağımlı olmadığını bu şekilde göstermek istemiştir.

Friedrich Nietzsche'nin herhangi bir yer veya kişiye bağlı olmaması psikanalitik düzlemde açıklanabilecek bir durumu ifade eder. Çünkü temel kavramlar herhangi bir yere veya kişiye bağlı olmayan kişilerin bireyleşme süreçlerinin bağlı olan bireylere oranla daha hızlı ilerlediğini ortaya koymuştur. Friedrich Nietzsche'nin ailesindeki temel bağlar lise çağıyla birlikte gücünü kaybetmiştir. Bununla birlikte ailesiyle beraberinde getirdiği dini tecrübeleri hayatından çıkarmaya çabalamıştır. Tüm bunlar Friedrich Nietzsche'nin bireysel alanının genişletmekle beraber bir yalnızlığa doğru da sürüklemiştir. Çünkü bireyleşme arttıkça bağlar azalır, birey yalnızlaşır. Dolayısıyla özgürleşmeye çalışan Friedrich Nietzsche yaşamında bariz bir yalnızlığa maruz kalmıştır.

Yalnızlığı ve özgürlüğü konusunda dikkat çeken düşünürümüz yaşamı boyunca hissettiği temel sevgisizliği de tölere etmeye çalışmıştır. Arkadaşlık ilişkilerindeki ve özel hayatındaki çalkantı bu çabasıyla doğrudan ilgilidir. Lou Salome'ye ardı arkası kesilmeyen teklifler sunması ve bu tekliflerin birbirinden farklı duyguları taşıması sadece bahsedilen sevgisizlikten kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Friedrich Nietzsche'nin varoluşsal krizinin devam etmesi, hayatının anlamını amacı onu bu tarz dengesizliklere sevk etmiştir. O yaşamı dayanılır kılmak için deneyimlediği tüm tecrübelerini gerçek manada anlamlandırmaya gayret göstermiştir.

Popülerliğini koruyan ancak nadiren anlaşılan Friedrich Nietzsche'nin yaşamındaki tüm aşamaları bilmek bahsedilen bu nadirattan kurtaracaktır. Sözelimi sosyal medya platformlarında Friedrich Nietzsche'ye ait bağlamından kopartılmış birçok cümle bilinçsizce de paylaşılmaktadır. Maalesef bu yaygın ve yanlış kanı Friedrich Nietzsche'nin bağlamından kopartılmış bu cümlesiyle daha da sansasyonel bir hal almaktadır. Pek tabii insanların her şeyi kendi bilinç düzeylerine göre

algılaması gerçeği bu konuda da değişkenlik göstermemiştir. Konu Friedrich Nietzsche olunca bahsedilen popülerlik kayda değer bir ivme yakalamıştır. Çünkü Friedrich Nietzsche toplumun Tanrısını kendi elleriyle öldürmüştü. Yani aslında o insanların bireysel alanlarında tecrübe ettikleri olguyu yok etme girişiminde bulunmuştu. Ancak şunu unutmamak gerekir ki duygusal veya bireysel alana yapılan her müdahale kim ve ne olursa olsun acımasızca bir tepkiyle karşılık bulur. Bu bağlamda 19. yüzyılda ve günümüzde Friedrich Nietzsche acımasızca ele alınan düşünürlerin başında gelmektedir.

Friedrich Nietzsche'nin insanlar tarafından anlaşılma için verdiği herhangi bir savaş yoktu. Ancak yanlış anlaşılan hiçbir şeyin önü alınamaz ve bu uğurda gösterilen her türlü çaba gereksizdi. Kısacası o insanlar tarafından anlaşılma veya alkışlanma gibi bir gaye taşııyordu. Çünkü Friedrich Nietzsche görüşlerinin içinde bulunduğu zamanın ve zihinlerin çok ötesinde olduğunun da farkındaydı. Felsefesinde konu edindiği dâhiyi tanımlarken hitap edilen bilin seviyesinin üstünde konuşan ve bu sayede de (maalesef!) kitleler tarafından anlaşılmayan kişi diye bahsetmiştir. Dahi eğer kitleler tarafından anlaşılıyorsa normal bir bilinç seviyesine sahip olduğu söylenebilir. Ancak dâhi toplumda anlaşılmanmaya veya yanlış anlaşılmanmaya en müsait insan tipidir. Friedrich Nietzsche'nin de kendi zamanında sahip çıkılmayan bir düşünür olması ve bunu kabullenmesi onun dâhi tipolojisiyle doğrudan örtüşmektedir.

Friedrich Nietzsche'nin felsefe ve medeniyet tarihi üzerindeki etkisinin üzerinden yaklaşık bir asır geçmiştir. Nihilizmin yıkıcı tabiatı, değerler üzerindeki reformist tutumu, şüpheci tavrı ve kasvetli felsefesi onu postmodernizmin öncülerinden biri yapmıştır. Ayrıca bu konudaki öngörülerini yaşamının araştırılmasının önünü açmış, insanların birbirlerine“Acaba nasıl oldu da bu felsefeyi inşa edebildi?”gibi sorular sormasını sağlamıştır. Bu bağlamda Friedrich Nietzsche yaşadığı zaman ve oluşturduğu düşünce sistemi açısından dünya tarihinde araştırılmaya en müsait düşünürlerin başında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülbaki Gçl, Erkan Uzun ve Serkan Uzun. **Felsefe Szlg**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.1605

Adler, Alfred. **İnsan Psikolojisi**, çev. Aycan zpek, Yason Yayınları, Ankara,2020, s.11- 39- 43

Adler, Alfred. **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev. Ayda Yörükan, Türkiye İŞ Bankası Yayınları, İstanbul, 2020.

Adler, Alfred. **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev. Ayda Yörükan, Türkiye İŞ Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.61-70, 141

Adler, Alfred. **Yaşamanın Anlam ve Amacı**, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s.7-31

Akdeniz, Emrah. “Nietzsche’de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Sayı:15, s.111-126

Aktuğ-Demir, Nazlım ve Şua Sümer, Gizem Çimen, Banu ztrkve Onur Ural. **veitle Başvuran Nörosifilis Olgusu**, <https://www.klimikdergisi.org/wp-content/uploads/2021/01/uveitle-basvuran-norosifilis-olgusu.pdf>, (31.08.2021)

Albayrak, Kadir. **Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları**, Dini Araştırmalar, 2002, Cilt: 4, s. 12, ss. 87 -107.

Alpay, Nihat. “Nrsifiliz: Bir Vaka Bildirimi”, **Düşünen Adam ve Nörolojik Bilimler Dergisi**, Cilt:20, No:2, 2007

Andreasen, Nancy C. **Yaratıcı Beyin**, çev. Kıvanç Güney, Arkadaş Yayın Grubu, Ankara, 2019.

Atkinson ve Hilgard. **Psikolojiye Giriş 14. Edisyon**, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2016

Atkinson ve Hilgard. **Psikolojiye Giriş**, çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016.

Atkinson ve Hilgard. **Psikolojiye Giriş**, çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2016.

Aydemir, Mustafa. “Ret ve İnkârın Kıskaçındaki Nihilist Karakterler: Bazarov ve Suat”, **Uluslararası Türkçe veya Türk Dili Edebiyatı ve Tarihi Dergisi**, Cilt:8, s.123-138, 2013

Ayten, Ali. “**Psikoloji ve Din**” , İz Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.77-82

Baudrillard, Jean **Simülakrlar ve Simülasyon**, çev. Oğuz Adanır, Ankara, 2011.

Blue, Daniel. **The Making of Friedrich Friedrich Nietzsche The Quest for Identity**, United Kingdom, 2016.

Brobjer, Thomas H. **Nietzsche’s Philosophical Context**, University of Illinois Press, 2008.

Budak, Selçuk. **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.

Bülbül, İsmail. “Osmanlı Belgelerine Göre Rus Nihilistler”, **Rusya Araştırmaları Dergisi**, Sayı:5, 2021

Büyük, Celal. “Nietzsche’nin ‘Tanrı Öldü’ Sözü ve Değerler Sorunu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt No:17, Sayı No:3, 2013, s:1-20

Calvin S. Hall, Vernon J. Nordby, **Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri**, çev. Ender Gürol, Cem Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 29.

Carvalho, Antonio Gregory Rocha - Freire, José Célio. “Psyche and ethics in C. G. Jung: the place of the irrational in the constitution of the ethos”, **Psicologia USP**, 2019, Cilt: 30, s.1-10

Çakar, Ahmet Muhammet. Rus Edebiyatında Gereksiz İnsan Tipi ve Nihilizm, **Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi**, Cilt:7, Sayı:16, 2021

Çevikbaş, Sebahattin. Nietzsche ve Nihilizm Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, “Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, Cilt: 15, Sayı:2

Çiçek, İlhan ve Ayşe Esra Aslan. “Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2020.

Deleuze, Gilles. çev. Ferhat Taylan, **Nietzsche ve Felsefe**, Norgunk Yayınları, İstanbul, 2016

Dok, Birol. **Nietzsche’ nin Nihilizmi**, Motto Yayınları, İstanbul, 2019, s.85

Dürre, Mazlum. **Nietzsche’ nin Nihilizm Söylemi**, Felsefe Arşivi, Sayı:52, 2020

Ellenberg, Henri. **The Discovery Of The Unconscious: The History And Evolution Of Dynamic Psychiatry**, New York Basic Books, 1970

Ertekin, Aydın. Lanetli Çocuk ve Hipnoz, **Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2013, Cilt:1, Sayı:2

Ertit, Volkan. **Sekülerleşme Teorisi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2019.

Freud, Sigmund. **Ben ve İd**, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2020, s.82

Freud, Sigmund. **Bilinçaltı**, çev. Ahmet Necip Yılmaz, Yason Yayıncılık, Ankara, 2020.

Freud, Sigmund. **Bilinçaltı**, çev. Ahmet Necip Yılmaz, Yason Yayınları, Ankara, 2020

Freud, Sigmund. çev. Ahmet Necip Yılmaz, **Bilinçaltı**, Yason Yayınları, Ankara, 2020

Freud, Sigmund. **Dinin Kökenleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Freud, Sigmund. **Psikanalize Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, **Dinin Kökenleri**, Öteki Yayınları, İstanbul, 2018.

Freud, Sigmund. **Psikanalize Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2020.

Freud, Sigmund. **Psikanalize Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Freud, Sigmund. **Psikanalize Yeni Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, İstanbul, 2018.

Freud, Sigmund. **Psikanalize Yeni Giriş Dersleri**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Freud, Sigmund. **Uygarlık, Din ve Toplum**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.125-130

Friedrich Nietzsche, **Güç İstenci**, çev. Sedat Uzman, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.39

Friedrich Nietzsche. **ÇAD Tarihin Yaşam için Yararı ve Sakıncası**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Geçtan, Engin. **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Gerrig, Richard J. Zimbardo Philip G. **Psikoloji ve Yaşam Psikolojisi Giriş**, çev. Gamze Sart, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012.

Gökalp, Yonca. **Siyasal Felsefede Nihilizm ve Nietzsche**, Gece Kitapçılığı Yayıncılık, Ankara 2019, s.93

Humboldt, Wilhelm von. UNESCO: International Bureau of Education, v.23, n.3/4, p.613-23, 2000.

Jaffee, Sara R ve Thomas S Price. “Genotype–Environment Correlations: Implications For Determining The Relationship Between Environmental Exposures And Psychiatric İllness”, **Psychiatry**, 2008, Cilt: 7, Sayı: 12, ss. 496–499.

James, William. **Dinsel Deneyimin Çeşitleri**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, 2017.

John, Oliver P. ve Sanjay Srivastava. **The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives**, University of California at Berkeley, March 5, 1999.

Jung, Carl Gustav. çev İsmail Hakkı Yılmaz, **Freud ve Psikanaliz**, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2020, s.31-58

Jung, Carl Gustav. çev. Turgut Berkes, **Nietzsche’nin Zerdüşt’ü Üzerine Seminerler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019,s.391- 400

Jung, Carl Gustav. **Freud ve Psikanaliz**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayınları, 2020, s.136-140

Jung, Carl Gustav. **İnsan ve Sembolleri**, çev. Hatice Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Jung, Carl Gustav. **İnsan ve Sembolleri**, çev. Hatice Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 154-226

Jung, Carl Gustav. **Psikolojik Tipler**, çev. Nur Nirven, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Keleş, Nisa. “Nietzsche’ de Nihilizm ve Güç İstenci İlişkisi”, **İki Aylık Felsefe ve Filoloji Dergisi, (heindik)**, Yıl:2, Sayı:10

Kılıç, Tanıl. “Liderlik Üzerine Bir Analiz”, **Hastane Dergisi**, Yıl:3, Sayı:15

Köse, Ali. **Freud ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Küçükalp, Kasım. **Nietzsche ve Postmodernizm**, Kibele Yayınları, İstanbul, 2017

Külcü, Recep. “Thales’ten Günümüze Arkhe Arayışı”, **Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 1-10, 2016

Lasserre, Pierre, **Nietzsche’nin Müzik Üzerine Düşünceleri**, çev. İlhan Usmanbaş. Pan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Magnavita, Jeffrey. **Kişilik Kuramları**, çev. Psikoterapi Enstitüsü, Psikoterapi Enstitüsü Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2016, s.37-66

Mahoney, Annette Nalini Tarakeshwar, **Din ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları**, Ankara, Phoenix Yayıncılık, 2013.

Masson, J. M. **The Complete Letters of S. Sigmund Freud to W. Wilhelm Fliess**, Harvard University, Massachusetts, 1985.

Matsumoto, David. **The Cambridge Dictionary of Psychology**, Cambridge University Press, United Kingdom, 2009.

May, Rollo. **Kendini Arayan İnsan**, çev. Kerem Işık, Okuyan Us Yayıncılık, 2019, s.81-114

Morsünbül, Ümit. **Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi Türkçe Versiyonu Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması**, Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, Cilt:27, Sayı:4, Aralık 2014.

Nietzsche, Friedrich. çev. Nilüfer Epçeli, **Güç İstenci**, İstanbul, 2020, s.110

Nietzsche, Friedrich. çev. Yunus Emre Ceren, **Megaralı Theognis Üzerine**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021.

Nietzsche, Friedrich. **Deccal**, çev. Firuzan Gürbüz, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.112

Nietzsche, Friedrich. **Ecco Homo**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020.

Nietzsche, Friedrich. **Eğitici Olarak Schopenhauer**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.

Nietzsche, Friedrich. **İnsanca Pek İnsanca-1**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s.86

Nietzsche, Friedrich. **Otobiyografik Yazılar ve Notlar**, çev. M.Sami Türk, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020.

Nietzsche, Friedrich. **Putların Alacakaranlığı**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, 2020, s.95

Nietzsche, Friedrich. **Richard Wagner Bayreuth'ta**, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020.

NPR, **How The Myers Briggs Personality Test Began In A Mother's Living Room Labi**, <https://web.archive.org/web/20180922235704/https://www.npr.org/2018/09/22/650019038/how-the-myers-briggs-personality-test-began-in-a-mothers-living-room-lab>, 12.06.2021.

Önal, Mehmet ve Emin Çelebi. “**Kendine Yetme Erdemi Olarak Aylaklık: Kinikler Örneği**”, **İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi**, Cilt:6, No:2020

Özlem, Doğan. **Etik**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s.105 ,

Paloutzian, Raymond F. ve Crystal L.Park. **Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları**, çev. İhsan Çapcıoğlu, Ali Ayten, Phoenix Yayınları, Ankara, 2013.

Pietsch, Carl. **Young Nietzsche: Becoming a Genius**, United States of America, 1991.

Ree, Paul. **Basic Writing**, University of Illinois Press, 2003, p.89

Reich, Wilhelm. çev. Leyla Uslu, **Karakter Analizi**, Cem Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Rostami, Maryam ve Razieh Eslamieh. “A Comparative Study of Adlerian Masculine Protest in Jonathan Franzen’s The Corrections and Freedom: Individuality despite Similarity” , **Theory and Practice in Language Studies**, Vol. 8, No. 6, pp. 640-648, June 2018

Sakinova. **Sakinorva Cognitive Function Test**, <https://sakinorva.net/function-s/?lang=tr>, 12.06.2021.

Salome, Lou- Andreas. **Nietzsche**, çev. Ayça Göçmen, Monografi Yayınları, İstanbul, 2019

Salome, Lou-Andreas. çev. Ayça Göçmen, **Eserlerinde Nietzsche**, Africano Yayınları, İstanbul, 2020.

Schultz, Duane P. ve Schultz, Sydney. Ellen, **Modern Psikoloji Tarihi**, çev. Yasemin Aslay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.

Sevinç, Kenan. “Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinç dışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıkları”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kilitbahir Dergisi**, 2019, Sayı:15, Sayfa:125-158

Sigmund Freud, **Musa ve Tektanrıcılık**, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Sigmund Sigmund Freud, **Bir Yanılsamanın Geleceği**, çev. Kamuran Şipal, Say Yayıncılık, İstanbul, 2017

Smith, David L. **The Mirror Image of The Present: Freud’s Theory of Retrogressive Screen Memories**, Psychoanalytische Perspectieven, nr.39, 2000

Spengler, Oswald. **Batının Çöküşü**, Giovanni Scognamillo- Nuray Sengelli, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s.429

Şestov, Lev İsaakoviç. çev. Kayhan Yükseler, **Dostoyevski ve Nietzsche Trajedinin Felsefesi**, Notos Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2017

Şirin, N. Görkem, Gülşen Akman- Demir, Saro Zarko Bahar, Edip Aktin. **Felçler**, <http://www.itfnoroloji.org/semi1/semi3.htm>, (31.08.2021)

Tardü, Duygu. “Arthur Schopenhauer ve Friedrich Nietzsche’nin Program Müziğine Yaklaşımları”, **Rast Müzikoloji Dergisi Uluslararası Müzikoloji Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2014, s.163-173

Taymur, İbrahim ve M.Hakan Türkçapar. “**Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi**”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2012, Cilt:4, Sayı:2.

Taymur, İbrahim ve M.Hakan Türkçapar. “**Kişilik; Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi**”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 4, 2012, s.154-177

Treisman, Anne ve Janet Souther. “Yaniltıcı Kelimeler” , **Deneysel Psikoloji Dergisi: İnsan Algısı ve Performans**, Cilt 12, s. 3–17.

Türdeş, Mehmet. **Platon Seçmeler**, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2004

Utku, Uluğ. **Nietzsche’de Nihilizm Problemi**, Felsefe Arşivi, Cilt: 0, Sayı:16, 2014

William, Connolly E., **Kimlik ve Farklılık**, (çev. Ferma Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 110.

Yazıcı, Derya. **Müziğin İnsan Beyni Üzerindeki Etkisi**, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Haziran, 2017, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 88-103

Yılmaz, Nurten Kiriş. **Sofistler Sofist Miydi?** , Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, Sayı:25, ss.163-178.

Young, Julian. çev. Bülent Doğan, **Nietzsche Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s. 4

Yüksel, Ufuk Serhat ve Ahmet Emre Ateş. “Nietzsche ve Realizm: Nietzsche’de Güç İstenci Kavramı ve Realist Paradigma”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Ek Sayı:215-230, 2019